

T.C
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE
KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhsine TOPTAŞ

Psikoloji Ana Bilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER

HAZİRAN, 2018

T.C
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE
KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhsine TOPTAŞ

(Y1412.270033)

Psikoloji Ana Bilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER

HAZİRAN, 2018

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Y1412.270033 numaralı öğrencisi **Muhsine TOPTAŞ**'ın "**ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ**" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.05.2018 tarih ve 2018/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **aybinger** ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak **KABUL** edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 04/06/2018 – 11:00

1) Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER

2) Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN

3) Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki İLGAR

.....
.....
.....

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (04/06/2018).

Muhsine TOPTAŞ

Canım Annem ve Babamın anısına...

ÖNSÖZ

Üniversite öğrencilerinin öfke ve saldırganlık tepkileri ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde, değerli öneri ve titiz uyarılarıyla çalışmama rehberlik eden çok değerli danışman hocam, Dr. Öğr. Üyesi Engin Eker'e sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

Tez aşamasında beni her daim yüreklendikleri, içimdeki azmi ve yapabilme gücünü hatırlattıkları için canımdan çok sevdiğim abilerim Ergun ve Abdullah Toptaş'a,

Uzayan tez çalışması süresince moral ve motivasyona ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Beyza Demirlek, Öğr. Gör. Sibel Kiraz ve Semra Turan'a, yorulduğumu hissettiğim anlarda yüzümü güldürüp havamı değiştiren dünyalar tatlısı yeğenim Hasan Ali'ye,

Yüksek lisans eğitimim esnasında tanıştığım ve güzel arkadaşlıkları ile bana tez aşamasında destek olan yüksek lisans arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Bu tez çalışmasının ilgili alanda çalışan bilim insanlarına yararlı olması dileğiyle...

Haziran, 2018

Muhsine TOPTAŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xvii
ÖZET.....	xix
ABSTRACT	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Problemi.....	4
1.1.1 Alt problemler	5
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	5
1.3 Sayıtlar.....	6
1.4 Sınırlılıklar.....	6
1.5 Tanımlar.....	6
2. LİTERATÜR TARAMASI(ÖFKE, SALDIRGANLIK, KİŞİLERARASI İLİŞKİLER, AİLE İÇİ ŞİDDET İLE İLGİLİ KURAMSAL TEMEL VE ARAŞTIRMALAR).....	9
2.1 Öfke	9
2.1.1 Öfke ile ilgili tanımlar	9
2.1.2 Öfke duygusu ile ilgili kuramlar.....	10
2.1.2.1 James-Lange kuramı.....	11
2.1.2.2 Cannon-Bard kuramı	12
2.1.2.3 Psikanalitik yaklaşım.....	12
2.1.2.4 Engellenme ve saldırganlık hipotezi	13
2.1.2.5 Sosyal öğrenme kuramı	14
2.1.2.6 Bilişsel davranışçı yaklaşım	14
2.1.2.7 Varoluşçu- insancıl yaklaşım	14
2.1.2.8 Birey merkezli yaklaşım.....	15
2.1.3 Öfkeye neden olan durumlar	15
2.1.4 Öfkenin işlevleri	19
2.1.5 Öfkenin türleri	20
2.1.6 Öfkenin gelişimsel dönemleri.....	20
2.1.7 Öfkeyi ifade etme biçimleri.....	22
2.1.8 Öfkenin kontrol edilmesi	25
2.1.9 Olumlu ve olumsuz taraflarıyla öfke.....	26
2.1.10 Öfke ile ilgili yurt içinde yapılmış bazı çalışmalar.....	27
2.1.11 Öfke ile ilgili yurt dışında yapılmış bazı çalışmalar	32
2.2 Saldırganlık.....	36
2.2.1 Saldırganlık kavramı ile ilgili tanımlar.....	36
2.2.2 Saldırganlık ile ilgili kuramlar.....	37

2.2.2.1	Biyolojik kuram	37
2.2.2.2	Psikanalitik kuram	40
2.2.2.3	Etyolojik kuram	43
2.2.2.4	Engellenme-saldırıcılık kuramı	44
2.2.2.5	Sosyal öğrenme kuramı	46
2.2.3	Saldırıcılığın nedenleri	48
2.2.3.1	İnsana dayalı nedenler	48
2.2.3.2	Kişisel nedenler	50
2.2.3.3	Sosyal nedenler	51
2.2.3.4	Saldırıcılık davranışının boyutları	52
2.2.3.5	Saldırıcılıkla ilişkili kavramlar	54
2.2.3.6	Saldırıcılık ile ilgili yurt içinde yapılmış bazı çalışmalar	55
2.2.3.7	Saldırıcılık ile ilgili yurt dışında yapılmış bazı çalışmalar	62
2.3	Kişilerarası İlişkiler	65
2.3.1	Kişilerarası ilişkiler ile ilgili tanımlar	65
2.3.2	Kişilerarası ilişkilerle ilgili kuramlar	67
2.3.2.1	Psikanalitik kuramda kişilerarası ilişkiler	67
2.3.2.2	Harry Stack Sullivan'ın kişilerarası ilişkiler teorisi	70
2.3.2.3	Bağlanma teorisi'nde kişilerarası ilişkiler	71
2.3.3	Kişilerarası ilişkilerin başlamasına etki eden faktörler	73
2.3.4	Kişilerarası ilişki boyutlarının gelişimi	74
2.3.5	Kişilerarası ilişkilerin olumlu ve olumsuz yönleri	77
2.3.5.1	Kişilerarası ilişkilerin olumlu yönü	77
2.3.5.2	Kişilerarası ilişkilerin olumsuz yönü	78
2.3.6	Öfke duygusu ile saldırıcılık arasındaki ilişki	78
2.3.7	Öfke duygusu ile kişilerarası ilişkiler arasındaki ilişki	79
2.3.8	Kişilerarası ilişkiler ile ilgili yurtdışında yapılmış bazı çalışmalar	80
2.3.9	Kişilerarası ilişkiler ile ilgili yurtdışında yapılmış bazı çalışmalar	84
2.4	Aile İçi Şiddet	86
2.4.1	Aile kavramı ve ailenin işlevleri	86
2.4.2	Şiddet kavramı ve aile içi şiddet	86
2.4.3	Aile içi şiddetin öfkeye etkisi	90
2.4.4	Aile içi şiddetin saldırıcılığa etkisi	91
3.	GEREÇ VE YÖNTEM	93
3.1	Araştırmanın Modeli	93
3.2	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	93
3.3	Verileri Toplama Araçları	93
3.4	Verilerin Toplanması ve Analiz Süreci	96
3.4.1	Verilerin toplanması	96
3.4.2	Analiz süreci	96
4.	BULGULAR	97
4.1	Katılımcıların Özellikleri	97
4.2	Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Analizleri	102
4.3	Gruplar Arası Ortalama Farkları	103
4.3.1	Cinsiyet özelliklerine göre ortalama farkları	103
4.3.2	Şiddet öyküsüne göre ortalama farklılıkları	104
4.3.3	Yaşa göre ortalama farklılıkları	104
4.3.4	Bölüme göre ortalama farklılıkları	106
4.3.5	Anne baba beraberliğine göre ortalama farklılıkları	107
4.3.6	Gelire göre ortalama farklılıkları	107

4.3.7 Sorun paylaşımına göre ortalama farklılıkları	109
4.3.8 Akademik başarıya göre ortalama farklılıkları	112
4.3.9 Şiddet türüne göre ortalama farklılıkları	112
4.3.10 Şiddete uğradığı yaşa göre ortalama farklılıkları	114
4.3.11 Sözel şiddet sıklığına göre ortalama farklılıkları	116
4.3.12 Fiziksel şiddet sıklığına göre ortalama farklılıkları	118
4.3.13 Duygusal şiddete uğrama sıklığına göre ortalama farklılıkları	120
4.4 Alt Ölçekler Arasındaki Korelasyon İlişkileri	123
4.5 Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Demografik Özelliklerle İlişkisi ..	126
4.6 Öfke Duygusuna Etki Eden Faktörlere Yönelik Regresyon Analizi	126
4.7 Aracı Değişken Analizi	130
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	133
5.1 Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamalı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?	133
5.2 Üniversite Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamalı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?	136
5.2.1 Yaş değişkenine göre;	136
5.2.2 Aile aylık gelir değişkenine göre;	139
5.2.3 Anne-baba birlikteliği değişkenine göre;	140
5.3 Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Bölüm Değişkenine Göre Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamalı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?	142
5.4 Üniversite Öğrencilerinin Sorun Paylaşımı Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamalı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?	144
5.5 Üniversite Öğrencilerinin Çocukken Anne ve/veya Babaları Tarafından Aile İçi Şiddete Maruz Kalma Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık Ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamalı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?	149
5.5.1 Şiddet öyküsüne göre;	149
5.5.2 Şiddet türüne göre;	153
5.5.3 Şiddete maruz kaldığı yaşa göre;	154
5.5.4 Maruz kalınan şiddetin sıklığına göre;	158
5.6 Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Sosyo-Demografik Özelliklerle İlişkisinin İncelenmesi	160
5.7 Öfke Duygusuna Etki Eden Faktörlere Yönelik Regresyon Analizinin İncelenmesi	160
5.8 Aracı Değişken Analizinin İncelenmesi	162
KAYNAKLAR	167
EKLER	183
Ek 1: Etik Onay Belgesi	184
Ek 2: Anket İzni Belgesi	185
Ek 3: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği (ÖİDDÖ)	186
Ek 4: Saldırganlık Envanteri	187
Ek 5: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği	188
Ek 6: Kişisel Bilgi Formu	190
Ek 7: Bilgilendirme ve Onam Formu	192
Ek 8: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği İçin Kullanım İzni	193

Ek 9: Saldırganlık Envanteri İçin Kullanım İzni.....	194
Ek 10: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği İçin Kullanım İzni.....	195
ÖZGEÇMİŞ.....	197

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
diğ.	: Diğerleri
KİBÖ	: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği
ÖİDDÖ	: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği
SE	: Saldırganlık Envanteri
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri	94
Çizelge 3.2: Saldırganlık Envanterinin Güvenirlik Analizleri	95
Çizelge 3.3: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri	95
Çizelge 4.1: Demografik Veriler	97
Çizelge 4.2: Katılımcıların Aile Yapısına İlişkin Bilgiler	97
Çizelge 4.2: Katılımcıların Aile Yapısına İlişkin Bilgiler (devamı).....	98
Çizelge 4.3: Katılımcıların Kendisine İlişkin Bilgiler	99
Çizelge 4.4: Şiddet Geçmişine İlişkin Bilgiler	100
Çizelge 4.5: Maruz Kalınan Şiddetin Sıklığına İlişkin Bilgiler.....	101
Çizelge 4.6: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri	102
Çizelge 4.7: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri	102
Çizelge 4.8: Saldırganlık Envanterinin Güvenirlik Analizleri	103
Çizelge 4.9: Cinsiyet Özelliklerine Göre Grup Farklılıkları	103
Çizelge 4.10: Şiddet Öyküsüne Göre Grup Farklılıkları	104
Çizelge 4.11: Yaşa Göre Ortalama Farklılıkları	105
Çizelge 4.12: Bölüme Göre Ortalama Farklılıkları	106
Çizelge 4.13: Anne Baba Birlikteliğine Göre Ortalama Farklılıkları.....	107
Çizelge 4.14: Gelir Durumuna Göre Ortalama Farklılıkları.....	108
Çizelge 4.15: Sorun Paylaşımına Göre Ortalama Farklılıkları	109
Çizelge 4.15: Sorun Paylaşımına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)	110
Çizelge 4.16: Akademik Başarıya Göre Ortalama Farklılıkları	112
Çizelge 4.17: Şiddet Türüne Göre Ortalama Farklılıkları	113
Çizelge 4.18: Şiddet Gördüğü Yaşa Göre Ortalama Farklılıkları.....	114
Çizelge 4.18: Şiddet Gördüğü Yaşa Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)	115
Çizelge 4.19: Sözel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları	116
Çizelge 4.19: Sözel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı).....	117
Çizelge 4.20: Fiziksel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları.....	118
Çizelge 4.20: Fiziksel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)	119
Çizelge 4.21: Duygusal Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları	121
Çizelge 4.21: Duygusal Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)....	122
Çizelge 4.22: Alt Ölçekler Arasındaki Korelasyon Katsayıları	125
Çizelge 4.23: Öfkeye İlişkin Derin Düşünmenin Demografik Özelliklerle İlişkisi	126
Çizelge 4.24: Regresyon Sonuçları.....	128
Çizelge 4.25: Aracı Değişken Analizi	130
Çizelge 4.26: En Güçlü Korelasyon İlişkisine Sahip Alt Faktörler Arasında Aracı Değişken Analizi	131
Çizelge 4.27: Katılımcıların Okudukları Bölüme Göre Cinsiyet ve Yaş Dağılımları	132

ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öfke ve saldırganlık tepkileri ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Araştırmanın çalışma evrenini, 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul Aydın Üniversitesi'ne bağlı Fen Edebiyat, Sağlık Bilimleri, Eğitim ve Mühendislik Fakültesi'nin farklı bölümlerinden tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilen 257'si kız, 223'ü erkek olmak üzere toplam 480 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin bazı kişisel bilgileri için "Kişisel Bilgi Formu", öfke ve saldırganlık puanlarının belirlenmesi amacıyla "Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği" ve "Saldırganlık Envanteri" ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla "Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği", kullanılmıştır. Verilerin analizinde Bağımsız Örneklem, T-testi, ANOVA, Çoklu Regresyon Analizi ve Aracı Değişken Analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları ile cinsiyet, bölüm, sorun paylaşımı, çocukken aile içi şiddete maruz kalıp kalmama ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Araştırmanın regresyon analizi sonucuna göre; öğrencilerin öfke duyguları ile fiziksel, sözel saldırganlık alt boyutları ve başkalarına güven alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; onay bağımlılık alt boyutunda ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin, şiddete maruz kalmayan öğrencilere göre öfke duygusunu daha yoğun yaşadıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın aracı değişken analizi sonucuna göre ise, fiziksel saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında intikam düşünceleri ile duygu farkındalığının birlikte güçlü bir etki yarattığı ve öğrencilerde görülen fiziksel saldırganlık davranışını açıkladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Öfke, Saldırganlık, Aile İçi Şiddet, Kişilerarası İlişki Boyutları*

THE INVESTIGATION OF DIMENSION OF INTER PERSONAL RELATIONSHIP ON CONVERSION FROM FEELING OF ANGER TO AGGRESSIVE BEHAVIOURS

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the connection between dimensions of interpersonal relations and transformation of feeling of anger into aggressive behavior.

Research population consisted of totally 480 students, including 257 females and 223 males, selected through stratified sampling from different departments of Arts and Sciences, Health Sciences, Education, and Engineering Faculties, Istanbul Aydin University, during academic year 2016-2017. For some personal information of students "Personal Information Forms;" for determining the score of anger and aggression "Anger Rumination Scale," and "Aggression Inventory"; and for determining the connection between dimensions of interpersonal relations, "Dimensions of Interpersonal Relationships Scale" were used. Unpaired t-test, Anova Analysis, Multiple Regression Analysis and Moderation Analysis were used to analyze the specified data.

As a result of research, meaningful differences were found between such as students' anger, aggression, interpersonal relations dimensions and gender, department, problem-sharing, whether exposed to domestic violence during childhood or not, and some socio-demographic variables.

It was concluded from regression analysis that, there was a positive meaningful relation between students' feeling of anger and the sub-dimensions of physical and verbal aggression and sub-dimension of trusting others; and there was negative meaningful relation with sub-dimension of approval addiction. It was identified that the students, who were exposed to domestic violence during childhood, experienced a more intense and prolonged feeling of anger than the other students.

Also moderation analysis was made to examine the influence of interpersonal relationships dimensions on aggression. According to the result of this analysis, combination of revenge thought and feeling awereness had a strong influence in unison and clarify on the occurence of physical aggression of students.

Keywords: *Anger, Aggression, Domestic Violence, Dimensions of Interpersonal Relationship.*

1. GİRİŞ

İnsanın toplumsal bir varlık olma özelliği onu sosyal yaşamın bir gerekliliği olarak çevresindeki insanlarla ilişki kurmaya yöneltmektedir. Bireyler, aralarındaki bu ilişkinin niteliğine bağlı olarak ilişkilerini devam ettirmekte ya da sonlandırmaktadır. Kişilerarası ilişkilerde bireylerin olumlu ilişkiler geliştirebilmesi, bunu devam ettirebilmesi ve ilişkiden karşılıklı doyum elde edebilmesi için birbirlerine rahatlıkla duygu, düşünce ve isteklerini iletebilmeleri beklenmektedir (Sorias,1986). Bunun için ilişkide karşılıklı uyum içerisinde olunması oldukça önemlidir. Zira güçlü, olumlu ve karşılıklı bir niteliği olmayan ilişkilerin sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi oldukça zordur (Berscheid, 1994). Nitekim kişilerarası ilişkilerde yaşanan sorunlar, ilişkide bulunan taraflardan en az birinin, yaşanan ilişkinin niteliğinden rahatsızlık duymaya başlamasıyla ortaya çıkmaktadır (Öğülmüş, 2001).

Bu bağlamda kişilerarası etkileşim sonucu oluşan öfke duygusu, bireyin arzu ve isteklerinin engellenmesi, haksızlığa uğraması veya benliğine yönelik yapılan bir saldırı karşısında yaşanabilmektedir (Kısaç, 1997). Ancak öfke duygusu uzun yıllar psikoloji alanındaki araştırmacılar tarafından ihmal edilmiş bir duygudur. Bunun nedeni ise, öfkenin saldırganlık kavramının bir boyutu olarak ele alınmasıdır. Araştırmacılar, saldırganlığı gözlemleyebildikleri için saldırganlık davranışıyla ilgili bir değerlendirmede bulunabilmişken; öfke duygusunun bireye özgü birçok durumu kendi içinde barındırmasından dolayı bu kavramın tanımını tam olarak yapamamışlardır (Novaco,1975; Akt: Özmen, 2006a). Bu nedenle uzun bir süre öfke ve saldırganlık kavramları birlikte kullanılmış, bu kullanım şekli ise her iki kavramın birbirinin yerine kullanılacak kavramlar olarak algılanmasına neden olmuştur. Daha sonraki dönemlerde psikoloji alanında yapılan çalışmalar, öfke ve saldırganlık kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğunu ve bu kavramların kendi başlarına ele alınıp incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Özmen, 2004).

Öfkeye ilişkin derin düşünme ise, “öfke olayından sonra süren ve yineleyen bilişsel süreçler sırasında ortaya çıkan istemsiz düşünceler” olarak tanımlanmakta; öfkenin bir duygu olarak kabul edilmesi halinde, öfkeye dair derin düşünmenin de öfke

duygusu hakkında bir düşünme olduğu ifade edilmektedir. Buna göre bireyin öfkeye ilişkin derin düşünmesigeçmiş yaşantısındaki bazı olayları hatırlamasına ve öfkesini yeniden düşünmesine yol açmaktadır (Sukhodolsky ve diğ, 2001). Bu düşünceler, geçmişindeki öfke yaşantılarını hatırlatarak öfke duygusunun yeniden kabarmasına vebu olumsuz sürecin artmasına neden olabilmektedir. Bireyin yaşamında mutsuz olmasına etki eden bu düşünme biçimi intikam düşüncesine dönüşerek saldırgan davranışa yol açabilmektedir (McCullough ve diğ, 2001; Barber ve diğ., 2005; Akt: Satıcı, 2014). Daha açık bir ifadeyle intikam duygusu yaşayan kişi, aynı duygu-düşünce ve yaşantıları zihninde tekrar ederek zamanla intikam alma arzusu geliştirebilmekte; bu arzu, kendisinin yalnızca ruhsal iyilik durumunu etkilemekle kalmamakta, içinde şiddet ve saldırganlığı da barındırdığı için kişilerarası ilişkilerine olumsuz bir biçimde yansımaktadır (Staub, 2005). Bu durumun neticesinde ise, kişinin zamanla sosyal ortamdan uzaklaşarak yalnızlaşması söz konusu olmaktadır (Satıcı ve diğ, 2015).

Öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, öfke duygusunun saldırganlık davranışının duygusal temellerinden birini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bireyin karşılaşacağı her türlü rahatsız edici uyarıcılar karşısında göstereceği ilk tepki öfke olduğu için öfke duygusu, saldırganlık davranışının ortaya çıkmasındaki hazırlık durumunun son aşaması olarak kabul edilebilmektedir. Bunun için saldırganlık davranışı, öfkenin dışa vurumu olarak kişi ve nesneyi yok etmeye yönelik bir davranış olarak ifade edilmektedir (Köknel, 1995). Sonuç itibariyle iki kavram arasındaki ayrıma bakılacak olursa insanın en doğal duygularından biri olan öfkenin duygusal bir tepkiyi; insan ve hayvanların en temel dürtülerinden biri olan saldırganlığın ise, çevredeki canlı cansız her türlü varlığa karşı yapılan yıkıcı, incitici ve tahrip edici bir davranış biçimini ifade ettiği söylenebilir.

Kişilerarası ilişkilerin ilk başlangıç noktası sayılan aile ilişkileri, sevgi ve nefret duygularının birbirine karıştığı bir ortamdır. Bu ortamda ortaya çıkan tartışmalar, toplumsal ilişkilere olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Ayrıca basit ya da sıradan görülen bazı tutum ve davranışlar, zamanla anne-baba ve çocuklar arasında da düşmanlığa neden olabilmektedir (Giddens, 2012). Dolayısıyla ilk çocukluk döneminde ebeveynlerin davranış biçimleri, çocukların zihinsel şemalarının şekillenmesinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki, çocuğun tüm yaşamı boyunca devam etmektedir. Çocuk ve ebeveyn etkileşiminde zihinde var olan iki

temel şema birbirlerini doğrulayarak ve tamamlayarak gelişmektedir. Bunlar: “Değerli ben” ve “güvenilir o” dur. Bu şemalar, bireylerin yakın ilişkilerinde yaşadıkları, mesafeyi koruma, kaçınma davranışları ve bağlanma kaygısıyla ilişki içerisindedir (Kesebir ve diğ., 2011). Daha açık bir ifadeyle anne-çocuk arasında yaşanan ilişkide annenin çocuğa güven verici, tutarlı ve kabul edici bir biçimde davranması; her türlü ihtiyacını karşılayarak çocuğa kendisi için çok önemli ve değerli olduğunu hissettirmesi oldukça önemlidir. Annenin bu yaklaşım tarzı, çocukta “olumlu benlik” algısı ile diğer insanların da güvenilir ve destekleyici tutumlarını görerek “olumlu başkaları” modeli geliştirmesini sağlamaktadır. Aksi durumda annenin reddedici tavrı ve temel bakımı aksatması, çocuğun bağımsız hale gelmek istemesine ve bağlanma nesnesinden ayrılmasına yol açmakta; bu durumda çocuk, “olumsuz benlik” modeli ile diğer insanları güvensiz ve uzak bulmasıyla da “olumsuz başkaları” modeli geliştirmesine neden olmaktadır (Main, 1990; Akt: İmamoğlu, 2008).

Bu nedenle bireyin çocukluk dönemini sağlıklı bir şekilde ve gelişim dönemlerine uygun bir ortamda geçirmesi gerek fiziksel ve zihinsel gelişimi gerekse de sosyal ve psikolojik gelişimi açısından oldukça önemlidir (Yeşilyaprak, 2000). Yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemekte ve aile içinde yaşanan öfke patlamaları ve saldırgan davranışlardan en fazla çocukların olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir (Özmen, S.K., 2004). Özellikle eğitim seviyesi yetersiz olan ailelerde, anne-babaların mevcut otoritelerini kullanmak adına çocuğa karşı aşağılayıcı ve kınayıcı tarzda incitici ifadeler kullanarak saldırgan davranışı ifade eder tarzda jest ve mimikler yapması veya fiziksel şiddet uygulaması çocukların hem anne-babalarına hem de çevresindekilere karşı kin, nefret ve öfke duyguları geliştirmesine neden olmaktadır (Köknel, 1997). Bu nedenle bireylerin öfke ve saldırganlık tepkilerine neden olan etmenlerin başında ebeveyn tutumlarının geldiği söylenebilir.

Çocuğun kendisini güvende hissettiği, temel ihtiyaçlarının giderildiği, koşulsuz sevgi ve kabul gördüğü tek yer aile iken, ebeveynler arasında yaşanan çatışma nedeniyle bu güvenli ortam çocuğun gözünde şiddet olaylarının yaşandığı, ilk öfke ve saldırganlık tepkilerinin öğrenildiği bir ortam haline gelmektedir. Bu nedenle aile fertlerinin ne yazık ki çocuklar için her zaman olumlu bir örnek teşkil etmediği söylenebilir. Aile fertlerini örnek alarak büyüyen birey, bebeklikten başlayıp çocukluk ve gençlik dönemlerine kadar gözlemledikleri ya da bizzat maruz

kaldıkları aile içi şiddeti bir süre sonra kanıksanmakta; aile içinde kendisine uygulanan şiddeti önce okuldaki arkadaşlarına, sonra da çevresindekilere karşı gösterebilmektedir (Öztürk ve diğ., 2015). Nitekim yapılan çalışmalarda çocuk yaşlarda şiddet gören bireylerin ileriki dönemlerde davranış bozuklukları yaşadıkları ve bu kişilerin daha sonra kendi çocuklarına da saldırgan davranışlarda buldukları görülmüştür (Özmen, 2004). Yine ebeveynleri tarafından aile içi şiddete maruz kaldıklarını belirten çocukların şiddet ve saldırganlık davranış düzeylerinin, şiddete maruz kalmayan çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998).

Sonuç itibarıyla çocuklar açısından aile içi şiddetin en olumsuz sonuçlarından biri, çocukların ilerleyen yaşlarda kişilerarası ilişkilerinde yaşayabileceği sorunları öfke ve saldırganlık tepkileriyle çözüme kavuşturma yolunu tercih etmeleri olacaktır. Özellikle gençlerin çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesi ve ilişkide ortaya çıkabilecek sorunları öfke duygusuyla hareket etmeden dolayısıyla da saldırgan davranışlarda bulunmadan çözüme kavuşturabilmesi, çocukken anne-babaları tarafından şiddet içerikli davranışlara maruz bırakılmamaları ve anne-baba ilişkilerinde şiddet olaylarına tanık olmamalarından geçmektedir. Zira çocukların anne-babalarını model aldıkları düşünülürse, anne-babaların aile içinde hem çocuklarına hem de birbirlerine karşı daha olumlu davranışlar sergileyerek şiddet içerikli davranışlardan uzak durmaları gerekmektedir.

1.1 Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problemi, üniversite öğrencilerinin öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları puanlarının bazı değişkenlere göre (cinsiyet, öğrenim görmekte oldukları bölümler, sorun paylaşımı, çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalıp kalmama ve bazı sosyo-demografik özellikleri gibi) farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi ve öğrencilerin öfke ve saldırganlık tepkileri ile kişilerarası ilişki boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığıyla ilgilidir.

1.1.1 Alt problemler

1. Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre (cinsiyet, bölüm, sorun paylaşımı ve sosyo-demografik özellikler vb) öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlar anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin çocukken aile içi şiddete maruz kalıp kalmamalarına göre öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlar anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin öfke ve saldırganlık tepkileri ile kişilerarası ilişki boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öfke duygularının saldırgan davranışa dönüşmesinde kişilerarası ilişki boyutlarının etkisini ortaya koymaktır.

Üniversite öğrencilerinin yaş ortalamalarına bakıldığında genel olarak bu yaş grubunun yaş ortalamalarının ergenlik dönemi sonu, genç yetişkinlik döneminin başı olduğu görülmektedir. Gençler, bu dönemde kimlik gelişimlerinin bilincinde olarak toplumda yer ettiklerinin ve toplumsal meselelerle ilgili kendilerinin de söz hakkına sahip olduklarının farkına varmaya başlamaktadırlar.

Ancak bu dönemde daha çok duygularıyla hareket eden gençlerinkimi zaman gündelik yaşam içersinde sıradan sayılabilecek bazı olaylar, kimi zaman da zorlayıcı yaşam koşulları karşısında sık sık öfke duygusuna kapıldıkları görülmektedir. Bu yönüyle kişilerarası ilişkilerinde etkili iletişim kurmakta güçlük çeken gençler, yaşanan sorunlar karşısında ortaya çıkan öfke duygusunu kontrol etmekte zorlanmakta ve çevresindekilere karşı saldırgan davranışlarda bulunabilmektedir.

Üniversite öğrencilerinin öfke duyguları ve saldırganlık tepkileri ile kişilerarası ilişki boyutları arasında nasıl bir ilişki olduğu bu araştırmanın önemini içermektedir. Öfke ve saldırganlık ile ilgili ülkemizde yapılmış çok sayıda çalışma vardır. İlgili literatür incelendiğinde öfke ve saldırganlığın ayrı ayrı ya da her ikisinin birarada çeşitli değişkenlerle (Bağlanma, Mutluluk, Kendilik Algısı, Spor Eğitimi, Depresyon, Problemlerli İnternet Kullanımı, Çocukluk Örselenmeleri, İntihar vb.) ele alındığı görülmektedir. Ancak öfke ve saldırganlık ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki

ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle mevcut araştırma, ülkemizde öfke ve saldırganlığın kişilerarası ilişki boyutları ile ilişkisinin incelendiği ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır.

Bu araştırmanın öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları olmak üzere bu üç kavram ile ilgili yapılacak bundan sonraki çalışmalara ışık tutacağı ve üniversite öğrencilerinin öfkeye ilişkin duygularının kontrolü ile saldırgan davranışlarını azaltmada etkili iletişimin, dolayısıyla da kişilerarası ilişkilerin öneminin anlaşılmasında izlenecek yöntemlere yol göstereceği düşünülmektedir.

1.3 Sayıtlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin “Kişisel Bilgi Formu”, “Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği”, “Saldırganlık Envanteri” ve “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği” ni gerçek durumlarını yansıtacak şekilde içten cevapladıkları kabul edilmiştir.

1.4 Sınırlılıklar

Araştırmanın yalnızca çalışmanın yapıldığı İstanbul Aydın Üniversitesi’nde öğrenim gören lisans öğrencileriyle yapılmış olması, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırmanın sonuçları sadece bu gruba genellenebilmektedir.

1. Bu araştırma İstanbul Aydın Üniversitesi öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın verileri, “Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği”, “Saldırganlık Envanteri” ve “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği” nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.5 Tanımlar

Öfke: Bireyin karşılaşacağı her türlü engellenme, tehdit edilme veya haksızlığa uğrama gibi durumlarda, kendisini rahatsız eden uyarıcıları ortadan kaldırmaya yönelen, güçlü bir duygudur (Biaggio, 1989).

Saldırganlık: Başkalarını incitmek ya da onlara zarar verebilecek her türlü davranışta bulunmak olarak tanımlanmaktadır (Freedman ve diğ., 1993).

Kişilerarası İlişkiler: “İki ya da daha fazla insan arasında gelişen, farklı ihtiyaçlardan kaynağını alan, tanışıklıktan samimiyete kadar farklı yoğunlukta yaşanan, karşılıklı duygusal etkileşim ve davranımlar” dır (İmamoğlu, 2008).

Şiddet: “Düşmanlık ve öfke duygularının, kişilere veya nesnelere yöneltilerek fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesidir. Bu haliyle her türlü çatışma ilişkisinde (ailede, okulda, gruplar, ırklar vb. arasında) rastlanan şiddet, saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini hiçe sayan en ileri, en aşırı boyutudur” (Budak, 2014).

Aile İçi Şiddet: “Aile içinde bir bireyin hayatının, bedeninin, psikolojik bütünlüğünün ya da özgürlüğünün güç ya da zor kullanılarak tehlikeye uğratılmasıdır” (Stewart ve Robinson, 1998).

2. LİTERATÜR TARAMASI (ÖFKE, SALDIRGANLIK, KİŞİLERARASI İLİŞKİLER, AİLE İÇİ ŞİDDET İLE İLGİLİ KURAMSAL TEMEL VE ARAŞTIRMALAR)

Bu bölümde öncelikle “öfke”, “saldırganlık”, “kişilerarası ilişkiler” ve “aile içi şiddet” kavramlarına ilişkin olan kuramsal çerçeve verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ilgili kavramlara ilişkin yurt içinde ve yurtdışında yapılan bazı araştırmalar özetlenmiştir.

2.1 Öfke

2.1.1 Öfke ile ilgili tanımlar

İnsanın yaratılışında duyguların önemli yerinin olduğu bilinmektedir. Öfke de diğer duygular gibi doğal duygulardan biri olarak günlük yaşamın kaçınılmaz bir parçasıdır. Sosyal hayatın içerisinde öfke duygusunun tanınması ve sağlıklı bir şekilde ifade edilmesi bireyin kişilerarası ilişkileri açısından oldukça önemlidir.

Öfke kavramı ile ilgili birçok farklı tanım karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlara bakıldığında öfke; “Engellenme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet gazap” (TDK, 1997). Şeklinde tanımlanırken, “Engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakılma, kısıtlanma, vb. durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye veya kişiye yönelik şu veya bu şekilde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun, negatif bir duygu” olarak da tanımlanmaktadır (Budak, 2009).

Sözlük anlamı dışında öfke kavramı farklı boyutlarıyla da ele alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna göre öfke; “Genel olarak doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir. Öfke diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve sağlıklı olarak ifade edildiğinde yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici olabilen bir duygudur” (Soykan, 2003). “Engellenme ve korku gibi hiç hoş olmayan durumlar karşısında insanda ortaya çıkan ilk ve en önemli tepkidir” (Köknel, 1995).

Biaggio (1989), öfkeyi bireyin karşılaşacağı her türlü engellenme, tehdit edilme veya haksızlığa uğrama gibi durumlarda, kendisini rahatsız eden uyarıcıları ortadan kaldırmaya yönelen, güçlü bir duygu olarak ifade etmektedir.

Gazda (1995), ise öfke duygusunun daha çok bir davranışın sonucu ya da bir davranışın nedeni olarak ve birçok iç ve dış etmenin etkisiyle genellikle ikincil bir duygu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Bu tanımlardan yola çıkıldığında öfkenin genellikle, bireyin yaşadığı engellenme, haksızlığa uğrama, tehdit edilme ve yoksun bırakılma gibi durumlarda ortaya çıkan bir duygu olduğu anlaşılmaktadır (Kısaç, 2005).

Öfke kavramı, uzun yıllar psikoloji alanındaki araştırmacılar tarafından ihmal edilmiştir. Sebebi ise, öfkenin saldırganlık kavramının bir boyutu olarak ele alınmasıdır. Araştırmacılar, saldırganlığı gözlemleyebildikleri için saldırganlık davranışı ile ilgili bir değerlendirmede bulunabilmiş fakat öfke duygusunun bireye özgü birçok durumu kendi içinde barındırması nedeniyle öfke kavramının tanımını tam olarak yapamamışlardır (Novaco,1975; Akt: Özmen, 2006a). Bu nedenle uzun bir süre öfke ve saldırganlık kavramları birlikte kullanılmış, bu kullanım şekli de her iki kavramın birbirinin yerine kullanılacak kavramlar olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak psikoloji alanında yapılan çalışmalar sonucunda öfke ve saldırganlık kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğu ve bu kavramların kendi başlarına ele alınıp incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Özmen, 2004).

Öfke, insanın en doğal duygularından biri iken saldırganlığın duygusal temellerinden birini oluşturmaktadır. Bireyin karşılaşacağı her türlü engellenme, kaygı ve korku gibi durumlar karşısında göstereceği ilk tepki öfke olduğu için, öfke duygusu, saldırganlık davranışının ortaya çıkmasındaki hazırlık durumunun son aşamasıdır. Bunun için saldırganlık davranışı, aslında öfkenin dışa vurumu olarak kişi ve nesneyi yok etmeye yönelik bir davranış olarak yorumlanabilmektedir (Köknel, 1995). Sonuç itibarıyla öfkenin, duygusal bir tepkiyi; saldırganlığın ise, çevreye karşı yıkıcı ve tahrip edici bir davranış biçimini ifade ettiği söylenebilir.

2.1.2 Öfke duygusu ile ilgili kuramlar

Duygular bireyin düşünce ve davranışları üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bunun için araştırmacılar, olumsuz duygu olarak algılanan ve duyguların temelinde yer aldığı varsayılan öfke duygusu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Dolayısıyla öfke

duygunun ne olduğu, nasıl olduğu gibi konuları farklı bakış açılarıyla ele alarak açıklamaya çalışmışlardır

Duygularla ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında öfke duygusunun psikoloji alanında ele alınıp incelenmesi oldukça yeni sayılır. Duygular üzerine ilk kuramsal çalışmalar 1800'lü yıllarda başlamıştır. Öfke duygusunun ele alınıp incelenmesi ise 1900'lü yılların ortalarını bulmuştur (Özmen, 2006a). Bu başlık altında duyguyu açıklayankuramcıların görüşleri ile psikoloji alanında öfke duygusunun önemli bazı kuramcılara göre nasıl açıklandığına yer verilecektir.

2.1.2.1 James-Lange kuramı

James-Lange kuramı 1880'lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. Duygular üzerine yapılan ilk kapsamlı çalışma olduğu için oldukça önemlidir. Bu kurama göre öfke ile ilgili duygular, belirli bir bedensel reaksiyonu takip ederek ortaya çıkmaktadır. Yani önce bedensel değişiklikler ortaya çıkmakta daha sonra duygu ve heyecan oluşmaktadır (Kassinove ve Sukhodolsky, 1995; Novaco, 1975).

Buna göre, her bir dış uyarıcı bireyde bedensel tepkilere neden olur. Bireyin hissettiği korku veya öfkelenmesine neden olabilecek bir durum, bu tepkinin bir sonucu olabilir (Özmen, 2006a). Örneğin çocuğun ailesi tarafından kendisine alınmış pahalı bir video veya oyuncuğa krema ya da çikolata sürmesi anne-babasının kalp atışında hızlanma, aşırı terleme, midede kasılma, yüz kaslarında gerilme, dişlerin ve yumrukların sıkılması gibi fizyolojik tepkiler görülmesine yol açar (Kassinove ve Sukhodolsky, 1995). Bu örnekte görüldüğu gibi davranışlar duygulardan önce gelerek duyguların ortaya çıkmasını etkilemektedir (Özmen, 2006a).

Cüceloğlu'na (2015) göre çevresel uyarıcılar bireyde bedensel tepkilere yol açar. Daha sonra farkına varılan bu tepkiler, heyecan duygusunun temelini oluşturur. Birey bir tehdit durumu algıladığında adrenalin ve noradrenalin salgıladığı için kan basıncı yükselir ve kas gerginliği artar. Örneğin hırlayan bir köpek ile karşı karşıya kalan birey, öncelikle bedensel değişiklikler yaşamaya başlar. Nefes alışverişinin hızlanması, kalp atışındaki artış ve terlemeye başlaması gibi. Kurama göre, bedende hissedilen bu değişikliğin farkına varılması korku ve heyecan duygularının algılanmasına yol açar.

2.1.2.2 Cannon-Bard kuramı

Bu kuram, James Lange kuramının eksik taraflarını gideren bir yaklaşımdır. Kuramın temelinde hipotalamusun görevleri vardır. Çevresel uyarıcıların etkisiyle hipotalamus, aynı anda iki görevi birden yerine getirir. Bunlardan ilki, bedensel tepkilere yol açması, ikincisi ise beyin korteksini bu tepkilerden haberdar ederek heyecan duygusunu ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Buna göre, bedensel ve duygusal tepkiler birbirinden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmazlar. Uyarıcıların etkisiyle her iki tepkide aynı anda ortaya çıkmaktadır (Cüceloğlu, 2015).

James-Lange ve Cannon-Bard kuramlarına bakıldığında her iki kuramın ortak noktasını duygu-davranış ilişkisi oluşturmaktadır. Her iki kurama göre öfke duygusu ele alındığında, öfkenin kontrol altına alınabilmesi için bu duygunun ortaya çıkmasına yol açan bedensel tepkilerin de kontrol altına alınması gerekmektedir. Ayrıca bireyin yaşadığı diğer duygulardan ziyade öfke duygusu daha çok göz önüne bulundurulmaktadır. Bunun nedeni ise öfke duygusunun yaşandığı esnada ortaya çıkan fizyolojik değişikliklerin daha bariz bir şekilde görülmesidir (Özmen, 2006a).

2.1.2.3 Psikanalitik yaklaşım

Psikanalitik yaklaşım, öfke duygusunun biyolojik temeli üzerinde durarak kendinden sonra gelen yaklaşımlara öncü olma niteliğini taşımaktadır

Freud, öfke duygusunu diğer bütün duygular gibi yaşamın bir parçası olarak görmektedir. Ona göre duygular zaman içerisinde birikir. Nasıl ki patlamak üzere olan bir yanardağ lavını dışarı atıyorsa, zaman içerisinde biriken duygularda bedende gerginlik meydana getireceği için vücuttan atılmalıdır. Bunun için de katarsis (boşalım) yöntemi kullanılmalıdır (Gentry, 2007).

Psikanalitik yaklaşıma göre, öfke duygusunun ifade edilmesi bireyde biriken enerjinin yol açtığı gerilimi azaltacaktır. Aslında öfke duygusu, biriken bu enerjinin boşaltılmasının bir yoludur (Özmen, 2006a). Bundan dolayı öfke duygusunun bastırılması sağlıklı bir durum değildir. Bu duygular boşaltılamazsa bireyde psikolojik ve psikosomatik rahatsızlıklara neden olur (Thomas, 1993; Akt: Balkaya, 2001).

Psikanalitik yaklaşımın öfke duygusu ile ilgili açıklamalarında, öfke duygusunu saldırganlığın bir boyutu olarak ele aldığı görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, insanın

davranışları iki temel içgüdü tarafından yönlendirilmektedir. Bunlardan biri yaşam, diğeri ise ölüm içgüdüsüdür. Yaşam içgüdüsü bireysel yaşamın devamını sağlar. Ölüm içgüdüsü ise, bireyin kendi varlığını ortadan kaldırma isteği yaşam içgüdüleri tarafından engellendiğinde, birey kendine yönelik olan bu yıkıcı eğilimi çevresindekilere yönelterek saldırganlık davranışında bulunur (Geçtan, 2015). Freud, saldırgan davranışların ifade edilmesi gerektiğini belirterek ifade edilmeyen bu davranışın bireyin içinde bir enerji birikimi olarak kalacağı ve birçok davranış bozukluğuna yol açacağını ifade etmiştir (Cüceloğlu, 2015).

2.1.2.4 Engellenme ve saldırganlık hipotezi

Engellenme-saldırganlık hipotezi, Dollard, Miller, Doob, Mowrer ve Sears, tarafından 1939 yılında geliştirilmiştir. Bu alanda önemli bir yere sahip bu görüş, psikanalitik yaklaşımı temel almıştır.

Freud'a göre insan davranışları içgüdüleri tarafından belirlenerek ortaya çıkmakta, bu içgüdülerin engellenmesi ise saldırganlık davranışına yol açmaktadır (Atkinson ve Hilgard, 2014). Engellenme-saldırganlık hipotezini savunan kuramcılar, saldırgan davranışların ortaya çıkmasının engellenmeyle ilişkisi olduğunu iddia etmişlerdir. Yani birey karşılaşılabileceği engellenme durumu karşısında her zaman saldırgan davranışlarda bulunacaktır (Dollard ve diğ., 1939; Akt: Fromm, 2016).

Bu konuda farklı görüşe sahip olanlar, hipoteze yönelik bazı eleştirilerde bulunmuşlardır. Buna göre engellenme her zaman saldırgan davranışa yol açmaz. Burada önemli olan şey, bireyin engellenmenin kendisine karşı bilinçli ve keyfi bir şekilde yapılıp yapılmadığını bilmesidir. Birey, engellenmenin bilinçli ve keyfi bir şekilde yapılmadığına inanırsa daha az öfkelenerek dolayısıyla saldırgan davranışlar göstermeyecektir (Power ve Dalgleish, 2008). Ancak engellenme her zaman saldırgan davranışlara neden olmasa da engellenmenin depresyon gibi rahatsızlıklara yol açarak bireyde umutsuzluk ve tembellik davranışlarının ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmektedir (Berkowitz, 1989).

Bir başka görüşte bilişsel davranışçı kuramcılardan gelmektedir. Bilişsel davranışçı kuramcılar, engellenmeye neden olan durumların birey tarafından anlaşılabilir bir açıklamasının olması halinde öfke ve saldırganlık tepkilerinin ortadan kalkacağını ifade etmektedirler (Özmen, 2006a).

2.1.2.5 Sosyal öğrenme kuramı

Sosyal Öğrenme Kuramının temsilcisi Albert Bandura' ya göre davranışlar, başkalarının eylemleri ve bu eylemlerin sonuçlarının gözlemlenerek öğrenilmesi sonucu kazanılır. Örneğin, kendinden büyük kardeşinin diş çekimi esnasında acı çektiğini gören bir çocuk, diş çektirmekten korkacaktır. Dolayısıyla gerek davranışların gerekse duygusal tepkilerin ortaya çıkmasında modellerin rolü oldukça büyüktür (Bandura, 1973; 1986; Akt: Atkinson ve Hilgard, 2015).

Kurama göre bireysel ve çevresel etmenler öfke ve saldırganlık tepkilerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Öfkeye dayalı ortaya çıkan davranışların öğrenilmesinde bireyin benlik algısının yanı sıra o anki durumu ve dış etmenler de önemlidir. Birey tüm bu unsurları gözden geçirerek öfkeye dayalı tepkilerini ortaya koymaktadır (Özmen, 2006). Bandura bilhassa çocukların öfke duygularını ifade etme biçimlerini anne-babaları, öğretmen, arkadaşları ya da bazı film karakterlerini gözlemleyerek öğrendiklerini ifade etmektedir (Arı, 2006).

2.1.2.6 Bilişsel davranışçı yaklaşım

Bilişsel davranışçı yaklaşıma göre, bireyin öfke duygusunu yaşamasına yol açan neden uyarıcı değildir. Öfke duygusuna yol açan neden, bireyin yaşadığı olayları algılama biçimi ve bu olaylara yüklediği anlamdır. Duyguların temelinde bu düşünce yer aldığı için bireyin göstereceği tepki de buna göre şekillenecektir (Morris, 2002; Beck 1979).

Kuram ayrıca, bireyin öfke duygusunu yaşanmasının bir nedeni olarak da mantık dışı inançlarının başkaları tarafından etkin hale getirilmesini görmekte ve öfke duygusunun azaltılabilmesi için mantık dışı inançların ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadır (Ford, 1991; Clark,1998; Akt: Balkaya, 2001). Bunun için bireyin düşünce yapısındaki hataların giderilerek doğru düşünmesinin sağlanması gerekmektedir. Öfke duygusu bu yönüyle “fizyolojik, davranışsal, bilişsel ve duygusal yapının ortak bir sonucu” olduğu söylenebilmektedir (Özmen, 2006)

2.1.2.7 Varoluşçu- insancıl yaklaşım

Varoluşçu-İnsancıl Yaklaşıma göre, birey yaşam içerisinde bireysel varlığının farkında olarak yaptığı eylemlerin bilincinde olup, kendisi ve çevresinde yaşanan olaylarla ilgili karar verebilme yeteneği ve sorumluluğuna sahiptir (Geçtan, 2014).

Öfke duygusu yalnızca insana mahsustur ve bu duygudan uzak durmak çok da mümkün değildir (Corey, 2005). Bu nedenle birey, öfke duygusunu sahiplenerek bunun sorumluluğunu alabilmelidir. Aksi halde kendi şahsına yönelik yapılan eleştiri ve tavrıları kabul etme sorumluluğunda bulunmadığı için öfkesini başkalarına yönelterek öfkeli olanın kendisi değil de, karşısındakilerin olduğuna inanır. Oysa birey yaşadığı öfke duygularının kendisine ait olduğunu kabul ettikçe gelişir aksi halde Heidegger' in “varoluş suçluluğu” olarak nitelendirdiği durumu yaşamaya başlar (Geçtan, 2013; Özmen, 2006a). Yapılması gereken şey, bireyin yaşadığı öfke duygusunun farkında olmasını sağlamaktır. Ancak bu şekilde bireyin kendisinde değişmek için bir istek oluşacaktır (Balkaya, 2001).

2.1.2.8 Birey merkezli yaklaşım

Birey Merkezli Yaklaşımına göre, insan yaratılış gereği iyi bir varlık olduğu için çevresindekilerle sağlıklı ilişkiler kurmak ister. Fakat yaşam içerisinde karşılaştığı olumsuzluklar nedeniyle insanlara karşı öfke duyabilir ve onlara bencilce yaklaşabilir. Bunun için kişi, etrafında kendisine yönelik davranışları gördükçe standart tepkilerde bulunmak yerine kendi seçtiği tepkilerle karşılık vermeyi tercih eder (Geçtan,2014).

Bu yaklaşım, öfke duygusunun bireyin hayatında önemli bir işlevi olduğunu ileri sürerek bireyin bunu bilmesi ve farkında olması gerektiğinin üzerinde durur. Ayrıca bu yaklaşıma göre, öfke duygusunun ortaya çıkması sonucu gösterilen tepkiler, bireyin kendi benlik algısını olumsuz yönde etkileyecek davranışlara karşı gösterdiği tepkiler olarak yorumlanır (Ohrnstein, 1999; Akt: Özmen, 2006a).

2.1.3 Öfkeye neden olan durumlar

Öfke duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilecek birçok uyarıcıdan söz edilebilir. Bu uyarıcılar hem dışsal hem de içsel uyarıcılar şeklinde bireyin öfke duygusu yaşamasına neden olmaktadır. Trafikte sıkışıp kalmanız, geçmişte yaşanmasına rağmen öfkelenmenize neden olabilecek olan anılarınız ve kişisel problemlerinizi karşısında duyduğunuz endişeler öfkenin ortaya çıkmasına neden olabilecek uyarıcılardan bir kaçıdır (Dobson ve Craig, 1998).

Deffenbacher (1999), bu konuda çeşitli incelemelerde bulunarak öfke duygusunu ortaya çıkaran uyarıcıları üç grupta incelemek gerektiğini ifade etmiştir. Bu uyarıcılar aşağıdaki biçimde açıklanabilir:

a) Çevresel uyarıcılar öfkeye neden olabilir: Bireyin herhangi bir dış uyarıcının etkisiyle hedefine, arzu ve isteğine ulaşmasının engellenmesidir. Uzun süre bekletilme, ulaşmak istediği yere vaktinde varamama, konuşurken sözünün sık sık yarıda kesilmesi gibi durumlar bireyde öfke duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Buradaki dış uyarıcıdan kast edilen yalnızca bireyin karşılaştığı olaylar değil, aynı zamanda bireyin çevresinde bulunan nesnelere de içine almaktadır. Bu nesnelere, çevresel uyarıcıların etkisiyle bireyin öfke duygusunu yaşamasına neden olabilir. Bireyin acelesi olduğu bir anda arabasının arızalanması gibi.

b) Çevresel uyarıcıların bireyde bıraktığı etki öfkeye neden olabilir: Travma sonrası stres yaşayan bireylerde ortaya çıkan bir durumdur. Travmaya neden olan uyarıcılara benzer ya da o uyarıcıyı hatırlatan diğer uyarıcılarla karşılaşıldığında verilen tepkinin temelinde içinde öfke duygusu yatmaktadır. Geçmiş yaşantısında eşine karşı güvenini yitiren bir kadının, eşinin başka bir kadınla görüştüğünde yaşayacağı öfke duygusu bu duruma örnek gösterilebilir.

c) Öfke, iç uyarıcıların etkisiyle bireyin duygu ve düşüncelerinde ortaya çıkabilir: Birey bir süre birlikte yaşayıp daha sonra çeşitli nedenlerle ayrılmış olduğu eski eşini düşündüğünde öfke duygusu yaşayabilir. Öfke duygusu, kimi zaman karşılaşılan olaylar karşısında diğer duygular tarafından başlatılabilir. Birey yapacağı bir işi düşünürken öfkelenebilir, eleştirilmekten veya reddedilmekten korkabilir bunun için de kendini savunmak adına tepki gösterebilir ya da öfke duyabilir. Karşılaşılan bu durumlarda yaşanan öfke duygusu aslında diğer duyguların tetiklemesiyle kendini göstermektedir (Deffenbacher, 1999; Akt: Özmen, 2006a).

Sukhodolsky ve diğ. (2001), öfkeye dair düşünmeyi “öfke olayından sonra süren ve yineleyen bilişsel süreçler sırasında ortaya çıkan istemsiz düşünceler” olarak tanımlarken, öfkenin bir duygu olarak kabul edilmesi halinde, öfkeye dair derin düşünmenin aslında öfke duygusu hakkında bir düşünme olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre bireyin öfkeye ilişkin derin düşünmesi geçmiş

yaşantısındaki bazı olayları hatırlamasına ve öfkesini yeniden düşünmesine neden olabilmektedir.

Öfkeye ilişkin derin düşünme biçimi, geçmişte yaşanan olayları anımsatan öfke hatıraları, kısa zaman önce yaşanan öfke olaylarına odaklanma ve yaşanılmayan bir öfke yaşantısını yaşanmış gibi sunma biçiminde üç farklı şekilde ortaya konmaktadır (Sukhodolsky ve diğ., 2001). Geçmişte yaşanan olayları hatırlatan öfke hatıralarına yönelik “geçenlerde olan olayın bir benzeri”, kısa bir zaman önce yaşanan öfke yaşantılarında “burada durduğuma inanamıyorum, şu anda gerçekten çıldırmak üzereyim”, olmayan bir öfke yaşantısını varmış gibi gösterilmesine de “burada bulunacağıma evde oturup film izliyor olabilirdim” şeklindeki düşünceler örnek verilebilir (McCullough ve diğ., 2001; Akt: Saticı, 2014).

Bu düşünceler, geçmişindeki öfke yaşantılarını hatırlatarak öfke duygusunun yeniden kabarmasına ve bu olumsuz sürecin artmasına neden olabilmektedir. Bireyin yaşamında mutsuz olmasına etki eden bu derin düşünme ile intikam düşünceleri ve saldırgan davranış arasında bir ilişki olduğu belirtilmektedir (McCullough ve diğ., 2001; Barber ve diğ., 2005; Akt: Saticı, 2014).

İntikam duygusu yaşayan birey, aynı duygu, düşünce yaşantıları zihninde tekrar etmekte ve zamanla intikam alma arzusu geliştirebilmektedir. Ancak bu arzu, bireyin yalnızca ruhsal iyilik durumunu etkilemekle kalmamakta, içinde şiddet ve saldırganlığı da barındırdığı için kişilerarası ilişkilerine olumsuz bir biçimde yansımaktadır (Staub, 2005). Birey, intikam arzusunu gerçekleştirdikçe diğerine acı vererek bundan sadistik bir zevk alabilmektedir (Kaufman, 2013; Akt: Saticı ve diğ., 2015). Bunun neticesinde de ise zamanla sosyal ortamdan uzaklaşarak yalnızlaşabilmektedirler (Saticı ve diğ., 2015).

Gazda (1995) ise, öfke duygusuna yol açan durumları dört başlık altında toplamıştır. Bunlar;

Kayıplar: Birey tarafından çok sevilen ve değer verilen birinin ölümü, organ kaybı veya iş kaybı gibi bireyde acı, üzüntü ve yas gibi duyguların yaşanmasına neden olan durumlardır.

Tehditler-Korkular: Bireyin hayatını olumsuz etkileyen ve bireyde kaygı, korku ve güvensizlik hislerine neden olan olaylar, öfke duygusunun yaşanmasına neden

olmaktadır. Fiziksel veya sözlü saldırıya uğrama, savaş durumu, uzun bir süre işsiz kalma ve illegal olaylar buna örnek gösterilebilir.

Reddedilme: Bireyin diğer insanlar tarafından reddedilmesi sonucu yaşadığı incinme, çöküntü, hayal kırıklığı ve değersizlik gibi duygu durumları sonucu yaşanmaktadır.

Engellenme: Bireyin ihtiyaçlarının giderilmesine engel olunması sonucunda yaşayacağı çaresizlik ve yetersizlik duyguları öfke duygusunun yaşanmasına neden olmaktadır (Gazda, 1995). Başka bir ifade ile engellenme, bireyin yapmayı arzuladığı ve ulaşmak istediği hedefin önüne bir duvar örülmesi anlamına geldiği için bu durum bireyde gerginliğe ve tedirginliğe yol açmakta bu da öfke duygusunun yaşanmasına yol açmaktadır (Köknel, 1995).

Deffenbacher ve Gazda'nın yaptığı sınıflandırma dışında; Bireyin alkol ve madde bağımlılığı, depresyon hikayesi, psikotik bozukluklar ve bazı kronik fiziksel hastalıklara sahip olması da öfke duygusuna yol açmaktadır. Bir diğer neden olarak da bireyin başından geçen fiziksel incinme, haksızlığa, tacize veya saldırıya uğrama ve hayal kırıklığı gösterilebilir (Soykan, 2003).

Farklı bir bakış açısına göre ise öfke duygusunun ortaya çıkışı ilk olarak doğumla başlar. Bebeğin ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmaması durumunda öfke duygusu ortaya çıkmaktadır. Sonrasında ise bebeğin tek başına bırakılması, çevresindekilerin kendisine karşı olan ilgisizliği ve hareket alanının kısıtlanarak nesnelere ulaşımının engellenmesi gibi nedenlerde öfkeye neden olmaktadır (Danışık, 2005). Ancak zaman içerisinde birey yaş aldıkça öfke duygusuna yol açan durumların yaşla birlikte değiştiği görülmektedir. Burada öfkeye neden olan etkenler değişmemekle birlikte, özel durumlarda büyük değişiklik görülmektedir. Örneğin, çocuk yaştaki bireylerin öfkelenmelerine yol açan herhangi bir olay, genç veya yetişkin yaşlardaki bireylere anlamsız gelerek aynı etkiye sahip olmayabilir (Köknel, 1995).

Sonuç olarak öfke duygusuna neden olan durumlara bakıldığında tek bir nedenin bulunmadığı görülmektedir. Bireyin arzu ve ihtiyaçlarının engellenmesi, tehdit algısı veya haksızlığa uğrama bu nedenlerden birkaçıdır. Bunun yanı sıra öfkenin ortaya çıkış biçimi de tek bir şekilde değildir. Öfke duygusu gerek fizyolojik, gerekse sözel ve davranışsal açıdan çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır (Tatlılıoğlu ve Karaca, 2013).

2.1.4 Öfkenin işlevleri

Öfkeye yol açan sebepler ne olursa olsun öfke duygusunun ifade edilme biçimi ve tüm olumsuz sonuçlarına rağmen diğer duygular gibi anlaşılabilir olması oldukça önemlidir. Öfke, varlığını kabul etmekle birlikte kontrol altına alınarak sağlıklı bir şekilde ifade edildiğinde kişilerarası ilişkileri düzeltici etkisinin yanında kişiyi uyarıcı, koruyucu ve harekete geçirici işlevleri vardır (Soykan, 2003). Öfkenin bir diğer işlevi de kişinin karşılaşılabileceği engelleri aşarak her türlü olumsuz durumdan kurtulması için kendisine o an için gerekli olan tutum ve davranışta bulunma olanağı sağlayarak kişiliğini korumasına yardımcı olur (Köknel, 1995).

Novaco (1975), öfkenin işlevlerini şu şekilde özetlemektedir;

1. Öfke, insana enerji verir.
2. Davranışın uyarıcılık özelliğini azaltarak acıyı engeller.
3. Başka insanlara karşı duyulan negatif hislerin ifadesinde kolaylık sağlar.
4. Benliğine yönelik yapılacak saldırılara karşı kendi savunmasını sağlar.
5. Saldırgan davranışlarda bulunmak için uyarıcı olarak düşmanlık hislerini tetikler.
6. Stresle olan mücadelede yaşanan olayları birbirinden ayırır.

Öfke duygusu, günlük yaşam içerisinde bireyin kendisine karşı yapılabilecek bir saldırı karşısında kendini savunmasına yardımcı olacak fiziksel güç ve duygusal tepkilerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Belirli bir seviyedeki öfke duygusu bu nedenle ayakta kalabilmek adına gereklidir (Schuerger, 1979). Bunun dışında öfkenin bireye sağladığı bazı yararları daha vardır ki bunlar bireysel sorumluluktan kaçınma, kişilerarası iletişimden uzak durma, öfkenin ortaya çıkaracağı adrenalin ile heyecan duyma ve enerjik olma durumudur. Kişiler bunlardan yararlanmak adına kolayca öfke duygusundan vazgeçememektedir (Efron, 1997).

Sonuç olarak kişilerin sosyal ilişkilerine bakıldığında arkadaş ilişkilerindeki devamlılık, kişinin otoritesinin kabulü ve öfkeye neden olanların davranışlarında bir değişiklik sağlanabiliyorsa öfke faydalıdır. Ancak öfke duygusu kişiye zarar vererek, intikam duygularını pekiştiriyor ya da karşısındakinin arzularına uymaya yol açıyorsa zararlı olmaya başlamış demektir (Tangney ve diğ., 1996; Akt: Şahin, 2005).

2.1.5 Öfkenin türleri

Spielberger, öfke duygusuna “durumsallık” ve “süreklilik” kavramları üzerinden bakmaktadır. Spielberger’e göre durumsal öfke “amaca yönelmiş davranışın engellenmesi veya haksızlık algılaması karşısında gerginlik, kızgınlık, sinirlilik, hiddet gibi subjektif duyumsamaların yaşandığını yansıtan bir duygu durumudur.” Sürekli öfke ise, “durumsal öfkenin genelde ne sıklıkta yaşandığını yansıtan bir kavramdır” (Spielberger, 1980; Akt: Özer, 1994b).

Günümüzde öfke duygusunun ifade edilme şekli, yaşam tarzı haline gelmiştir. Sürekli öfke ölçeğine bakıldığında yüksek puan alan bireyler ile düşük puan alan bireylerin bu ölçek puanlarında gözlenen farklılığın üç düşünce üzerinde olduğu görülmektedir. Buna göre bu düşünce biçimlerine katılanların, katılmayanlara oranla gündelik yaşamlarında daha sık aralıklarla öfke duygusunu yaşama eğiliminde oldukları söylenmektedir. Bu kişiler daha çok “Başkalarının gözünden düşmemek için hata yapmamak gerekir”, “Aptal görünmemek için kişi görüşünün doğruluğunu savunmalıdır” ve “Kişinin başkalarının gözündeki değerini yitirmesi kötüdür” düşünceleri ile hareket etmektedirler (Özer, 1994a). Spielberger’e göre, öfke duygusunun temelinde bireyin “başkalarının gözünde” nasıl görüldüğünü düşünerek hareket etmesinde “kişilik değeri” ni koruma çabası vardır. Kişinin kendisini diğer insanların gözünde kanıtlama düşüncesi, kendi mutluluğunun başkaları tarafından engellenmeye çalışıldığına olan inancı, kişilerarası ilişkilerde kontrolün kendi elinde olması gerektiği düşüncesi öfke duygusunun ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı etkenler olarak ifade edilmektedir (Spielberger, 1980; Akt: Özer, 1994a).

2.1.6 Öfkenin gelişimsel dönemleri

Öfke duygusu, doğuştan gelen evrensel bir duygu olmakla birlikte, her bireyin gelişimine göre öfkeye yol açan nedenler ve gösterilen tepkiler, gelişim ve öğrenmelerden etkilenmektedir. Yaşa bağlı olarak değişen öfke duygusu, öfkelenme sıklığı ve ifade edilme biçimiyle farklılık göstermektedir. Örneğin, bebeklik döneminde el-kol hareketlerinin kısıtlanması, çocukluk döneminde oyuncağına el konulması gibi davranışlar öfkeye neden olmaktadır. Ergenlik döneminde ise anne babanın yaklaşımı, benlik arayışında olan ergen tarafından yaşantısına müdahale olarak algılanmakta ve kimlik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Aydın,1997).

Kulaksızıoğlu (2011), çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan öfke ifade tarzının birbirinden farklı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, çocukluk döneminde ifade edilen öfke, ergenlik dönemindekine göre daha açıktır ve anında ifade edilmektedir. Ergenlik döneminde ifade edilen öfke duygusu ise ergen tarafından maskelenmektedir. Ergenin gelişim süreci içerisinde öfke duygusunu kimlere karşı ne zaman ve nasıl ifade edeceği ailesinin gözlemleri sonucunda öğrenebilecektir.

Piaget, Havhighurst, Erikson ve Freud'a göre, bireyin çocukluk dönemini sağlıklı bir şekilde ve gelişim dönemlerine uygun bir ortamda geçirmesi, kendisinin gerek fiziksel ve zihinsel gelişimi gerekse de sosyal ve psikolojik gelişimi açısından da oldukça önemlidir (Yeşilyaprak, 2000). Yapılan çalışmalar bu görüşü desteklemekte ve aile içinde yaşanan öfke patlamaları ve saldırgan davranışların bütün aile bireylerini olumsuz etkilediği ancak çocukların bu etkiye daha fazla açık olduklarını göstermektedir (Özmen, S.K., 2004). Bilhassa eğitim seviyesi yetersiz olan ailelerde, anne-babalar mevcut otoritelerini kullanmak adına çocuğa karşı aşağılayıcı, kınayıcı ve küçültücü tarzda incitici ifadeler kullanarak saldırgan davranışı ifade eder tarzda jest ve mimikler yapar, sözcüler kullanır. Hatta bununla da yetinmeyerek çocuğunun üzerine sopayla yürür. Ne yazık ki dayak yiyen çocuklarda iç denetim tam olarak gelişmez bu durum da çocukta anne-babasıyla birlikte çevresindekilere karşı, kin, nefret ve öfke duygularının gelişmesine neden olur. Çocuk artık kişilerarası iletişimde yaşadığı bu duyguların etkisiyle öfkesini başkalarına yansıtarak hayatını devam ettirir (Köknel, 1997).

Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar (2014), çocukların sosyalleştikleri dönemlerde onlara saldırgan olmayan modeller sunmanın oldukça önemli olduğunu, ancak bu şekilde bu çocukların ileriki yaşlarda saldırgan davranışlar göstermelerinin önüne geçileceğini ifade etmektedirler. Aile içerisinde anne babanın birbirlerine karşı duydukları öfke ve takındıkları saldırganca davranışlar çocuk için olumlu bir örnek değildir. Bunun yanı sıra televizyonda izlenen şiddet içerikli programlar ve çevresindekilerin sorunlarını öfke ve saldırganlık yoluyla halletmeleri, çocuğun öfke ve saldırganlığı sorunları çözücü bir duygu durumu ve davranış şekli olarak öğrenmesine neden olur. Çocuk, ileriki yaşlarında bunu uygulayarak yaşamını devam ettirir. Bu nedenlerden ötürü anne-babalar başta olmak üzere tüm yetişkinler yaşamın her anında davranışlarını belirlerken çocuğa iyi bir rol model olma bilinciyle hareket etmelidir.

Çocuklarda kimi zaman toplumsal değerlerle bağdaşmayan yaramazlık, yetişkinlere karşı gelme ve başkaldırma biçiminde davranışlar görülmektedir. Bu davranışlar devamlılık göstermemekle birlikte tekrar etme özelliği bulunmayan davranışlardır. Genellikle çocukla yakından ilgilenerken ve yapılan davranışların nedenleri ortadan kaldırılarak bu sorun giderilmektedir. Ancak bazı çocuklar da ise toplumsal değerlerle bağdaşmayan bu davranışların tekrar edilerek inatla uzun süre devam ettirildiği görülmektedir. Bu tarz davranışlarda bulunan çocukların birçoğu uygun olmayan aile yapısı, eğitim ve sosyal çevrenin içinden gelmektedir (Şahin, 2006).

Çocukluk yıllarında sevgi ve saygı görerek uygun bir ortamda büyüyen bireyler kendilerini daha iyi geliştirebilmektedir. Gençler, özellikle de üniversite gençliği üzerinde yapılan çalışmalarda koşulsuz sevgi ve geliştirici kontrol ile nitelendirilen demokratik ana-baba tutumu bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine olumlu katkı sunduğu saptanmıştır. Buna karşılık katı bir disiplin anlayışı ve koşullu sevgiyle nitelendirilebilecek otoriter ana-baba tutumu ile aşırı koruyucu ya da ilgisiz ana-baba tutumunun bireylerin özgüven-özsaygı eksikliği ve bağımsız olma gibi önemli görülen kişilik özelliklerinin gelişmesine engel olduğu saptanmıştır. Aşırı koruyucu, reddedici, kısıtlayıcı, cezalandırıcı ve tutarsız ana-baba tutumları da yine bireyin kişilik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumdan rahatsız olan birey öfke duygusu yaşamakta ve bu duygusunu bastırma ya da uygun olmayan yer ve zamanda yıkıcı bir biçimde boşaltma yoluna gitmektedir (Bilge, 1997).

2.1.7 Öfkeyi ifade etme biçimleri

Birey günlük yaşantısında birçok farklı durumla karşı karşıya gelmektedir. Bireyin karşılaştığı durumlar karşısında gösterdiği her bir tepkinin temelinde kendisinin bu durumlara yüklediği anlam yatmaktadır. Bundan dolayı öfke duygusunun ortaya çıkmasında ve ifade edilme biçimindeki farklılıklarda önemli olan unsur, uyarıcıdan çok bu uyarıcının birey açısından ne anlam ifade ettiğiidir. Bireyin sahip olduğu değer yargıları, karşılaşılan olaylar, kişiler ve nesnelerin birey için ne anlama geldiğini ortaya koyar. Ancak bu değer yargıları bireyin yalnızca sahip olduğu inanç, duygu ve heyecanlarını etkilemekle sınırlı değildir. Bireyin tercihlerine ve davranışlarına da yön vermektedir (Hofstede, 1980; Akt: Kararaba ve Dilmaç, 2015).

Öfke duygusu ile ilgili günümüzdeki genel görüşe göre, sorun olan kişinin hissettiği öfke duygusu değil, bu duygunun ifade edilme biçimidir (Şahin, 2005). Spielberger,

öfke duygusuna “durumsallık” ve “süreklilik” kavramları üzerinden bakarak öfke duygusunun ifade edilme biçimleri açısından farklılıkları olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre öfke duygusunun ifade edilme biçimleri, öfkeyi içe atma ki bu şekilde öfkenin baskılanarak ifade edilmemesidir. Dışa vurmada ise nesnelere zarar verme, vurma gibi öfkenin fiziksel olarak ortaya konulmasıyla birlikte küfür, hakaret eleştiri gibi sözel olarak ifade edilmesidir (Spielberger,1980; Akt: Özer, 1994b). Bu yönüyle bakıldığında öfke duygusunun ifade edilme biçimindeki bu farklılıklar, bireylerin daha fazla saldırgan davranışlarda bulunmasına neden olmaktadır. Bireyler yaşadıkları öfkeyi azaltabilmek adına ya öfkesini sağlıklı bir şekilde ifade eder ya içine atarak bastırır ya da çevresindekilere yönlendirerek dışsallaştırır (Tambağ ve Öz, 2005)

Öfke duygusunun birden fazla ifade edilme biçimiyle birlikte bu ifade biçimlerinin hangi şekilde olduğu da oldukça önemlidir. Öfke duygusu doğrudan gözlenebilecek şekilde sözel ve davranışsal ifadeler yoluyla gösterilebildiği gibi, doğrudan gözlemlenemeyecek şekilde de ifade edilebilir. Vurma, tokat veya tekme atma, gereğinden fazla eleştirel olma, başkalarını rahatsız edecek şekilde yüksek sesle konuşma, hata arama, lakap takma, suçlayıcı tavır, şüphecilik, önyargılı davranma, küfür, tehdit ve alay etme, kusur arama, dedikodu yapma gibi incitici davranışlar ve çevreye zarar verici sözel ve fiziksel tacizler öfkenin doğrudan gözlenebilen belirti ve işaretleridir (Madlovv,1972; Akt: Soykan, 2003).

Öfke duygularını içlerine atmaya meyilli olan bireyler, öfkeli olduklarını kabulde zorlanırlar. Bu tarz bireylerin öfke tepkileri edilgen tepkilerdir. Bu edilgen öfke tepkileri daha çok küsme, somurtma ve surat asma şeklinde ortaya çıkar. Bu bireyler karşısındakilerin kendi düşüncelerini okumalarını arzu ederler. Bu gerçekleşmediği takdirde ise yaşadıkları bu öfke duygusu acı çekme ya da gücenme şekline dönüşebilir. Öfke duygularını içine atan bireyler, öfkelenmelerine neden olacak bir durumla karşılaştıklarında hemen saldırganlık davranışında bulunmazlar. Bu durumun önemini ve gösterecekleri tepkiyi uzun süre düşünerek tepkileri ifade edebilecek güvenli bir yer ararlar (Lulofs ve Chan 2000; Akt: Özmen, 2006c)

Öfke duygusunu dışa yöneltme eğiliminde olan bireyler ise, enerjilerini içlerinde tutmak yerine, dışarıya bırakmayı tercih ederler. Bu bireyler öfkelerini kontrol edemeyerek dışarıya saldırgan davranışlarla yansıtmaya devam ederlerse, bu

davranışları nedeniyle bir süre sonra kişilerarası ilişkilerde sorun yaşamaya başlarlar (Özmen, 2006b).

Psikanalitik yaklaşıma göre, öfke duygusunun ifade edilmesi, biriken enerjinin neden olduğu gerilimin azalmasına yol açarak bireyde bir boşalım (katarsis) ve rahatlama duygusu sağlayacaktır (Dykeman ve diğ., 1995). Fakat öfke duygusunun ifade edilmeyerek tam tersi bastırılması, biriken enerjinin içte tutularak içsel baskının artmasına neden olur. Bireyin bunu kontrol altında tutabilmek için yoğun bir enerji harcaması gerekir. Bu nedenle öfke duygusunun bastırılması birey için hem tehlikeli hem de sağlıksız bir durum ortaya çıkararak bireyin psikolojik ve fizyolojik yönden sağlığının bozulmasına yol açar (Tsai, 2000; Akt: Özmen, 2006a).

Bu yönüyle bakıldığında bireylerin sahip olduğu öfke duygularını hiç gözden geçirmeden açığa vurmalarında bir sakınca görülmeyebilir. Hatta bunun birey için gerekli olduğu durumlardan ve sağladığı yararlarından da bahsedilebilir (Albayrak ve Kutlu, 2009). Ancak öfke duygusunun kontrolden çıkarak yıkıcı hale dönüşmesiyle birlikte bireyin okul hayatından, kişilerarası ilişkilerine ve yaşam kalitesinde çeşitli sorunlara yol açar. Çocuk istismarı, aile içi şiddet, toplumsal şiddet, fiziksel ve sözel saldırganlık gibi birçok kişisel ve toplumsal problemlerin temelinde öfke duygusu vardır. Öfke duygusu dışsal ve içsel bazı durumlarda ortaya çıkar. Örneğin arkadaş, anne, kardeş, öğretmen ve sokaktaki bir adama karşı öfkelenilebileceği gibi; Trafik sıkışıklığı veya iptal edilen bir randevu bir olayda öfke nedeni olabilir. Ayrıca bireyin kendi kişisel kuruntularıyla birlikte geçmişte yaşanmış ve öfkeye neden olmuş bazı olaylar ve anılarda öfke duygusuna yol açabilir (Kökdemir, 2004).

Sonuç olarak öfke, duygusu sağlıklı bir şekilde ifade edilmediği takdirde bireyin toplum içerisinde yalnızlaşmasına neden olur. Bu durum da bireyde olumsuz benlik gelişimine, düşük benlik saygısına, kişilerarası ilişkiler ve aile içi iletişimde çeşitli sorunlar doğurarak suçluluk duygusuna yol açabilir (Albayrak ve Kutlu, 2009). Çevresindekilerden uzak durma ve onlarla herhangi bir işbirliğinde bulunmama, unutkanlık, psikosomatik hastalıklar, suçluluk duygusu, çekingenlik, sessizlik, gereğinden fazla alttan alma, ağlama, sürekli stres altında olma hissi, kaza yapmaya yatkınlık, depresyon, ruhsal acı, suça meyilli olma, gerginlik ve gücenme halleri gibi duygular öfkenin dolaylı olarak ifadesini içeren belirti ve işaretlerdir (Madlovv 1972, Hankins 1993; Akt: Soykan, 2003).

2.1.8 Öfkenin kontrol edilmesi

Öfke duygusunun sağlıklı bir şekilde ifade edilmediği takdirde bireye ve çevresine olumsuz etkileri olduğu yapılan araştırmalar sonucunda bilinmektedir.

Soykan'a (2003) göre, kontrol edilemeyen öfke birey için ceza gerektirecek davranışların temelinde yer alan bir duyguya dönüşebilir. Bu nedenle yıkıcı etkiye sahip öfke duygusunun kontrol edilmesi gerekir.

Öfke kontrolünün temelinde, bireye öfkesini doğru bir şekilde ifade etme becerisi kazandırmak vardır. Bu şekilde bireyin saldırganlıktan ve şiddetten uzak durarak kendisine ve çevresindekilere zarar vermeden bu duyguyu ifade edebilmesi sağlanır (Kelleci ve diğ., 2014).

Öfke duygusunun kontrolünde veya azaltılmasında daha çok bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı programların kullanıldığı görülmektedir. Bu yaklaşımın amacı öfkeyi yok etmek yerine, danışanın yıkıcı etkiye sahip olan öfke duygusunu sistematik bir şekilde bilişsel-davranışçı teknikler kullanarak kontrol etmek veya azaltmaktır (Sharkin ve diğ., 1988; Wilde, 1996; Akt: Cenkseven, 2003). Bu tekniklerden bazıları örneğin, gevşeme, atılganlık ve kişilerarası iletişim gibi bunların birlikte etkili kullanımı öfkenin kontrolünde ya da azaltılmasında yararlı olacaktır. Öfke duygusunu azaltabilmek amacıyla hazırlanan programlara bakıldığında öfkeye yol açan duygusal, davranışsal ve bilişsel etkenler ile öfkeyi tetikleyen durumlar ele alınarak öfke kontrolü adına kendini yönetme, problem çözme gibi bilişsel-davranışsal tekniklere yer verildiği görülür (Cenkseven, 2003).

Bilişsel davranışçı yaklaşımın dışında öfke kontrolüyle ilgili yapılan bazı çalışmalarda birtakım sıradan davranışlar ve düşünceler üzerinde durulmaktadır. Bu tarz yöntemlerdeki amaç ise, bireyin öfkelenmesine ve saldırgan davranışlarda bulunmasına neden olan çevresel özelliklerinin değiştirilmesidir. Bireye bu yöntemle daha olumlu davranışlarda bulunma becerisi kazandırılarak düşmanca ve suça yönelik olan duygu ve düşüncelerinin azaltılması, saldırgan davranışlarda bulunma eğilimindeyken dikkatinin dağıtılması veya espiri yoluyla azaltılmasına benzer sonuçlar hedeflenmektedir. Bireyin dışında gelişen ve istem dışı bir şekilde ortaya çıkan öfke duygusunda, engellenme veya stresle mücadele etmede yetersiz olunması halinde gevşeme ve buna benzer yöntemlerle öfke duygusu kontrol edilmeye ya da azaltılmaya çalışılmaktadır (Novaco ve diğ., 1975; Akt: Soykan, 2003). Bunların

dışında bireylerin öfke duygularını tanımaları ve buna neden olan etkenlerin farkında olmaları da öfke duygusunun kontrolünde önemli görülmektedir (Tavris ve diğ., 1989; Akt: Soykan, 2003).

Sonuç olarak bu tarz yöntemlerle bireylerin bilinçaltı duygularına ait içgörü kazanmalarını sağlayarak, kendilerindeki yetersizlik, değersizlik ve suçluluk duyguları ile önyargı gibi tutum ve davranışlarının farkında olmaları ve bunları değiştirmelerine yardımcı olunur (Soykan, 2003).

2.1.9 Olumlu ve olumsuz taraflarıyla öfke

Psikoloji sözlüğünde yer alan tanıma göre duygu; “Öznel olarak yaşanan duygusal bir durum dışavurumu olan gözlenebilir bir davranış yapısıdır” (Budak, 2009). Hayatımızın her alanında yer alarak davranışlarımıza yön veren kızgınlık, korku, öfke, üzüntü, kin, güven, güvensizlik, mutluluk ve sevgi gibi birçok duygu en çok yaşanan örneklerdendir (Bozoğlan ve Çankaya, 2012).

Öfke duygusu genellikle olumsuz bir duygu olarak algılandığı için bireylere kaygı, depresyon ve diğer birçok duygunun ifade edilmesinin doğru olduğu, öfke duygusunu ifade etmenin ise yanlış olduğu öğretilir. Bu nedenle bireyler, öfke duygusunu kontrol etmeyi ve bu duygunun sağlıklı bir şekilde ifade edilebileceğini öğrenememektedir (Adana ve Arslantaş, 2011). Halbuki öfke duygusu, bireyi tehditlere karşı koruyan, yeni öğrenmeler için motivasyon sağlayan ve yaşamın devamı için gerekli olan duygusal bir tepkidir (Soykan, 2003). Bu alanda yapılan bazı araştırmalarda görülen, bireyin yaptığı hataların farkına öfke duygusu ile vardığıdır. Açıkça ve doğrudan ifade edilen öfke duygusu, kötüye gitmesi beklenen kişilerarası ilişkileri daha da güçlendirir ve kişilerin öfkeli olanlara karşı saygılarını yitirmeleri yerine, saygıyla bakmalarını sağlar (Averill, 1983).

Aslında öfke duygusunu kontrol edebilmenin yolu onun bastırılması veya saklanması değil, bu duygunun tam olarak tanınmasından geçer. Öfke duygusunun tanınması demek, öfkeyi ortaya çıkaran nedenler, öfkenin ifade edilme biçimini etkileyen biyolojik ve fizyolojik faktörler, bireyin sahip olduğu hertürlü inanç, yaşadığı aile ortamı, çevre ve kültür gibi unsurların bilinmesi demektir. Bireylerin öfke duygusunun olumsuz etkisinden kurtulması ve onu sağlıklı bir şekilde ifade etmeleri ancak sahip oldukları bu duyguyu tanımalarıyla mümkündür. Öfke duygusu aslında sanıldığı gibi olumsuz bir duygu değildir. Aksine Martin Luther King’in

“Öfkelenildiğimde bütün mizacım canlanır, anlayışım keskinleşir” sözündeki gibi bireyi uyarıcı ve canlandırıcı etkisi olan bir duygudur (Kısaç, 1999).

Yaşam içerisinde öfke duygusunun koruyucu-uyum sağlayıcı gibi birey için olumlu olan etkilerinin yanında yıkıcı-olumsuz etkileri de vardır. Kontrollü bir şekilde ifade edilmeyen bu duygunun içe atılarak bastırılması ya da saldırgan davranışlarla ifade edilmesi kişinin kendisine ve kişilerarası iletişimine zarar verir. Yapılan araştırmalarda sürekli olarak bastırılan ve dışa vurulan öfkenin, depresyon, obsesif kompulsif septomlar ile nevrozizm ve yaşanan problemlere karşı olumsuz yaklaşma gibi birçok olumsuz değişkenle pozitif yönde ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Karababa ve Dilmaç, 2015).

2.1.10 Öfke ile ilgili yurt içinde yapılmış bazı çalışmalar

Bu bölümde yerli literatür incelenerek, öfke üzerine yapılmış olan belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Bilge ve Sayın'ın (1994) yaptıkları araştırma, Hacettepe Üniversitesi' nin farklı bölümlerinde öğrenim görmekte olan 73 kız, 49 erkek olmak üzere 122 öğrenci ile yürütülmüştür. Yapılan araştırmada sosyal ve genel uyum düzeyi yüksek olan öğrenciler ile düşük olan öğrencileri, öfke düzeylerine ve yaşlarına göre karşılaştırmaktır. Araştırmanın sonunda, öğrencilerin yaş farklarının öfke düzeylerini etkilemediği; öğrencilerin uyum düzeylerinin sürekli öfkeyi, öfke içe ve öfke dışa yönelik öfkeyi etkilediği belirlenmiştir.

Sala (1997), üniversite öğrencilerinin öfke ve öfkeyi ifade tarzlarını incelemek amacıyla üniversite birinci ve son sınıflarında öğrenim gören 424 öğrenci ile yürüttüğü araştırmasında öğrencilerin yaş, cinsiyet, bölüm, istediği bölümde okuma, anne-babanın durumu, en uzun süre ikamet ettikleri yer, aile ilişkilerindeki sorun yaşanıp yaşanmaması, yaşanan sorunların paylaşılması ve ailenin tutumu öfkeyi ifade etme tarzı öfke ile öfke düzeyini etkileyen değişkenleri kullanmıştır. Araştırma sonucuna göre, kız öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin, erkek öğrencilere göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öfkeyi kontrolünde ise erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla öfkelerini daha iyi kontrol ettikleri görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin arkadaş ilişkilerindeki sorunlar ve kimlik algılarına yönelik yaşanan sorunlar nedeniyle öfke duygusunu daha yoğun bir şekilde hissettikleri görülmüştür.

Bilge (1997), üniversitede öğrenim gören 297 öğrenci ile yürüttüğü çalışmasının amacı, öğrencilerin sürekli kızgınlık ve kızgınlıklarını ifade tarzlarını bazı değişkenlere göre farklı olup olmadığını incelemektir. Araştırma bulgularına göre, baba tutumunu demokratik olarak gören öğrencilerin içe yönelik kızgınlıkları otoriter, aşırı koruyucu ve kararsız olarak görülen baba tutumlarına göre anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenlere göre ise, öğrencilerin sürekli içe ve dışa yönelik yansıttıkları kızgınlık ve kızgınlıklarını kontrolde herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Kılıçarslan (2000), tarafından yapılan çalışmada, lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfkeyi ifade düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre öfkelerini içte tutma düzeylerinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Anne-baba tutumunun öfkeyi içte tutma düzeyi ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu; anne-babalarının demokratik tutuma sahip olduklarını düşünen öğrencilerin, anne-babalarının otoriter bir tutuma sahip olduklarını düşünen öğrencilere göre, öfkeyi içte tutma düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.

İmamoğlu'nun (2003), üniversitede öğrenim gören 465 son sınıf öğrenciyle yürütülen çalışmasının amacı, öğretmen adaylarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile bağlanma stilleri arasında bir ilişki olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın sonunda, öğretmen adaylarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile bağlanma stilleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre, sürekli öfke düzeyi ile güvenli olmayan bağlanma stili arasında doğrusal ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bastırılmış öfke ile güvenli olmayan bağlanma stilleri arasında doğrusal ilişki görülürken; güvenli bağlanma ile ters ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Öfkenin dışa vurumunda ise korkulu ve kaçınan bağlanma stili ile ilişkili oldukları, öfke kontrolü de korkulu bağlanma stili ile ters ilişkili oldukları saptanmıştır.

Cenkseven (2003), bilişsel davranışsal yaklaşım temel alınarak hazırlanan öfke yönetimi becerileri programının ergenler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 13'er kişilik deney ve kontrol grupları ile çalışmasını yürütmüştür. Araştırmanın sonunda deney ve kontrol gruplarının ön ölçüm ve son ölçüm yapılarak içe yönelik öfkenin dışında sürekli öfke, dışa yönelik öfke, öfke kontrol ve saldırganlık puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklar bulunmuştur. Dört ay sonra deney

grubuna uygulanan izleme ölçümü sonucunda son ölçüm ve izleme ölçümü puanları arasında anlamlı fark olmadığı saptanmıştır.

Bıyık (2004), tarafından yapılan çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin yalnızlık duyguları ile kişisel, sosyal özelliklerinin öfke eğilimleri bakımından bir farklılık oluşturup oluşturmadığının incelenmesidir. Araştırma, 578 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularında, öğrencilerin öfke eğilimlerinin sürekli öfke, öfkeyi içte tutma ve öfkeyi kontrol etme davranışlarına göre yalnızlık duyguları incelendiğinde aralarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Öğrencilerden sürekli öfke düzeyi yüksek olanların, orta ve daha düşük düzeyde olanlardan, öfkeyi içte tutma düzeyleri yüksek olanların da orta ve daha düşük düzeyde olanlardan, yine öfkeyi kontrol etme düzeyi düşük olan öğrencilerin orta ve yüksek düzeyde olanlardan daha çok yalnızlık duygusu yaşadıkları saptanmıştır. Son olarak da öfkeyi dışta tutma açısından değerlendirildiğinde de yalnızlık duygularının değişmediği görülmüştür.

Aydın ve diğ. (2005), tarafından yapılan çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öfke yaşantıları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki ve yordayıcılığının incelenmesidir. Araştırmada, öfke ve problem çözme becerilerini cinsiyete, anne-babanın eğitim durumuna, kardeş sayısına ve doğum sırasına göre bir değişiklik gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma, 263 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Sonuçta öfke yaşantısı ve problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sürekli öfke, problem çözme becerisine güven ve kişisel kontrol ile olumlu çıkarken; yanaşma kaçınma boyutu ile ters ilişki içinde çıktığı görülmüştür. Sürekli öfkenin aynı zamanda kişisel kontrol ve problem çözme becerisine güveni yordadığı görülmüştür. Öfke dışı ve öfke içe, problem çözme becerileri ile doğrusal ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir. Öfke içe problem çözme becerisine güveni, öfke dışının da kişisel kontrolü yordadığı görülmüştür. Öfke kontrolünün ise problem çözme becerileri ile olumsuz ilişki gösteren ve yalnızca yanaşma-kaçınma boyutunu yordayan bir değişken olduğu belirlenmiştir.

Yazgan (2007), üniversite öğrencilerinin öfke ifade biçimleri ve tolerans düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla yaptığı çalışmayı Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki, Rehberlik ve Psikolojik Danışma ile Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümlerinde okuyan 332 öğrenci ile yürütmüştür. Araştırmanın sonucuna göre, öfke içe alt ölçeği dışında tüm öfke ve öfke ifade biçimlerinin alt

ölçeklerinin tolerans envanteri puanları ile arasında anlamlı bir ilişkili olduğunu görülmüştür.

Kıran-Esen ve Çelikkaleli (2008), üniversite öğrencilerinin sosyal yetkinlik düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yaptığı çalışma toplamda 354 öğrenci ile yürütülmüştür. Bulgularda, sosyal yetkinlik puanı ile sürekli öfke puanı, öfke içte puanı ve öfke kontrol puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuşken; öfke dışta puanı ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, sosyal yetkinlik düzeyi düşük olan öğrencilerin sürekli öfke puanı ve öfke içte puanı, sosyal yetkinlik düzeyleri orta ve yüksek olan gruplara göre yüksek olduğu ortaya çıkmışken; sosyal yetkinlik düzeyleri açısından öfke dışta puanları arasında anlamlı bir farkın ortaya çıkmadığı görülmüştür.

Bozkurt ve Çam'ın (2010) birlikte yaptıkları çalışmanın amacı, çalışan ergenlerin öfke bileşenleri ve ruhsal yönden ortaya çıkan belirtiler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, 249 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda, öfke ile ruhsal belirtiler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Araştırmada yaşın, ergenlere karşı geliştirilen reddedici ve incitici toplumsal tutumların, ergenlerin eğlenme ve dinlenmeye vakit ayırmaları ve iş memnuniyeti, çalışan ergenlerin öfke düzeyi ve öfke tepkilerini belirleyebilmek adına önemli olduğu görülmüştür.

Arslan (2010), araştırmasını üniversite öğrencilerinin sürekli öfke ile öfkeyi ifade etme tarzlarının, stresle baş etme ve kişilerarası ilişkilerde problem çözme açısından incelemek amacıyla 468 katılımcı ile yürütmüştür. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin sürekli öfke ile problemle baş etme arasında negatif, öfke içe ile problemle baş etme, sosyal destek arayışı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin öfkeyi dışa vurma ve kaçınma, problemle baş etme arasında negatif, öfke yönetimi ile problemle baş etme ve kaçınma ile arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Probleme olumsuz bakış açısı, kendine güvenmeme, sorumluluk alamama ile sürekli öfke, öfkenin içe ve öfkenin dışa vurumu arasındaki ilişkinin pozitif; öfke yönetimi arasındaki ilişkinin ise negatif yönde anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca problemle baş etme ile sürekli öfke, öfke içe arasındaki negatif, öfke yönetimi arasındaki ilişkinin ise pozitif yönde anlamlı olduğu görülmüştür. Son olarak öğrencilerin stresle baş etme ve kişilerarası

ilişkilerde problem çözücü olmalarının sürekli öfke ve öfkeyi ifade tarzlarını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

Avcı ve Güçray'ın (2010) araştırması şiddet davranışında bulunan ve bulunmayan ergenlerin ailelerini aile işlevleri ile öfke ve öfke ifade biçimlerini incelemek ve ailelerde psikolojik problem yaşayan alkol kullanımı olan ve suça yönelik davranışların görülme sıklığını karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, 14-18 yaş aralığında olan ve şiddet davranışında bulunan ile bu tarz olaylara karışmamış ergen aileleriyle yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, şiddet içerikli davranışlarda bulunan aile bireylerinin problem çözmede, iletişimde, duygusal tepkide bulunabilmede, ailedeki içindeki rol, davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterebilme kabiliyeti ve genel aile işlevlerinde karşılaştırma grubundaki ailelere göre yetersiz kaldıkları görülmüştür. Öfke düzeylerine bakıldığında ise, şiddet davranışında bulunan ailelerinin “sürekli öfke”, “içe yönelik öfke” ve “dışa yönelik öfke” düzeylerinin, karşılaştırma grubundaki ailelere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şiddet davranışında bulunmayan aile bireylerinin öfke yönetiminde daha başarılı oldukları; şiddet davranışında bulunan aile bireylerinin ise daha çok psikolojik sorunları oldukları, alkol kullandıkları ve suç işleme davranışında buldukları görülmüştür.

Kaya ve diğ (2012)'nin birlikte yaptıkları araştırma, hemşirelik ve ebelik bölümünde okuyan öğrencilerin öfke ve yalnızlık özelliklerini belirlemek amacıyla 667 öğrenci ile sürdürülmüştür. Araştırma sonucunda sürekli öfke duygusu ile öfke kontrol problemi yaşayan öğrencilerin, öfke duygusunu daha çok dışa vurma veya bastırma eğiliminde oldukları ancak bu öğrencilerin aynı zamanda kendilerini daha fazla yalnız hissettiklerini tespit etmişlerdir. Araştırmada ayrıca erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla öfkelerini daha fazla dışa yönelttikleri ve yalnızlık duygusu yaşadıkları saptanmıştır.

Avcı ve Kelleci'nin (2015) araştırmasının amacı, lise öğrencilerinin öfke, saldırganlık ve ruhsal yönden ortaya çıkan belirtiler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın sonunda, sürekli öfke, öfke içte, öfke dışa ile saldırganlık düzeyleri ve ruhsal belirtileri arasında pozitif anlamlı, öfke kontrolü ile saldırganlık ve ruhsal belirtileri arasında ise negatif anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunların dışında, öfkenin artmasına bağlı olarak saldırganlık davranışlarında ve ruhsal belirtilerde bir artış

olduğu; öfke kontrolünün artmasına bağlı olarak da saldırganlık davranışlarında ve ruhsal belirtilerde bir azalma olduğu saptanmıştır.

Özmen ve diğ. (2016), tarafından yapılan çalışmasının amacı, ilköğretimde öğrenim gören ikinci kademe öğrencilerinin öfke boyutlarını, öfkelerini ifade etme biçimlerini ve bunları etkileyen faktörlerin incelenmesidir. Araştırmanın sonucunda, ergenlerin sürekli öfke düzeylerinin ‘biraz’ düzeyinde kaldığı, öfkelerini dışa vurmuyarak ve orta düzeyde kontrol altına alma eğiliminde oldukları ve içte tutulan öfke düzeylerinin yüksek olmadığı belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin kızlara göre sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu ve kız öğrencilerin öfkesini daha fazla kontrol edebildikleri görölmüştür. Bunların dışında, dağılmış aile yapısında yetişen ergenlerin öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu ve öfke kontrolünde sorun yaşamakta oldukları saptanmıştır.

2.1.11 Öfke ile ilgili yurt dışında yapılmış bazı alışmalar

Bu bölümde yabancı literatür incelenerek, öfke üzerine yapılmış olan belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Wagner ve diğ. (1992), tarafından yapılan çalışmanın amacı, öfke duygusu, saldırgan davranış, düşmanlık ile utanç ve suçluluk duygusu aralarındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırma sonucunda, katılımcıların utanmanın öfke kışkırtması, şüphecilik, gücenme, iritasyon, olumsuz olaylarda başkasını suçlama eğilimi ve dolaylı düşmanlık ifadesiyle ilişkili olduğu görölmüştür. Suçluluğun ise; düşmanlık, gücenme ve öfkenin bazı işaretleri ve başkalarını suçlama ile ilişkili olduğu görölmüştür.

Lopez ve Thurman (1993), sürekli öfke düzeyi yüksek olan öğrenciler ile sürekli öfke düzeyi düşük üniversite öğrencilerinin aile içi ortamlarının farklılıklarını incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, sürekli öfke düzeyi yüksek olan öğrencilerin aile üyelerinin birbirlerine daha az düşkün oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte, aile fertlerinin duygularını ifadeye fazla yer verilmediği, aile içi çatışmanın daha yoğun yaşandığı ve aile yapılarının çok düzensiz olduğu saptanmıştır.

Leibsohn ve diğ. (1994), birlikte yaptıkları çalışmanın amacı, alkol kullanımı ile öfke durumu arasında bir ilişki olup olmadığını incelenmiştir. Buna göre, öfke düzeyi yüksek olan üniversite öğrenciler ile öfke düzeyi düşük olan üniversite öğrencilerinin

alkol kullanımı ve alkol kullanım sonucunda ortaya çıkan durumlar karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan bulgularda öfke düzeyi yüksek olan öğrencilerin daha sık aralıklarla alkol kullandıkları bundan dolayı da daha fazla fiziksel, duygusal ve davranışsal problem yaşadıkları tespit edilmiştir.

Deffenbacher ve diğ. (1996), tarafından yapılan çalışma 6. ve 8. sınıfta öğrenim görmekte olan sürekli öfke düzeyi yüksek 120 gönüllü ergen ile yürütülmüştür. Araştırmanın amacı, sosyal beceri eğitimi ile ergenlerin gelişimlerine göre planlanan bilişsel gevşeme terapisinin öğrenciler üzerindeki etkisini incelemektir. 12-14 kişilik gruplara ayrılan bu öğrencilere 45 dakikalık süreyle toplamda 9 seanslık uygulama yapılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilere uygulanan iki yöntemin dışa vurulan öfke ve sürekli öfke düzeyini azalttığı, öfke kontrolünü ise arttırdığı görülmüştür. Ayrıca bu uygulamada alkol kullanımı, anormal davranış, depresyon, anksiyete gibi durumlarda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda da bilişsel gevşeme eğitiminin utangaçlık, depresyon, anksiyete gibi öfke dışındaki diğer duyguların değişmesinde ve ergenlerin uç davranışlarının azalmasında önemli bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

Kellner ve Bry (1999), tarafından yapılan çalışmanın amacı, duygusal bozukluğa sahip dördü hiperaktivite bozukluğu ve dikkat eksikliği, biri davranış bozukluğu, biri manik depresif bozukluk ve biri aralıklı patlayıcı bozukluğu tanısını almış ergenlerin öfke yönetimi gruplarının etkili olup olmadığını araştırmaktır. Araştırma, 14-15 yaşlarında olan 7 öğrenci ile yürütülmüştür. Program kapsamında öğrencilere psiko eğitim, öfkenin farklılıklarını anlama, öfke durumunun seyri ve öfkenin sosyal sonuçları eğitimleri uygulanmıştır. Araştırmada deneme grubunda öğretmen, anne-baba değerlendirmelerine yer verilmiştir. Buna göre davranım bozukluğu olan ve fiziksel saldırganlık davranışlarında bulunan çocukların puanlarında anlamlı düzeyde bir azalma olduğu görülmüştür.

Deffenbacher ve Swaim (1999), tarafından yapılan çalışmada ergenlerin saldırgan öfke ifadelerini inceleyerek cinsiyet, etnik ve gelişimsel özelliklerinin öfke ifade biçimlerine göre anlamlı farklılıklar oluşturduğu görülmüştür. Buna göre erkek katılımcıların insanlara karşı kadın katılımcılara göre daha fazla fiziksel saldırıya; beyaz yetişkin ergen öğrencilerin Meksikalı genç ergen öğrencilere oranla daha fazla sözel saldırıya yöneldikleri saptanmıştır. Ayrıca araştırmanın yapıldığı her iki okulda öğrenim gören öğrencilerin sözel saldırganlık boyutunun nesnelere yönelik

saldırıcılık boyutundan daha çok olduğu ve insanlara yönelik yapılan fiziksel saldırıcılığın da yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak saldırıcılık öfke ifadesinin ergenlerde tek boyutlu olmadığı, cinsiyet, etnik köken ve gelişim özelliklerine göre büyük oranda farklılaştığı tespit edilmiştir.

Milovchevich ve diğ. (2001), tarafından yapılan araştırma, cinsiyet, cinsiyet rolleri faktörü ile öfke yaşantıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 203 kadın, 158 erkek olmak üzere toplam 368 katılımcı ile yürütülmüştür. Çalışmada dört aşamalı bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, cinsiyet yerine cinsiyet rolünün öfke düzeyi ve öfkenin ifade biçimleri ile arasında anlamlı bir ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca erkeksi cinsiyet rolünün, öfkeyi ifade etme ve öfkeyi dış vurmada kadınsı cinsiyet rolüne göre daha fazla eğilimli olduğu görülmüştür.

Nickerson (2003), tarafından yapılan çalışmada kendisinin hazırladığı bilişsel davranışçı program ile ergenlerin öfke ve saldırıcılık davranışları ölçülmüştür. Bunun için 9 ve 10. Sınıfa devam eden 84 öğrenci ile çalışılmıştır. Öğrenciler için hazırlanan program 8 oturumda gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi ve öfkeye yönelik tutumları birlikte değerlendirilmiş ve sonuç olarak deney ve kontrol grupları arasında deney grubunun lehine anlamlı düzeyde farklar ortaya çıkmıştır.

Breslin'in (2004), yaptığı çalışmanın amacı, kırsal bölgelerde aile içi şiddet ve yeniden suç işlemeyi önlemek için öfke kontrol programının etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Bireyde görülen şiddet davranışı, suçun işlendiği tarih, cinsiyet ve yaş faktörleri dikkate alınarak öfke kontrolü ve aynı davranışın yeniden tekrarlanma durumuna göre bir sonuca varılmıştır. Buna göre kırsal bölgede yaşayan ailelerin son beş yıl içerisinde mahkeme boyutuna taşınmış aile içi şiddet olayları veri olarak toplanmış ve sonuçta öfke kontrolü programına alınan bireyleri uygulanan programdan olumlu yönde etkilendikleri sonucuna varılmıştır.

Campbell (2004), ortaokulda öğrenim görmekte olan öğrencilerin duygusal engellerine yönelik, psiko-egitimsel öfke kontrolü programının etkisini araştırmak amacıyla 6 ve 8. Sınıflarda öğrenim görmekte olan 50 öğrenci ile çalışmasını yürütmüştür. Öğrenciler uygulanan ön-test ölçümlerinin ardından deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Öfke kontrol programının uygulandığı deney

grubunun yapılan son-test ölçümlerinden sonra, iç kontrollerinin yükseldiği ve öfkelerini dışa vurmada anlamlı düzeyde bir azalmanın olduğu görülmüştür.

Johansen (2005), değişim modeli aşamalarını kullanarak hazırladığı öfke kontrolü tedavi programı için 'Sürekli Öfke İfade Envanteri'ni kullanmıştır. Hazırladığı program oturumlar şeklinde 10 hafta devam etmiştir. Uygulamaya katılan 23 kişinin tamamı erkektir. İşledikleri farklı suçlardan dolayı hapishaneye giren bu kişiler kısa bir zaman önce beraat etmişlerdir. Araştırmanın sonucunda çalışmanın ana hipotezinin anlamlı bulunduğu belirlenmiştir.

Hyun ve diğ. (2006), tarafından yapılan çalışmada Kore ordusunda görev yapan askerlerden 92 si ile anket çalışması yapılmış, bu askerlerden puanları en yüksek olan 26 askerle çalışma sürdürülmüştür. Çalışmada deneysel teknik kullanılarak seçilen 26 askerin öfke duygularını azaltmak ve kendilik bilincini arttırmalarını sağlamaya çalışılmıştır. Gruplar deney ve bir kontrol grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Deney grubuyla 3 oturum yapılmıştır. Oturumlar 120 dakika sürmüş ve bir hafta devam etmiştir. Araştırma sonucunda, öfke kontrol eğitiminden sonra yapılan analizlerde deney ve kontrol grubu arasında öfke duygusunun azalması veya kendilik bilincinin artmasıyla ilgili anlamlı bir fark saptanmıştır. Bilişsel davranışçı teknikle öfke kontrol programının askerlerde kendine ait benlik bilincinin geliştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

Daniel ve diğ'nin (2009) çalışması, ergenler ile genç yetişkinler arasında sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının intihar girişimi olasılığını etkileyip etkilemediklerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma bir yataklı psikiyatri servisinden taburcu edilen ancak 13.3 yıl boyunca takip edilen 180 ergen ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, erkeklerin sürekli öfke ve öfkelerini dışa yansıtma tarzı puanlarının artması ile intihar girişimleri olasılığının arttığı; kızların ise sürekli öfke ve öfke içe-öfke dışa yansıtma tarzlarının intihar girişimi için bir risk oluşturduğu ve major depresyon ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Park ve diğ'nin (2010) çalışması, Koreli Amerikalı ergenlerin uyum problemlerinde öfke yönetimi, aile uyumu ve çatışması ile kültürün rolünü incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma 11-15 yaş grubu arasında yer alan 166 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, depresif semptomlar belirgin şekilde algılanan aile uyumu ile düşük düzeyde çıkarken algılanan aile çatışma yoğunluğu ve

öfkeyi bastırma ile yüksek düzeyde ilişkili oldukları saptanmıştır. Yine dışsal problemler erkeklerde cinsiyet, algılanan aile uyumu ve öfkenin dışa yansıtılması ile yüksek düzeyde, öfke kontrolü ile düşük düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır.

2.2 Saldırganlık

2.2.1 Saldırganlık kavramı ile ilgili tanımlar

Saldırganlık, insan ve hayvanların doğasında var olan en temel dürtülerden biridir. İnsanlar ve hayvanlar saldırganlık dürtüsünün etkisiyle çevresinde kendi yaşam alanına yönelik olumsuz bir durum hissettiklerinde saldırgan davranışlarda bulunabilmektedirler.

Literatürde saldırganlık kavramı ile ilgili birçok farklı tanım yapıldığı görülmektedir. Psikoloji sözlüğü'nde saldırganlık: “Öfke, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmayı, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranış” (Budak,2009). Olarak tanımlanırken, Ruhbilim Terimleri sözlüğü'nde ise, “Bireyin kendi düşünce ya da davranışlarını, dıştaki direnmelere karşın zorla karşısındakine benimsetme çabası” (Enç, 1990). Olarak tanımlanmaktadır.

Freedman ve diğ. (1993), saldırganlığı “başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış” biçimi olarak tanımlamaktadırlar. Fakat burada kişinin hangi niyetle bu davranışta bulunduğu dikkate alınmamıştır. Eğer kişinin davranışta bulunmadan önceki niyeti dikkate alınacak ise o zaman saldırganlık, “başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış” biçimi olarak tanımlanmalıdır. Freud ise saldırganlığı, bireyin kendisine yönelik tahrip edici eğilimlerini çevresindeki nesnelere yöneltmesi olarak ifade etmektedir (Ilgar ve Çoşgun, 2006).

Literatürde yer alan diğer bazı tanımlara göre ise saldırganlık; “Bir hedefe yönelik olarak gerçekleştirilen, sonucunda hasar, yaralanma ya da ölüme neden olan, şiddet içeren, bireylerin ve toplumun güvenliğini tehdit eden eylemler” dir (Yıldız, 2004). “Karşısındakine üstün gelmek, onu yönetmek; bir işi bozmak, boşa çıkarmak için düşmanca, incitici, hırpalayıcı, acı/ağrı verici davranış biçimi” dir (Şevkin, 2008; Tiryaki, 1996). “Diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranış” tır (Boxer ve Tisak, 2005). “Engellenme duygusuna karşı yapılan en tipik davranış şekli” dir (Cüceloğlu, 2015).

Bu tanımlara göre genel anlamda saldırganlık davranışı: “Hâkim olmak, yenmek, yönetmek amacı ile güçlü, şiddetli, etkili bir hareket, fiil, işlem; bir işi bozma, engelleme, boşa çıkarmaya karşı düşmanca, yaralayıcı, hırpalayıcı veya tahrip edici (yıkıcı, yok edici) amaç taşıyan bir davranış” (Erten ve Ardalı,1996). Biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saldırganlık davranışlarına yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında öfke ve saldırganlık kavramlarının çoğu yerde birlikte kullanılması bu kavramların birbirleriyle karıştırılarak eş anlamlı kavramlar gibi düşünülmesine yol açmıştır (Özmen, A., 2004). Oysa psikoloji ve sosyal bilimler gibi alanlarda yapılan çalışmalar öfke ve saldırganlık kavramlarının eş anlamlı kavramlar olmadıklarını ve ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi gereken kavramlar olduğunu ortaya koymuştur

Psikolojik bir eylem olarak saldırganlık davranışının duygusal tanımı, daha çok öfke duygusunun ortaya çıkardığı bir davranış biçimi olarak tarif edilmektedir (Balcıoğlu, 2001). Başka bir ifadeyle “insandaki en doğal duygulardan biri olan öfke, saldırganlığın duygusal temellerinden birini oluşturmaktadır. Kişinin kaygı ve korku gibi hoş olmayan bir durumda verdiği ilk tepkilerden biri öfkelenmektir. Saldırganlık ise genel olarak öfkenin doğrudan ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır” (Köknel, 1995).

Cüceloğlu (2015), bireyde saldırgan davranışların, “kızgınlık, öfke durumunu dışa yansıtan yüz mimiğinden ya da bir sözcükten doğaya, canlıya zarar veren şiddet eylemlerine kadar geniş bir yelpaze içinde yer aldığını” ifade etmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak birbirleriyle ilişkili olan bu iki kavramdan öfkenin bir duyguyu, saldırganlığın ise bir davranışı ifade ettiği söylenebilir.

2.2.2 Saldırganlık ile ilgili kuramlar

2.2.2.1 Biyolojik kuram

Biyolojik kuram’a göre, merkezi sinir sistemi ile endokrin sisteminin işleyişinde meydana gelen bazı aksaklıklar saldırganlığa yol açmaktadır. Araştırmacılar, zayıf beyin fonksiyonlarının özellikle de frontal ve temporal loptaki işlev kaybının saldırgan davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedirler (Liu, 2004; Akt: Çelik ve Otrar, 2009). Bunun yanı sıra nörotransmitör (norepinefrin, dopamin vb.) hücrelerinin de saldırgan davranışların ortaya

çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Şenel, 2003; Liu, 2004; Aronson ve diğ., 2005; Akt: Çelik ve Otrar, 2009).

Yapılan araştırmalarda, beyin ve merkezi sinir sisteminin saldırganlığa ve şiddete neden olan hormonlar salgıladıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonunda androjen hormonu ile saldırganlık arasında bir bağ olduğu görülmüştür. Androjen beynin genel işleyişini, kas ve fiziksel gelişimi etkileyerek dolaylı da olsa saldırganlığa neden olmaktadır (Gümüş, 2000). Androjenlerin en güçlüsü ve en fazla bulunanı olan testosteron hormonunun erkeklerde daha açıkbiçimde görülen işlevi cinsel davranışları düzenlenlemedeki etkisidir (Anderson ve diğ., 1992). Ancak testosteronun bu işlevi düzenlemenin dışında mizaç, dürtüsel ve sosyal davranışlar gibi davranışları düzenlemede de önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda yapılan birçok araştırma yüksek testosteron düzeyi ile saldırgan davranışlardaki artış arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Seidman, 2003). Buna göre, doğumdan önce ve erken çocukluk döneminde yüksek düzeydeki testosteronun, saldırganlığa meyilli bir nörofizyolojinin gelişmesine yol açtığı; testosteron düzeyi yüksek olan bireylerin de daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları ifade edilmektedir (Reinisch, 1981; Akt: Akinson ve Hilgard, 2014).

Yapılan araştırmalar, düşük düzeydeki progesteron hormonu ile saldırganlık arasında da bir ilişki olduğunu göstermektedir. Carlson'un suç işlemiş kadınlar üzerinde yaptığı bir araştırmada kadınların mensturasyon dönemlerinde progesteron seviyesini düşüğü için daha fazla saldırgan davranışlarda bulduklarını; kadınların yumurtlama dönemlerinde ise progesteron ve öströjen düzeyleri yükseldiği için daha az saldırgan davranışlarda bulduklarını tespit etmiştir (Carlson,1998).

Bunların dışında, norepinefrin (NE) nörotransmitterleri, serotonin (5-HT) ve dopamin ile monoamin oksidaz A'nın saldırganlığa etkisi de araştırmalara konu olmuştur. Buna göre, serotonin seviyesi ile dürtüsellik ve saldırganlık arasında bir bağ olduğu tespit edilmiştir. (Lucea ve diğ., 2011; Akt: Çamuroğlu, 2014). Beyninde serotonin -engellenme karşısındaki dürtüsel tepkileri bastırmada etkili olan bir nörotransmitter- hormonu daha düşük seviyede olan kişilerin saldırganlığa daha eğilimli oldukları belirlenmiştir. Bu konuda yapılan bir araştırmalarda dürtüsel olan ve olmayan türde şiddet içerikli suç işleyen mahkumlar karşılaştırılmış, dürtüsel olarak suç işleyen mahkumların serotonin hormonlarının daha düşük seviyede oldukları belirlenmiştir. Bunun dışında yine düşük düzeyde serotonin hormonuna

sahip çocukların saldırgan davranışlara daha yatkın oldukları belirlenmiştir (Knoblich ve King, 1992; Akt: Akinson ve Hilgard, 2014). Yine beyinde dopamin aktivitesinin artmasıyla, bireyin dış uyarıcılara karşı daha dürtüsel ve saldırgan tepkiler verdiği belirlenmiştir. Yapılan bu araştırmalar, saldırgan davranışların temelinde nörotransmitterlerin işlevlerinde kalıtsal bir rahatsızlık olabileceği hususunda bir veri sunmaktadır (Lucea ve diğ., 2011; Akt: Çamuroğlu,2014).

Biyolojik kuram'a göre, beynin çeşitli bölgelerindeki lezyonlarla saldırganlık arasında bir ilişki vardır. Prefrontal korteks, medial temporal lob ve amigdalanın yapısında ve işlevindeki bozulmalar, antisosyal ve saldırgan davranışlara yol açmaktadır. Beynin bu alanlarda hasar alması kişilerin karar verme, davranışlarının sonuçlarını anlama ve negatif duygularını kontrol etme gibi yetilerini olumsuz etkilemektedir (Lucea ve diğ., 2011; Akt: Çamuroğlu, 2014).

Saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlarla ilgili genetik araştırmalar, öncelikle evlat edinilmiş çocuklar ve ikizlerle yapılmıştır. Evlat edinilmiş çocuklarla yapılan araştırmada, alkol ve uyuşturucu bağımlısı ve antisosyal kişilik bozukluğuna sahip kişilerden evlat edinilen çocuklarla, herhangi bir psikiyatrik bozukluğu olmayan kişilerden evlat edinilmiş çocuklar karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonunda Anne-babaları antisosyal kişilik bozukluğuna sahip olan çocuklarda daha fazla saldırgan davranışların görüldüğü, aynı zamanda bu çocuklarda alkol-uyuşturucu kullanımı ve/veya bağımlılığı olduğu saptanmıştır. Colinger ve Gottesman'ın ikizler üzerinde yaptıkları çalışmada ise, ikizlerin kişilere ve mala yönelik işlenen suçlardaki şiddet davranışlarının düzeylerini belirlemeye çalışmışlardır. Burada eş uyumluluk oranlarını kişilere ve mala yönelik işlenen suça göre ikiye ayırarak her iki suç tipine göre ortaya çıkarmışlardır. Buna göre, kişilere karşı işlenen suçlarda monozigot ikiz çiftlerinde %77, dizigot ikizlerde %52, mala yönelik suçlarda ise monozigotlarda %67, dizigotlarda %29 oranlarını bulmuşlardır. Araştırmanın sonunda ise, her iki suçun işlenmesinde genetik faktörlerin etkisinin %50-67 arasında değişen oranlarda çıktığı görülmüştür (Remi,1995; Akt: Başoğlu, 1998). Saldırganlığın genetik faktörlerle ilişkisi üzerine, ikizlerle oniki çalışma yapılmış, bu çalışmaların yedisinde genetik faktörlerin etkili olduğu saptanmıştır (Başoğlu, 1998).

Saldırganlık ile kromozonlar arasındaki ilişki incelendiğinde, genlerdeki birbirinden farklı kombinasyonların saldırganlığa neden olduğu, özellikle de cinsiyeti belirleyen genlerin davranışlarla ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırma olduğu ifade

edilmektedir (Efilti,2006). Örneğin, erkeklerin bir kısmı fazladan bir 'Y' kromozomu ile doğmuşlar ve 23. çift XYY yapısı göstermektedirler. Bu özellikteki erkeklerin fiziksel olarak daha iri bir yapıya sahip oldukları, cinsel yönden daha aktif bir yaşantılarının olduğu ve sonuç olarak bu erkeklerin suça daha fazla meyilli oldukları için daha sık hapishaneye girdikleri öne sürülmüştür. Fakat bu görüşler yapılan son araştırmalarla geçerliliğini yitirmiştir. Bu görüşe karşılık çocukluktan itibaren kendi akranları arasında daha iri yarı olmalarının, onları daha fazla saldırganlaştırdığı görüşü benimsenmiştir (Cüceloğlu, 2015).

Sonuç olarak biyolojik temelli kuram, araştırma sonuçlarını somut ve nesnel verilere dayandırdığı için olumlu eleştiriler alınırken; saldırgan davranışların ortaya çıkmasında büyük bir etkiye sahip olan bireyin gerek zihinsel ve duygusal gerekse de sosyal gelişimini dikkate almadığı için bu yönden yetersiz kaldığına yönelik olumsuz eleştiriler yapılmaktadır. Bu nedenle kuramın, biyolojik yapıyla birlikte psikososyal değişkenleri de ele almasının daha faydalı olacağı ifade edilmektedir (Efilti, 2006).

2.2.2.2 Psikanalitik kuram

Şiddet içerikli davranışların insanlık tarihi boyunca varlığını devam ettirmesi, akıllara saldırganlığın doğuştan getirilen bir içgüdü olduğu düşüncesini getirmiştir. Bu düşüncenin en önemli temsilcisi olan Freud, kişinin yalnızca kendisini savunmak amacıyla saldırgan davranışlarda bulunacak kadar uysal bir varlık olmadığını aksine yüksek seviyeli saldırgan davranışların insanın içgüdüsel doğasının bir parçası olduğunu ileri sürmektedir (Freud, 1994). Freud'un bu görüşüne katılan Mc Dougall, Lorenz gibi birçok bilim adamı olduğu gibi (Ersoy,2001). Bu konudaki farklı görüşlerinden dolayı Freud'dan ayrılan Jung, Adler, Rank, Horney, Klein ve İzleyicileri, Sullivan, Erikson, Kohut gibi çok sayıda psikanalist de mevcuttur (Öztürk, M.O, 2016). Bu isimlerin her biri kurama ve uygulanmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Freud'un ilk dönemki yazılarına bakıldığında, insan davranışlarının birçoğu içgüdüsel olmakla birlikte özellikle cinsel içgüdü tarafından belirlendiği ifade edilmektedir. Bu içgüdüsel eylemlerin ifade edilmesinin engellenmesi halinde saldırganlık dürtüsü ortaya çıkarmaktadır (Atkinson ve Hilgard, 2014). Mc Dougall ve Lorenz' de saldırganlığın içgüdüsel bir eylem olduğunu ileri sürerek insanlardaki

saldırıcılık hissinin de kendilerindeki açlık, susuzluk ve cinsellik gibi gayet doğal hislerden biri olduğunu belirtmiştir (Ersoy, 2001).

Freud'a göre insan davranışları üzerinde etkisi olan bu içgüdüler Eros ve Thanatos'tur. Yaşam içgüdüleri olarak ifade edilen Eros, insan yaşamının ve soyunun devamını sağlar. Açlık, susuzluk ve cinsellik olarak ifade edilen haz içerikli faaliyetler de bunlar arasındadır. Bu faaliyetler, yaşam içgüdülerinin çalışmasını sağlayan libido ile gerçekleştirilmektedir. Ölüm içgüdüleri ise, "Yaşamın amacı ölümdür" diyen Freud'un, insanların bir zaman sonra yaşamlarını yitirmeleriyle sonuçlanan faaliyetlerden oluşmaktadır (Altıntaş ve Gültekin, 2005; Geçtan, 2014). Ölüm içgüdülerinin bir türevi saldırıcılık dürtüsü'dür. Freud'a göre saldırıcılık, kişinin kendine yönelik yıkıcı eğilimlerini dış dünyadaki nesnelere yansıtmasıdır. İnsan, karşısındakilerle savaşarak onlara karşı yıkıcı tepkilerde bulunabilir. Bunun nedeni ise insanın kendisini yok etme arzusu ve yaşam içgüdülerinin birbirlerini etkisiz hale getirmeleri veya birinin diğerinin yerine geçmesidir (Geçtan, 2014). Örneğin, "yeme eyleminde açlık ve yıkım birbirine geçmiş; doyum yiyeceği ısırma, çiğneme ve yutma hareketleri ile sağlanır. Cinsel içgüdü'nün türevi olan sevgi, ölüm içgüdü'nün türevi olan nefreti nötrleştirebilir ya da sevgi nefretin, nefret sevginin yerine geçebilir" (Özdoğan, 1978). Burada tüm bu eylemlerin haz duygusu ile gerçekleştirilmiş olması, saldırıcılık ile cinsel içgüdü arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Saldırıcılığın gelişim dönemlerine bakıldığında bu davranış biçiminin ilk olarak psikoseksüel dönemlerde karşımıza çıktığı söylenebilir. Oral dönemde, bebeğin ısırma, çiğneme, tükürme ve ağlama gibi tepkilerinin insandaki yıkıcı eğilimlerin (oral sadizm) ilk işareti olarak görülmektedir. Anal dönemde ise çocuğun, ebeveynine karşı dışkısını yıkıcı etkiye sahip güçlü bir silah gibi saldırıcılık hisleriyle püskürtme davranışı (anal sadizm) bunun ilk işareti olarak görülmektedir. Çocukların saldırıcılık eğilimleri rüyalarında gördükleri patlama ve bombalama olayları şeklinde de kendini gösterdiği ifade edilmektedir (Geçtan, 2014). Lorenz'de saldırıcılığın doğuştan gelen bir güdü olduğunu savunmuştur (Çelik ve Otrar, 2009). Fakat Freud ile Lorenz'in bu konudaki görüşleri arasında bir fark bulunmaktadır. Freud saldırıcılığın ortaya çıkmasında yıkıcı bir içgüdü'nün varlığını savunurken, Lorenz bu teorinin biyoloji bilimine göre açıklanamayacak bir nitelikte olduğunu

ifade etmektedir. Lorenz'in savunduğu saldırganlık dürtüsü yaşamın hizmetindedir. Freud'un savunduğu saldırganlık içgüdüleri ise ölümün hizmetindedir (Fromm, 2016).

Freud'a göre saldırganlık, günlük yaşam içerisinde çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Kişilerarası ilişkilere bakıldığında karı koca, kardeş veya arkadaşlık ilişkilerinde yaşanan problemler bunlardan biridir. Bunun dışında evlilik vasıtasıyla aralarında yakınlık oluşan iki aileden birinin kendisini diğer aileden üstün görmesi, birbirine yakın iki kasaba halkının birbirlerinin rakibi olması veya komşu iki ülkenin arasında yaşanan savaşların nedenlerine bakıldığında bu durumların yaşanmasının temelinde nefret ve saldırganlığın olduğu görülmektedir (Freud, 2012). Freud, topluma düşen önemli bir görevden söz eder. Toplumun bu görevi, saldırganlık dürtüsünün yıkıcı etkisini ortadan kaldırarak bu dürtünün daha yapıcı ve sosyal yönden kabul görmüş kanallara yöneltilmesini sağlamaktır (Çelik ve Otrar, 2009).

Freud'un saldırganlıkla ilgili görüşlerinde üzerinde önemle durduğu kavramlardan biri de "katersis" tir. Ona göre saldırganlık insan için yararlı bir davranış biçimidir çünkü insan içinde saldırgan enerji biriktirir ve eğer bu enerjiyi davranışlarına yansıtamazsa ruhsal yönden rahatsızlık duyar. Saldırganlığın davranışlarla ifade edilmesi bireyin deşarj olmasını sağlayarak saldırgan enerji düzeyini alta çekecektir. Böylelikle bireyin daha sonraki yaşantısında saldırgan davranışlarda bulunma olasılığı azalacaktır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Psikanaliz kuramına karşı yapılan en büyük eleştirilerden biri, araştırmacıların kendi görüşlerini destekler nitelikteki kanıtları kullanmaları fakat saldırgan davranışlarının içgüdüsel olmadığını belirten kanıtları ise tartışmanın dışında bırakmalarıdır. Örneğin Adler, saldırgan davranışların temelinde içgüdüden ziyade bireyin günlük yaşantısında karşılaştığı engellenme durumunun etkili olduğunu ifade etmektedir. Saldırganlık daha çok bireyin kendisini yetersiz hissettiği zaman ortaya çıkan olumsuzlukları azaltmak ve daha olumlu duygulara sahip olmak adına geliştirdiği koruyucu bir tepkidir. Bireyin saldırganlığı farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır (Gençtan, 2014). Bunlar;

Küçük Düşürme: Bireyin kendini üstün görerek diğer insanları yok saymasıdır.

İdealleştirme: Bireyin kimsenin ulaşamayacağı idealler geliştirerek çevresindeki insanların bu ideallere ulaşabilecek seviyede olmadıkları için küçümsemesi, olduğu biçimiyle dünyayı eleştirmesidir.

Çevreye Aşırı İlgi Gösterme: Bireyin çevresindeki insanların sorunlarına karşı duyarlı görünerek kendi problemlerini halledemeyecekleri mesajını vermesi ve onlara birtakım nasihatlerde bulunmasıdır.

Suçlama: Birey kendi yaşantısındaki eksikliklerden dolayı başkalarını veya aile üyelerini suçlar: “Eğer babam böyle olmasaydı ben harika bir insan olurum!”

Kendini Suçlama: Bireyin kendini suçlar gibi davranarak diğer insanları küçük düşürmesidir.

Horney, Freud’un “ölüm içgüdü” kuramından yola çıkarak “Yaşamamın amacı ölümdür” görüşüne karşı çıkmıştır. Horney’e göre insanların yıkıcı eğilimleri olabilir. Ancak bunlar içgüdüsel değil, tepkisel eğilimlerdir. Hastalarının yıkıcı eğilimlerinin tedavi edilebilir olması, Freud’un bu konudaki görüşlerini geçersiz olduğunu göstermiştir. Horney saldırganlığı açıklarken anksiyete kavramından faydalanmaktadır. Ona göre, olumsuz anne-baba tutumları bireyin kendisini düşman bir dünya içersinde yapayalnız kaldığı düşüncesine iterek anksiyeteye neden olmaktadır. Birey, nevroitik anksiyetenin neden olduğu bu durumdan kurtulabilmek adına düşmanca tepkiler geliştirmektedir (Geçtan, 2014).

2.2.2.3 Etyolojik kuram

Saldırganlığın doğuştan gelen içgüdüsel bir davranış olduğunu savunan bir diğer kuram da Etyoloji Kuramı’dır. Bu kuram hayvanların doğal ortamdaki davranışlarını inceleyen Konrad Lorenz tarafından geliştirilmiştir.

Etologlar, hayvanların davranışlarını gözlemlerken, hayvanlarda görülen saldırgan davranışların birçoğunda genetik faktörlerin etkili olduğunu ve hayvanların hayatta kalabilmek için kendilerine yönelik yapılan saldırılara karşılık verdiklerini belirtmişlerdir (Plontik, 2009). İnsanlarda görülen saldırganlık davranışlarının nedenlerine gelince bunu açıklayabilmek amacıyla hayvanlar üzerinde bazı gözlemler yapılmıştır. Lorenz’in, balıklar üzerinde yaptığı gözlemlerde yalnızca balıkların değil, bütün hayvanların kendi türündeki diğer hayvanların, azlığı ya da yokluğu nedeniyle saldırganlıklarını başka nesnelere yönelterek “deşarj” olduklarını gözlemlemiştir. Bunu yaparken de akrabalarına, kendilerine en yakın renkteki hayvanlara ya da akrabalarına en çok benzeyen hayvanları tercih ettiklerini belirtmiştir. Balıkların kendi türündeki hayvanlara yönelik saldırganlıklarının, farklı türdeki hayvanlara göre olan saldırganlıktan daha fazla olduğunu ve aynı türdeki

balıkların aralarında daha fazla rekabetin yaşandığı belirtmiştir. Bunun nedenini, hayvanların yaşamlarını devam ettirebilmek için kendi yaşam alanlarını paylaştıkları diğer hayvanlardan daha güçlü olma çabası olarak açıklamıştır. Bu görüşlerden yola çıkarak, canlıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve yaşamın akışına uyum sağlayabilmeleri için saldırganlığın gerekli bir davranış biçimi olduğu kanaatine varmıştır (Lorenz, 2008).

Lorenz, yaptığı bu gözlemler üzerinden Freud gibi saldırganlığın doğuştan getirilen içgüdüsel bir davranış olduğunu ifade etmiştir. Lorenz, saldırganlığın insanın doğasında var olan bir çeşit enerji olduğunu, bu enerjinin de yaşam boyu insan vücudunda boşaltılmadan kalamayacağı için uygun koşullarda kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bir çocuğun tüm yaşamı boyunca hiçbir engellenme durumuyla karşılaşmadan her türlü ihtiyacı karşılanarak yaşasa bile, bu onun ileriki yaşamında saldırgan davranışlarda bulunmadan çevresiyle daha uyumlu bir şekilde yaşayacağı anlamına gelmeyecektir. Çünkü çocuk ileriki yaşamında sosyal hayatın getireceği birtakım sorunlara karşı kendini korumak amacıyla saldırgan davranışlarda bulunabilecektir. Ancak ona göre burada önemli olan, insanda var olan bu enerjinin bireysel ve toplumsal kuralların dışına çıkmadan nasıl ifade edileceğidir. Bunun için toplum tarafından kabul edilen yollarla bu enerjinin boşaltılabileceğini belirtmiştir. Bu yollardan biri olarak sporu görmüştür. Spor sayesinde bireyin rekabet duygusunu centilmence ifade ederek bu duygusunu tatmin edebileceğini ifade etmiştir (Lorenz, 2008).

2.2.2.4 Engellenme-saldırganlık kuramı

Engellenme-saldırganlık kuramı, 1939 yılında Yale Üniversitesi'nde, Yale Grubu olarak da bilinen akademisyenlerden, Dollard, Dood, Miller, Mowrer ve Sears tarafından geliştirilmiştir.

Engellenme, “bireyin yapmak istediği bir şeyi yapamaması” durumu, saldırganlık ise, “yöneldiği kişiye zarar vermek olan bir davranış” biçimidir (Dizman, 2003). Bu bağlamda, saldırganlık dürtüsünün ortaya çıkmasındaki en büyük etken, bireyin hedefine ulaşma çabasının engellenmesidir. Bunun sonucunda birey, engellenme durumuna neden olan nesne veya kişiye karşı incitici davranışlarda bulunur (Atkinson ve Hilgard, 2014).

Dollard ve arkadaşları, bireyin engellenmeye karşı göstereceği ilk tepkinin saldırganlık davranışı olduğunu ifade etmektedirler. Ancak saldırganlık davranışı her zaman gözle görülecek bir şekilde açıkça ortaya çıkmayabilir. Bu durum kimi zaman düşünce dünyasında kimi zamanda intikam almaya yönelik planlarda kendini gösterebilir. Engellenme durumunun şiddeti ile saldırganlık davranışında bulunma eğilimi arasında bir paralellik söz konusudur. Zira bireyin çok arzu ettiği bir şeyin karşısındaki engel ne kadar güçlü ise, saldırganlık eğilimi de aynı düzeyde güçlü olacaktır (Dollard ve diğ., 1939; Akt: Yavuz, 2007). Bu görüşü destekler nitelikte, 1941 yılında Barker, Dembo ve Lewin tarafından yapılan bir deneyde, iki gruba ayrılan çocuklara içerisi oyuncaklarla dolu bir oda gösterilmiştir. Birinci grupta yer alan çocukların odaya girmeleri engellenmiş ve çocuklar uzun bir süre oyuncaklarla oynama umuduyla camın arkasından bakmışlar, ikinci grup çocuklar ise hiç bekletilmeden direk odaya alınmışlardır. Birinci grup çocuklar daha sonra odaya alınarak oyuncaklarla oynamaları sağlanmıştır. Ancak birinci gruptaki çocukların oyuncaklara oldukça yıkıcı ve zarar verici tepkilerde buldukları gözlenmiştir. Buna karşılık ikinci gruptaki çocukların ise oyuncaklarla sakin bir şekilde oynadıkları gözlenmiştir. Sonuç olarak çocukların bu tepkilerinin engellenme sonucu ortaya çıktığı ifade edilmiştir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014)

Engellenme saldırganlık kuramını yeniden yapılandıran Berkowitz, engellenmeyi tek başına saldırganlığın ortaya çıkması için yeterli bir neden olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre, Engellenme, ancak bir amaca yönelik olarak bilinçlice yapılması durumunda saldırganlığa yol açabilir. Çünkü kasıtlı olarak engellenmeye maruz bırakıldığını anlayan birey, saldırgan davranışlarda bulunacaktır (Berkowitz, 1993). Berkowitz ayrıca, bireyin karşılaştığı engellenmenin birtakım şartlara bağlı olarak olumsuz duygulara neden olduğu, bu olumsuz duygular sonucunda da engellenmenin saldırgan davranışlara yol açtığını ileri sürmüştür. Yaşanılan olumsuz duygularla birlikte saldırgan davranışların ortaya çıkması için gerekli olan şartlardan birinin o an çevrede bulunan saldırganlık ipuçları olduğunu ifade etmiştir (Berkowitz, 1987, 1964; Akt: Çelik ve Otrar, 2009). Örneğin, bireyin yaşamak istemeyeceği hoş olmayan bir olayın başına gelmesi, kendisinde hoş olmayan olumsuz duyguları harekete geçirecek, bu durum da, öfke duygusu ile saldırganlık davranışının ortaya çıkmasına yol açacaktır (Berkowitz,1990; Akt: Yavuzer, 2009).

Engellenme-saldırıcılık kuramı, engellenmenin ardından ortaya çıkabilecek olan saldırıcılık davranışlarının türüne de değinmektedir. Dollard ve arkadaşlarına göre, engellenme ile karşılaşan birey buna karşılık fiziksel ve sözel saldırıda bulunur. Bu mümkün değil ise o zamanda kimler tarafından engellenmeye maruz kalmışsa onlara yönelik dedikodular yapma yoluna başvurur. Kurama göre engellenen bireylerin yıkıcı etkiye sahip olmayan küçük çaptaki saldırıcılık davranışları görmezden gelinmelidir. Bu tür saldırıcılıklar bireyin geriliminin ortadan kalkmasını sağlayarak, ileride daha olumsuz sonuçlar doğurabilecek saldırıcılık davranışlarda bulunmasını engelleyecektir. Kuramın saldırıcılık davranışa neden olan gerilimin ortadan kaldırılması ya da azaltılması için önerdiği yol ise “boşalma (catharsis)” dır. Kurama göre boşalma, saldırıcılık davranışların kontrol altında tutulması için oldukça önemlidir (Dollard ve diğ.,1939; Akt: Çetinkaya, 1991).

2.2.2.5 Sosyal öğrenme kuramı

Sosyal öğrenme kuramı, 1960’lı yıllarda Albert Bandura öncülüğünde geliştirilmiştir. Bu kurama göre, bireyin davranışları doğuştan getirilen türe-özü eğilimlere ya da genetik faktörlere bağlı değildir. Bu davranışlar, dış uyarıcılar tarafından şekillenmektedir. Öyle ki içgüdüsel olduğu düşünülen davranışlar ile birlikte tüm davranışlar, dış uyarıcılara verilen tepkiler neticesinde ortaya çıkan öğrenilmiş davranışlardır (Çetinkaya, 1991). Dolayısıyla, saldırıcılık davranışlar gözlem ve taklit yoluyla öğrenilir. Bu davranışlar ne kadar sık aralıklarla pekiştirilirse o denli kalıcı olur (Atkinson ve Hilgard, 2014).

Sosyal öğrenme kuramı, kişilik gelişimde öğrenme yaşantılarının yerine oldukça önem vermektedir. Öğrenme, bireyin diğer insanlarla etkileşimi sonucunda oluşmaktadır. Bireyin davranışlarının gelişmesinde öğrenme yaşantılarının yanında, diğer insan davranışlarının gözlem yoluyla öğrenilmesinin de önemli bir etkisi vardır (Bandura, 1961).

Saldırıcılık davranışların öğrenilebilir olduğuna dair Bandura ve arkadaşlarının yaptıkları bir deneyde, çocuklara bir film izletilmiştir. Filmde yetişkin biri balondan yapılmış bir bebeğe bağırıp ona vurmaktadır. Daha sonra aynı bebekle çocukların oynamasına izin verilmiştir. Çocukların bebekle oynarken yetişkin modeli taklit ettiklerini hatta bebeğe karşı daha fazla saldırıcılık davranışlarda bulduklarını gözlenmiştir. Buna karşın kontrol grubu çocuklarına film izlettirilmeden aynı

bebekle oynamalarına izin verilmiş ve bu çocukların bebeğe karşı herhangi bir saldırgan davranışta bulunmadan bebekle oynadıkları gözlenmiştir. Sonuç olarak saldırgan davranışlarda bulunan birini izlemenin saldırganlığa yol açacağı fikrine varmışlardır. Bandura ve arkadaşları, bu deneyle ilgili bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler, çocukların saldırgan davranışları gerçek bir kişiye karşı göstermedikleri, yalnızca bir oyuncuğa karşı gösterdikleri yönündedir. Ancak daha sonra yapılan çalışmalar, çocukların yalnızca oyuncuğa değil, gerçek arkadaşlarına da saldırgan davranışlarda bulduklarını göstermiştir (Bandura ve diğ.,1961; Akt: Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Liebert ve Baron tarafından yapılan başka bir deneyde ise, birinci grup çocuğa içerisinde saldırgan davranışların yer aldığı bir hırsız-polis filmi, ikinci grup çocuğa da aynı süreye sahip bir spor filmi izlettirilmiştir. Daha sonra her iki grup çocuk başka bir odada serbest bırakılmıştır. Hırsız-polis filmi izleyen çocukların spor filmi izleyen çocuklara göre arkadaşlarına daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları gözlenmiştir (Liebert ve Baron,1972; Akt: Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Yukarıda verilen her iki örnekte görüleceği üzere çocuklar izledikleri saldırgan davranışlardan etkilenerek arkadaşlarına karşı benzer davranışlarda bulunabilmektedirler. Ancak taklit yoluyla öğrenilen davranışlara bakıldığında çocukların izledikleri her modelin davranışlarını taklit etmedikleri görülmüştür. Burada çocukların taklit edeceği modeli sevmesi, kendine yakın bulması, ona hayranlık duyması ve kendisi ile aynı cinsiyete sahip olması gibi etkenler oldukça önemlidir (Çetinkaya, 1991). Bunlara ilaveten yine çocukların en çok taklit ettikleri kişilerin en sık gördükleri kişiler olduğu görülmüştür. Bu anlamda çocukların ilk taklit edecekleri modelleri ebeveynleridir. Anne babalar hem yapılan davranışları pekiştirme hem de ilk model olma özelliğine sahip oldukları için çocukların ileriki yaşlarda göstereceği saldırganlık davranışları anne babasının kendisine ve birbirlerine karşı nasıl davrandıklarıyla bağlantılı olacaktır (Yavuzer, 2009).

Saldırgan davranışlar, daha çok diğer insanlar tarafından bu davranışların pekiştirilmesiyle açıklanmaktadır. Buna göre pekiştirilen davranışlar tekrarlanır, pekiştirilmeyen davranışların ise tekrarlanma sıklığı azalır (Eron ve diğ., 1994). Bu konuda yapılan araştırmalar, çocukların saldırgan modelleri seyrederek öğrendiği saldırganca eylemler ne kadar çok pekiştirilirse, çocukların o kadar çok saldırgan

davranışlarda bulunacağını göstermektedir (Atkinson ve Hilgard, 2014). Örneğin anne-babalar kimi zaman farkında olmadan, kimi zamanda bilinçli olarak çocuklarının saldırgan davranışlarını övme, onaylama biçiminde ya da çocuklarının saldırganlaşması halinde istediklerini yaptırmasına göz yummalarıyla bu davranış biçimini pekiştirmektedirler. Pekiştirilen davranışların tekrarlanma olasılığı yüksek olduğu için çocukların benzer ortamlarda aynı davranış biçiminde bulunma olasılıkları da yüksek olacaktır. Örneğin, bir çocuğun arkadaşının elindeki beğendiği bir oyuncacı sert bir şekilde çekip alması ve bu şekilde sahip olduğu oyuncacı kendisinde kalmasına izin verildiğini görmesi çocuğun ileriki yaşantısında sahip olmak istediği bir şey için de aynı yola başvurabileceği olasılığını güçlendirmektedir (Dizman, 2003).

2.2.3 Saldırganlığın nedenleri

İnsanların saldırganlık davranışında bulunmalarının nedeni üzerinde çok sayıda görüş bildirilmiştir. Bu görüşlerden bazılarına göre saldırganlık, bireyin davranışının engellenmesi sonucu ortaya çıkabildiği gibi, yaşadığı öfke ve korku duyguları, aile içi şiddete maruz kalma, sosyal çevre ve kitle iletişim araçlarının etkisi, tehdit algısı, gürültü, alkol ve uyuşturucu alışkanlığı, stres durumu gibi birçok faktör saldırganlık davranışına neden olabilir. Fakat saldırgan davranışın ortaya çıkmasına yol açan nedenler çok sayıda olsa da bu, saldırganlığın toplum nazarında kabul edilebilir olması anlamına gelmemektedir. Bunun için saldırgan davranışlarla ilişkili olan sosyal unsurların kontrol edilebilmesi oldukça önemlidir. Bireylerin saldırgan davranışlarda bulunmalarına yol açan unsurların başında kişilerarası ilişkiler gelmektedir (Hasta ve Güler, 2013). Zira kişilerarası ilişki boyutunda yaşanan olumsuzluklar veya çatışma durumu saldırgan davranışa neden olabilmektedir. Bu sebeple saldırgan davranışların ortaya çıkmasına yol açan nedenlere bakıldığında;

2.2.3.1 İnsana dayalı nedenler

İnsana dayalı nedenlerin başında kişilik özellikleri, cinsiyet, tutum, duygu durumu ve biyolojik nedenler gelmektedir (Mischel, 1999).

Kişilik özellikleri

Bireyin kendisine aşırı güveni, kontrolsüz bir şekilde öfkelenmesi ve çabuk tepki vermesi gibi bazı kişilik özellikleri saldırgan davranışın ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Bushman ve Baumeister, 1998).

Cinsiyet

Literatür çalışmalarına bakıldığında kadınlar ve erkekler arasındaki saldırganlık eğilimleri, saldırganlık davranışının türü ile şiddete başvurma düzeyleri arasında farklılık olduğu görülmektedir. Kadınlar daha çok dolaylı saldırganlık davranışında bulunurken; erkekler doğrudan saldırganlık davranışında bulunmaktadır (Bettencourt ve Miller, 1996).

Duygudurum

Bireylerin davranışları üzerinde duygusal deneyimleri ve duygu yüklenmelerinin önemli bir etkisi vardır. Olumsuz bir duygudurumuna sahip olan bireyler, çoğu zaman aleni bir biçimde göstermeselerde potansiyel olarak düşmanlık ve saldırganlık davranışında bulunma eğilimine sahiptirler (Berkowitz, 1990). Buna göre, testosteron hormonunun erkeklerin duygudurumları üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Buna göre düşük düzeydeki testosteronun duygudurum ve davranışlar üzerinde olumsuz etkileri olabileceği gibi yüksek düzeydeki testosteronun da antisosyal davranışlar, saldırganlık, eşine yönelik şiddet içerikli davranışlar gibi davranışlarla ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Booth ve diğ., 1993).

Biyolojik nedenler

Bilim adamlarının birçoğu saldırganlığı, doğuştan getirilen bir davranış biçimi olarak değerlendirmektedir. Carey (1996), bireyin psikososyal yapısının oluşmasında biyolojik yapısının etkisinin gözardı edilemeyeceğini ifade ederek saldırganlığın kalıtım yoluyla aktarılan bir davranış olduğunu belirtmiştir.

Anderson ve Huesmann (2003), bireyin saldırgan davranışlarda bulunmasında bazı hormonların seviyelerinin düşük veya yüksek olmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Buna göre serotonin seviyesinin düşük, testosteron seviyesinin yüksek olması saldırganlık davranışa yol açmaktadır. Bunun dışında cinsiyet faktörünün de saldırgan davranışların sınıflandırılması üzerinde etkisi olduğunu

belirterek, kızların daha çok sözel saldırganlık, erkeklerin ise daha çok fiziksel saldırganlıkta bulunma eğiliminde olduklarını ifade etmektedir.

Başoğlu 'na (1998) göre, saldırganlığın “XXY ve XYY gibi kromozom anormallikleri, DNA polimorfizmi gibi genetik etkilerle açıklanması” bu davranış biçiminde kalıtım faktörünün etkili olduğunu göstermektedir. Yapılan bir araştırmada genlerin, bireyin şiddet içerikli davranışlarda bulunmasındaki etkisini ortaya koyarak, araştırmanın sonunda saldırganca davranışların nesilden nesile aktarılabileceği saptanmıştır (Stoff ve Cairns,1999 Akt: Ersoy, 2001).

Sosyo-ekonomik nedenler

Yapılan araştırmalar bireylerin saldırgan davranışta bulunmaları üzerinde sosyo-ekonomik durumlarının etkisi olduğunu göstermektedir.

Uluğtekin (1976), yaptığı araştırmada bireylerin ekonomik düzeylerinin artmasıyla birlikte anne babaların daha fazla kabul edici ve serbestlik tanıyıcı davranışlarda bulduklarını ve dolayısıyla çocuklarının daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiklerini belirtmiştir. Yine sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bir çalışmada ,sosyo-ekonomik durum ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre, alt ve orta sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları tespit edilmiştir (Hatunoğlu, 1994).

2.2.3.2 Kişisel nedenler

Taylor ve diğ. (2007), saldırgan davranışlara neden olan kişisel nedenleri dört başlık altında vermektedir. Bunlar;

Rahatsız Edilme: Bireyin başkaları tarafından rahatsız edilmesi ya da saldırıya uğraması.

Engellenme: Bireyin elde etmek bir şeye karşı çıkılarak engellenmesi.

Öç Alma Beklentisi: Bireyin aklında ve duygularında yer eden öfke, karşılık verme, intikam alma gibi duygu ve düşünceler.

Rekabet: Bireyler arasında yaşanan rekabet anlayışının da saldırgan davranışlara yol açtığı belirtilmiştir.

2.2.3.3 Sosyal nedenler

Saldırganlığa neden olan sosyal faktörlerin başında ebeveyn tutumları ve çevresel etmenlerin geldiği söylenebilir. Aile içerisinde anne-babasının birbirlerine karşı gösterdiği saldırgan davranışlar ile etrafında yaşanan problemlerde saldırganlığa başvurulduğu gören bir çocuk, saldırganlığı yaşanan sorunların çözümünde kullanılan yöntem olarak düşünmesine yol açmaktadır. Saldırganlığı günlük yaşam içerisinde doğal bir davranış biçimi olarak algılayan çocuk, artık kendi yaşantısında da saldırganca davranışlara yer vermekten kaçınmaz (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Yine çocuk yaşlarda şiddet gören bireylerin ileriki dönemlerde davranış bozuklukları yaşadıkları ve bu kişilerin daha sonra kendi çocuklarına da saldırgan davranışlarda buldukları görülmüştür (Özmen, 2004).

Köknel (1995), aşırı korkuya neden olan bir çevrede büyüyen çocuklar, daha fazla kaygı ve endişe duymakta ve kendilerine yönelik olumsuz bir durum ile karşılaşma korkusu içerisinde panik yaşamaktadırlar. Bu durumda çocuk yaşadığı çevreden yavaş yavaş uzaklaşarak içine kapanmakta ve kendisini korumak adına etrafındakilere karşı saldırganca davranışlar geliştirmesine neden olmaktadır. İlerleyen yaşlarda etkisi devam edecek olan bu davranış biçimi, bireyin benliğine yönelik her tehdit algısında ortaya çıkarak kişi için doğal bir savunma yöntemi haline gelmektedir.

Saldırgan davranışların ortaya çıkmasına neden olan bir diğer sosyal faktör de kitle iletişim araçlarıdır. İnsan sosyal yönü kuvvetli olan bir varlıktır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının insan davranışlarının şekillenmesindeki etkisi oldukça büyüktür. Ancak günümüzde toplumu bilgilendirmek amacıyla basın yayın organları tarafından aktarılan haberlerde saldırganlık ile şiddet içerikli olayların doğrudan verildiği görülmektedir (Palabıyıköğlu, 1997). Bu durumda bilhassa çocukların, yetişkinlere yönelik yayınlanan programlardan oldukça etkilendikleri belirtilmektedir (Newson, 1995). Yapılan birçok çalışmada çocuklar ve gençlerin saldırganlığı, televizyonda yayınlanan filmlerdeki agresif karakterleri taklit ederek öğrendiklerini ortaya koymuştur (Bandura ve diğ., 1961). Nitekim bazı sosyal bilimciler, medyanın bireylerin saldırganlık davranışında bulunmaları üzerinde etkisinin olduğunu ifade etmektedirleri. Buna göre bireyler medyada yer alan bazı karakterlerden öykünerek saldırgan davranışlarda bulunabilmektedir (Freedman ve Sears, 1993)

2.2.3.4 Saldırganlık davranışının boyutları

Saldırganlığın nedenlerine yönelik yapılan açıklamaların dışında, saldırgan davranışların boyutlarında da söz edilmektedir. Saldırganlık davranışlarının boyutları incelendiğinde, bu davranışın ifade biçimlerinin birbirlerinden bağımsız olmadıkları görülmektedir.

Lagerspetz ve diğ. (1988), saldırganlık davranışını doğrudan ve dolaylı olarak iki farklı şekilde ifade edilebileceğini belirtmektedirler. Doğrudan saldırganlık; fiziksel veya sözel saldırganlık biçiminde karşımıza çıkabilir. Bireyin dorudan karşısındakine direk olarak yönelttiği bağırma, itme ve vurma gibi eylemlerdir. Dolaylı saldırganlık ise, bireyin kendi kimliğini saklayarak zarar vermek istediği kişiye yönelik başka bir kişi üzerinden dolaylı olarak yaptığı eylemlerdir. Kişi aleyhinde söylentiler çıkarmak, ondan hoşlanmayan kişilerle işbirliği yapmak gibi eylemlerdir.

Saldırganlığın bir diğer boyutu da düşmanca yapılan saldırganlık ve araçsal saldırganlıktır. Düşmanca saldırganlıkta, bireyin hedefinde karşısındaki kişiye acı çektirmek vardır. Bu tür saldırganlığın temelinde öfke duygusu hakimdir (Aronson ve diğ., 2012). Araçsal saldırganlıkta ise, birey saldırgan davranışta bulunsa bile öncelikli hedefinde, karşısındaki kişiye zarar verme düşüncesi yoktur. Birey amacına ulaşmak için saldırgan davranışta bulunmaktadır (Aronson ve diğ., 2012). Ders çalışmak istemeyen çocuğunun dayak yedikten sonra çalıştığını gören bir babanın, çocuğuna ders çalıştırabilmek için bu davranışına devam etmesi gibi. Araçsal saldırganlık, öğrenme sonucunda ortaya çıkmaktadır (Şahin,2015).

Berkowitz, saldırganlığı fiziksel, sözel ve sözel olmayan saldırganlık olarak üçe ayırmıştır. Bunlar;

Fiziksel Saldırganlık: Bireylerin birbirlerine karşı bedensel yolla veya bir alet vasıtasıyla saldırganlık davranışında bulunmasıdır. Birey fiziksel saldırganlıkta bulunurken bunu hedefteki kişiye yönelik doğrudan gösterebileceği gibi, yine fiziksel ama doğrudan olmayan bir yolla da gösterebilmektedir. Bireyin kendisine hakaret eden birisine vurması fiziksel ve doğrudan olana; aynı kişiye vurmak yerine arabasının benzin deposuna su koyması ise fiziksel ve doğrudan olmayan saldırgan davranışa örnek olarak verilebilir.

Sözel Saldırganlık: Bireyin hedefteki kişiye dil vasıtasıyla saldırganlıkta bulunmasıdır. Birey sözel saldırganlıkta bulunurken tıpkı fiziksel saldırganlıktaki

gibi bunu hedefteki kişiye yönelik doğrudan gösterebileceği gibi yine sözel ve doğrudan olmayan bir yolla da gösterilebilmektedir. Bireyin kendisine hakaret eden birisine bağırması sözel ve doğrudan olana; aynı kişiye bağırarak yerine onunla alay etmek, taklidini yapmak veya arkasından konuşarak aleyhinde söylenti çıkarmak ise sözel ve doğrudan olmayan saldırgan davranışa örnek olarak verilebilir (Berkowitz, 1993).

Sözel Olmayan Saldırganlık: Bireyin hedefteki kişiye beden dilini kullanarak tepkisini göstermesidir. Kişiye karşı saçlarını savurmak, gözlerini devirerek bakmak, onu yok sayarak davranmak ve dışlamak gibi jest ve mimiklerle yapılan davranışlardır (Berkowitz, 1993).

Gladue (1991) ise, saldırganlığı fiziksel ve sözel saldırganlık dışında dürtüsel saldırganlık ve saldırganlıktan kaçınma olarak dört başlıkta açıklamaktadır. Buna göre;

Dürtüsel Saldırganlık: Bireyin engellenme durumuna karşı geliştirdiği tolerans ile saldırganlığa karar vermenin sırasıyla ilgili bir saldırganlık türüdür.

Saldırganlıktan Kaçınma: Bireyin yaşamında karşı karşıya kaldığı olumsuz durumlara karşı herhangi bir saldırgan davranışta bulunmadan, geri çekilme durumu olarak ifade edilmektedir.

Freedman ve diğ'ne (1993) göre, saldırganlık türlerinden bazıları, özgeci, düşmanca ve izin verilmiş saldırganlık'tır.

Özgeci Saldırganlık: Toplum tarafından kabul edilebilen saldırganlıktır. Suça karışmış birine polisin müdahale ederek yakalaması gibi.

İzin Verilmiş Saldırganlık: Toplum tarafından kabul edilmese de meşru görülen saldırganca davranışlardır. Tecavüze uğrayan bir kadının kendisini savunabilmek adına karşısındaki kişiye saldırması gibi.

Düşmanca Saldırganlık: Toplumsal normlara uymayan, dolayısıyla da toplum tarafından kabul edilmeyen saldırganlıktır. Suikast ve cinayet gibi.

Saldırganlık davranışlarına ilişkin yapılan birçok araştırma, saldırganlığın yalnızca bir tek nedene ya da psikolojik sürece bağlı kalınarak açıklanamayacağını göstermektedir. Zira saldırganlığı ortaya çıkaran tek bir neden aslında saldırganlığın oluşumunda etkili olan parçalardan sadece birini temsil etmektedir (Huesmann,

1987). Psikolojik süreçte olduğu gibi saldırgan davranışların ortaya çıkmasında da birçok neden, kişilik özellikleri, birbirinin içine geçmiş pek çok faktör ve çevresel etmenler bir araya gelerek bu davranışın ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Morris, 2002; Lui, 2004).

2.2.3.5 Saldırganlıkla ilişkili kavramlar

Literatürde saldırganlık kavramıyla ilişkili olan kavramlar araştırıldığında karşımıza öfke, şiddet, düşmanlık ve dürtüsellik gibi kavramların çıktığı görülmektedir.

Öfke: Yaşanılan haksızlık ve adaletsizliğe karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bu duygu, birey tarafından tehdit olarak algılanan kişiye yöneltilebileceği gibi, kendi benliğine veya nesnelere karşı da yöneltilmektedir (Power ve Dalgleish, 2008). Öfke duygusunun ortaya çıkardığı bu tepki, fiziksel veya sözel saldırganlık yoluyla ifade edilebilmektedir. Ancak “Öfke duygusunun her zaman saldırgan davranışa yol açacağı” şeklindeki düşünceler doğru olmayabilir. Bireyler kimi zaman öfkelendiklerinde “edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da geri çekilme davranışı gösterebilirler.” Öfke duygusu sonucu ortaya çıkan saldırganlık davranışı her zaman tek alternatif değildir. Başka davranış biçimleri de mevcuttur (Özmen, 2004). Öfke duygusu saldırganca davranışların başlangıcı olsa da, öfkeli olan her birey bunu saldırgan davranışa dönüştürmeyebilir. Bireyin öfke duygusunu nasıl ifade edeceğinde geçmiş yaşantıları, o anki ruh hali veya kişilerarası ilişki boyutları gibi birçok etken rol oynamaktadır.

Şiddet: Kin, nefret gibi duygular anlatılırken bu duyguların dışa vurumu genellikle saldırganlık ve şiddet kavramları ile ifade edilir. Şiddet olarak ifade edilen davranışlar aslında saldırgan davranışların bir çeşitidir. Ancak şiddet saldırganlığa göre daha fazla fiziksel güç kullanmayı gerektirmektedir (Köknel, 1996). Şiddet eylemleri ve saldırganca davranışlar iç içedir. Bu davranış biçimi daha çok birbirlerini tanıyan bireyler arasında gerçekleşmektedir. Örneğin bir çocuk geçmişte kendisine atılan dayaağın acısıyla duyduğu öfke, kin ve nefret duygularını farklı bir zaman diliminde başka kişilere karşı saldırganca davranışlar ve şiddet içerikli eylemlerle gösterebilmektedir (Öztürk ve diğ., 2014).

Düşmanlık: Düşmanca saldırganlık “Öfke duygularından kaynaklanan ve bir başkasına zarar vermeyi, acı çektirmeyi hedefleyen saldırganlıktır” (Budak, 2009). Buna göre düşmanlık, temelinde öfke ve nefret duygusu olan ve içerisinde başkalarını

küçük görmeyi, kızgınlığı barındıran kimi zamanda şiddete dönüşebilen bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır (Plutchik,1980; Akt: Ramirez ve Andreu, 2006). Öfke ve düşmanlık kavramları birbirleriyle ilişkili kavramlar olmakla birlikte birbirlerinden farklıdır. Düşmanlık bir tutumdur ve düşünce içeriklidir. Bu tarz düşmanca düşünceler öfkeyle sonuçlanmakta, öfke duygusu da saldırgan davranışa yol açmaktadır.

Dürtüsellik: Psikoloji sözlüğüne göre dürtüsel davranış, “Düşünmeden hareket etme eğilimi, ani karşı konulamaz us dışı bir arzuyla hareket etme” dir (Budak, 2009). Buna göre dürtüsellik, günlük yaşam içerisinde yapılan bir eylemin sonucunu düşünmeden, plansızca hareket etme, haz duygusunu öteleyememe ve adrenalin tutkusuna yönelik arayışlar içerisinde olma biçimindeki davranışlarla karşımıza çıkmaktadır. Dürtüsellik ile saldırganlık kavramları arasındaki ilişkiye gelince dürtüsellik düşmanca düşünceler ile saldırgan davranışlar arasındaki ilişkide arabulucu rolüne sahip olduğu ifade edilmektedir (Chen ve diğ., 2012).

2.2.3.6 Saldırganlık ile ilgili yurt içinde yapılmış bazı çalışmalar

Bu bölümde yerliliteratür incelenerek, saldırganlık üzerine yapılmış olan belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Uz'un (1989) yaptığı çalışma, aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonunda, erkeğin kadına uyguladığı şiddet ile babanın çocuğa uyguladığı şiddet ve erkeğin kadına uyguladığı şiddet ile annenin çocuğa uyguladığı şiddet arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca karı-koca arasında yaşanan şiddet olaylarının düzeyi ile çocuktaki davranış bozuklukları arasındaki ilişkiye bakıldığında da erkeğin kadına uyguladığı şiddet puanı ile çocuktaki davranış bozuklukları toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yine erkeğin kadına uyguladığı şiddet ile kız ve erkek çocuklardaki davranış bozuklukları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Çobanoğlu'nun (1993) çalışmasında, Beden Eğitimi ve Spor Bölümünde öğrenim gören sporcu öğrenciler ile diğer bölümlerde öğrenim gören fakat sporcu olmayan öğrenciler karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre; Sporcu olan erkek öğrencilerin, sporcu olmayan erkek öğrencilere göre saldırganlık eğilimlerinin anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sporcu olan kız öğrencilerle, sporcu olmayan kız öğrenciler de karşılaştırılmış ancak bu iki grubun arasında

saldırıcılık eğilimleri açısından anlamlı bir fark belirlenmemiştir. Sporcu olan erkek ve kız öğrencilerin saldırıcılık eğilimleri ile sporcu olmayan kız ve erkek öğrencilerin saldırıcılık eğilimleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ancak profesyonel olan üst düzey sporcuların, diğerlerine göre daha saldırıcılık oldukları belirlenmiştir.

Tuzgöl'ün (1998) çalışmasının amacı, ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, okul türü anne-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyine göre saldırıcılık düzeyleri belirlemektir. Araştırma, yedi farklı lisede öğrenim görmekte olan 465 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre ana-baba tutumu ile cinsiyet, yaş, okul türü, anne-babanın ve gelir durumunun saldırıcılık düzeyine ortak etkileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun yanında cinsiyet ve okul türü değişkenlerinin saldırıcılık düzeyi ile arasında anlamlı bir fark görülmüştür.

Eroğlu ve Oto (2004), sokakta çalışan ve sokakta çalışmayan çocukların atılganlık ve saldırıcılık davranışları açısından karşılaştırarak, sokakta çalışan çocukların saldırıcılık davranışları ile çeşitli sosyodemografik özellikler arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla 50 sokakta çalışan, 50 sokakta çalışmayan olmak üzere toplam 100 çocuk ile çalışmasını yürütmüştür. Sokakta çalışan çocukların, sokakta çalışmayan çocuklara oranla daha fazla saldırıcılık davranışlarda buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca saldırıcılık davranışların yaş ve aile içi şiddete maruz kalma durumuna göre arttığı belirlenmiştir. Çocuğun içinde bulunduğu sosyo-demografik özelliklerin (anne-baba birlikteliği) de saldırıcılık davranışta bulunmada etkili olduğu görülmüştür.

Tok'un (2001) çalışmasının amacı, cinsiyetlerine göre farklı düşüncelere sahip üniversite öğrencilerinin cinsiyet, fakülte, sınıf, ilgi alanları, barındıkları yer ve bölümlerinden mezun olma durumları açısından saldırıcılık düzeylerinin bir değişiklik gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırma, 531 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Bulgularda; cinsiyete göre, erkek öğrencilerin saldırıcılık düzeylerinin, kız öğrencilerin saldırıcılık düzeylerinden anlamlı derecede yüksek olduğu; daha geleneksel yargılara sahip erkek öğrencilerin, diğerlerinden anlamlı derecede daha fazla saldırıcılık oldukları tespit edilmiştir.

Karabıyık (2003) alışmasında, üniversite öğrencilerinin problem çözüme becerileri ve sürekli kaygı düzeylerinin saldırganlık davranışlarını yordamadaki güçleri ile cinsiyet, sınıf, algılanan ebeveyn tutumları ve alanları bakımından saldırgan davranışlarının değişiklik gösterip göstermedikleri araştırılmıştır. Araştırma, 1. sınıfa okuyan 237 ile son sınıfta okuyan 251 öğrenci ile yürütülmüştür. Bulgularda, saldırganlık düzeyinin, cinsiyet ve sınıf seviyesine göre değişmediği belirlenmiştir. Saldırganlık düzeyinin değişiklik gösterdiği değişken algılanan ebeveyn tutumudur ve alanlardır. Buna göre, öğrencilerden ebeveyn tutumunu otoriter olarak algılayanların saldırganlık düzeyleri, ebeveyn tutumlarını demokratik ve koruyucu olarak algılayanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Eşit ağırlık bölümlerinde öğrenim görenlerin saldırganlık düzeyleri, sayısal ve sözel alanda öğrenim gören öğrencilerden anlamlı olarak düşük olduğu ve son olarak problem çözüme becerileri ve sürekli kaygı değişkenleriyle saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Ayan'ın (2007) yaptığı çalışmanın amacı, aile içi şiddet gören çocukların saldırganlık eğilimlerini ölçerek bunun çocukların sosyokültürel, ekonomik, psikolojik ve iletişimsel özellikleri açısından bir değişiklik gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırma, 70 ilköğretim okulunun 6,7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören 655 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin saldırganlık puanları yalnızca ailesindeki birey sayısı ve annenin davranış biçimine göre anlamlı derece farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencinin saldırganlık puanları, öğrencinin aile kökeni, anne-babasının eğitim durumu, mesleği, ailenin gelir durumu, aile içinde kararların alınma tarzı, annesi-babası arasında yaşanan şiddet eylemleri, babasının kendisine karşı olan davranış biçimi, ilgi ve alakası, anne-babasının arkadaşlarıyla tanışması, onların evlerine gelmesine müsaade etmesi, anne-babasından korkması, anne- babasıyla problemlerini paylaşabilme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Karataş (2008), tarafından yapılan çalışmada, lise 9. 10. ve 11. Sınıflarında öğrenim görmekte olan öğrencilerin cinsiyetleri, istediği okula devam edip etmemeleri, sınıf düzeyi ve alan türü gibi değişkenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerini değiştirip değiştirmediklerine bakılarak, öfke ve saldırganlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma orta öğretime devam eden 260 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sonucuna göre, öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeylerinde cinsiyetlerine göre,

öfke düzeylerinde istedikleri okula devam edip edememelerine göre, saldırganlık ve öfke düzeylerinde ise, sınıf düzeylerine göre ve dolaylı saldırganlık düzeylerinde de, alan türüne göre anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Bunların dışında, öfke ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Cengiz'in (2008) aile içi şiddete uğramasına neden olan sosyoekonomik faktörleri incelemek amacıyla yaptığı çalışma, 12 ve 14 yaş aralığındaki toplam 370 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, her dört çocuktan birinin şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumları ile çocukların aile içi şiddete maruz kalmaları arasındaki incelemede sosyoekonomik yönden alt tabakada bulunan ailelerin daha fazla çocuklarına daha çok şiddet uyguladıkları tespit edilmiştir. Yine aile içi şiddete şiddete maruz kalma ile okul başarısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, aile içi şiddete maruz kalan çocukların % 59'unun okulda başarısız olurken; aile içi şiddete maruz kalmayan çocukların % 92'sinin okul başarılı oldukları saptanmıştır. Parçalanmış ailede büyüyen çocukların aile içi şiddete maruz kalma oranı % 52 iken, parçalanmamış ailede bu oranın % 22 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çocuklara uygulanan her şiddet türünün çocuklar üzerinde aynı etkiyi bırakmadığı, çocukların maruz kaldığı fiziksel, sözel, duygusal ve cinsel şiddet türüne göre akademik benlik algıları üzerinde olumsuz etkiye neden olduğu görülmüştür.

Eroğlu, Erkan'ın (2009) çalışmasının amacı, lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelemektir. Bu araştırma Araştırmasını, Konya ilindeki liselerde ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan 1294'ü lise, 948'i üniversite olmak üzere toplam 2242 öğrenci ile yürütmüştür. Araştırma sonucuna göre, lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışının alt boyutları açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Saldırganlık davranışının öğrencilerin cinsiyet ve sosyo-ekonomik değişkenleri açısından da anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmezken, lise öğrencilerinde tam tersi bir sonuç elde edilmiştir. Bu sonuca göre, üst sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışında bulunma düzeylerinin, alt sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerine oranla anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.

Tutkun ve diğ'nin (2010), yaptıkları çalışmanın amacı, takım ve bireysel sporla ilgilenen oyuncuların saldırganlık düzeylerinin, saldırganlığı etkileyen bazı

değişkenlere göre incelemektir. Uygulama 120'si takım sporları, 120'si de bireysel spor yapan toplam 240 sporcu ile yürütülmüştür. Araştırmada, bireysel spor yapan oyuncuların yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık ortalama puanları ile takım sporu yapan oyuncuların saldırganlık ortalama puanları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Bireysel sporların takım sporlarına göre saldırganlığa ve şiddete daha meyilli oldukları belirlenmiştir.

Baş'ın (2010) çalışmasının amacı öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen sınıf düzeyi, anne-babanın hayatta olup olmama ve birliktelik durumu ile sosyo-ekonomik düzey değişkenleri açısından incelemektir. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan farklı bölümlerdeki 521 kız ve 296 erkek öğretmen adayı ile yürütülen araştırmanın sonucuna göre, öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri arasında düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre saldırganlıkta; fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve genel saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Annenin hayatta olup olmama durumuna göre sadece fiziksel saldırganlık boyutunda anlamlı bir farklılık görülmüştür. Babanın hayatta olup olmama durumuna göre saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir fark görülmemiştir. Anne baba birliktelik durumuna göre ise yalnızca umutsuzluk düzeyinde anlamlı bir fark görülmüştür. Öğretmen adaylarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre saldırganlık ve umutsuzluk düzeylerinde herhangi bir anlamlı fark görülmemiştir.

Gündoğdu'nun (2010) araştırması cinsiyet, ailelerin gelir düzeyi değişkenleri ile çatışma çözme, saldırganlık ve öfke düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bunun yanı sıra çatışma çözme, öfke ve saldırganlık arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmek istenmiştir. Araştırma 9. sınıfta öğrenim gören 266 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, fiziksel saldırganlık, öfke içte ve çatışma çözme becerilerinin alt boyutunun saldırganlık ile problem çözme, cinsiyete göre ve öğrencilerin fiziksel, sözel, dolaylı saldırganlık ve öfke düzeylerinde ailelerin gelir durumuna göre anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin öfkelerini dışa vurma ve çatışma çözme alt boyutu saldırganlık düzeylerinde ailelerinin maddi gelir durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu saptanmıştır. Son olarak

öğrencilerin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık düzeyleri arasında pozitif ve negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Derman'ın (2011) 10 farklı okula devam eden 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinden toplam 3199 öğrenci ile yürüttüğü çalışmasında erkeklerin kızlara oranla daha fazla saldırganlık davranışında bulunma eğiliminde olduklarını saptamıştır. Aile içinde saldırgan davranışların görüldüğü çocukların saldırganlık puanlarının, aile içinde saldırgan davranışların görülmediği çocuklara göre daha yüksek olduğu ve öğrencinin karne ortalaması ile saldırganlık düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yıldız ve Erci'nin (2011) birlikte yaptıkları araştırmayı cinsiyet faktörü ile saldırganlık davranışı arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma 525 ergen öğrenci ile sürdürülmüştür. Araştırma sonucuna göre, cinsiyet ile saldırgan davranış arasında bir ilişki olduğu; erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla saldırgan tutuma sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca ergenlik öğrencilerin yaşları arttıkça daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları belirlenmiştir. Yine evbeveyn tutumları ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ebeveyn tutumu otoriter ve ilgisiz olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri daha yüksek iken; demokratik ebeveyn tutumuna sahip öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ise daha düşük olduğu görülmüştür.

Adıgüzel (2012), araştırmasını üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri empatik eğilim, duyguları ifade etme ve öz-anlayış açısından incelemek amacıyla Konya Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan 526' sız 290'ı erkek olmak üzere toplam 816 öğrenci ile yürütmüştür. Araştırma bulgularına göre; öğrencilerin empatik eğilim, duyguları ifade etme ve öz-anlayışlarının saldırganlık davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Saldırganlık ile empatik eğilim, duyguları ifade etme ve öz-anlayış arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Karataş'ın (2012) araştırması kontrol odağı, saldırgan davranış ve mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Eğitim Fakültesi'nden 268 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, öğrencilerin dış kontrol düzeyleri arttıkça saldırgan davranışları ile mükemmeliyetçiliklerinin arttığı; iç kontrol

düzeyleri arttıkça saldırganlıklarının ve mükemmeliyetçiliklerinin azaldığı görülmüştür.

Arslanoğlu (2012), Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulunun, Yöneticilik, Öğretmenlik, Rekreasyon, Antrenörlük, gibi farklı bölümlerinde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasının sonunda üniversite öğrencilerinin bölümlerine göre saldırganlık puanlarına bakılmış ancak bölümler ile saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür.

Hasta ve Güler (2013) tarafından yapılanbu çalışma, saldırganlığın kişilerarası ilişki tarzları ve empatiyle ilişkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, kişilerarası ilişki tarzları ve empatinin saldırganlık türleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Empatik eğilim ile küçümseyici ilişki biçiminin gerek yıkıcı saldırganlık gerekse de edilgen saldırganlık ile aralarında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Atılganlığın ise, açık ve benmerkezci ilişki biçimiyle arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yine kadınların empatik eğilim, açık ilişki ve saygılı ilişki tarzı ile atılganlık düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek olduğu belirlenmiştir. Benmerkezci ilişki tarzı, küçümseyici ilişki tarzı, yıkıcı saldırganlık ve edilgen saldırganlık düzeylerinin ise erkeklerinkinden düşük olduğu belirlenmiştir.

Çelik ve Kocabıyık (2014) tarafından yapılan çalışmanın amacı, genç yetişkinlerin bilişsel duygu düzenleme tarzları ve cinsiyet özelliklerinin saldırganlık ifade tarzları üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırmaktır. Araştırma, yaşları 18-33 arasında değişen toplam 426 genç yetişkin ile yürütülmüştür. Ortaya çıkan bulgulara göre, cinsiyet rolleri ve bilişsel duygu düzenleme biçimlerinin fiziksel ve sözel saldırganlık davranışı ile aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Saldırganlıktan kaçınma ve dürtüsel saldırganlık davranışında ise, yalnızca bilişsel duygu düzenleme tarzları ile aralarında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Öztürk ve diğ'nin (2014) birlikte yaptıkları çalışmanın amacı, aile içi şiddetin saldırgan davranışlara ve akademik başarıya olan etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma üç farklı okulda öğrenim gören 5. sınıf öğrencilerinde 299 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sonucuna göre, aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca cinsiyet ile saldırgan davranış arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yine aile içinde şiddete maruz kalan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek

olduğu saptanmıştır. Son olarak saldırganlık ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve aile içi şiddete maruz kalma ile okul başarısının düşmesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bozkurt ve Kavas (2015) tarafından yapılan çalışma; saldırganlık, kişilerarası problem çözme becerileri, kişilerarası ilişki tarzları ve iletişim becerileri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Uygulama, yaşları 18-25 arası değişen toplam 403 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, yapıcı problem çözenin iletişim becerileri üzerinden yıkıcı saldırganlık ve atılganlıkla dolaylı ilişkisi ile kendine güvensiz yaklaşımın yıkıcı saldırganlık ve atılganlıkla dolaylı ilişkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Kişilerarası ilişki tarzlarından besleyici ilişki tarzının iletişim becerileri üzerinden atılganlık ve yıkıcı saldırganlıkla dolaylı ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Zehirleyici ilişki tarzının ise iletişim becerileri üzerinden atılganlık ve yıkıcı saldırganlıkla dolaylı ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Atılganlık ve yıkıcı saldırganlık ile diğer değişkenler arasındaki en yüksek ilişkinin ise, atılganlık ile besleyici, yıkıcı saldırganlık ile zehirleyici kişilerarası ilişki tarzı arasında olduğu tespit edilmiştir.

Yalçın (2016), üniversite öğrencilerinin saldırganlık ile mutluluk arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Atatürk Üniversitesi'nin farklı fakülte ve bölümlerinde öğrenim görmekte olan 776 öğrenci ile araştırmasını yürütmüştür. Araştırma bulgularına göre saldırganlığın, cinsiyet ve yetiştikleri çevre değişkenleri ile arasında açınsından anlamlı düzeyde bir farklılaşma olduğu saptanmıştır. Saldırganlığın fiziksel, sözel ve dürtüsel ve dürtüsel alt boyutlarında erkeklerin kızlara göre daha baskın oldukları; kızların ise saldırganlıktan kaçınma alt boyutunda erkeklerden daha fazla baskın oldukları görülmüştür. Saldırganlık ile mutluluk arasındaki ilişkide ise mutluluğun saldırganlığı negatif yönde yordadığı saptanmıştır.

2.2.3.7 Saldırganlık ile ilgili yurt dışında yapılmış bazı çalışmalar

Bu bölümde yabancı literatür incelenerek, saldırganlık üzerine son 25 yılda yapılmış olan belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Singer ve Singer'ın (1980) çalışması, yurtda yatılı kalan 13-16 yaşlarındaki öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. Bu öğrenciler iki guruba ayrılarak birinci gruba 15 gün boyunca komik ve sosyal içerikli programlar seyrettirilmiş, ikinci gruba ise şiddet içerikli film ve programlar seyrettirilmiştir. Araştırma sonucunda, birinci gruptaki

öğrencilerin hoşgörü, tartışma, gülme ve iletişim düzeylerinin; ikinci gruptaki öğrencilerin de sözel ve fiziksel saldırganlık düzeylerinin fazla olduğu saptanmıştır.

Campbell ve Muncer (1994) tarafından yapılan çalışmada; kadınların saldırgan davranışlara yönelmelerinin nedeni, aşırı strese ve benlik kontrolü kaybına bağlı iken; erkeklerin saldırganlık davranışa yönelmelerinin nedeni ise, başkalarının kontrolünü ele geçirmek ve kendilerini güvende hissedebilmek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca erkeklerin, araçsal saldırganlıkta bulunurken, kadınlar dolaylı saldırganlıkta buldukları ve kadınların saldırgan davranışlarda bulduktan sonra kendilerini erkeklerden daha fazla suçlu hissettikleri tespit edilmiştir.

Kopper ve Epperson (1996) tarafından yapılan çalışmanın amacı, saldırganlık, cinsiyet, cinsiyet rolü ve depresyon arasında bir ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın sonunda, cinsiyet faktörü ile öfkenin bastırılması arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, cinsiyetin saldırganlığın dışa yöneltilmesi ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna bağlı olarak kadınların cinsel rol saldırganlığı dışa vurumu ile negatif ilişkili iken; kontrol etme ile pozitif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Erkeklerin cinsel rol saldırganlığı dışa vurumu ile pozitif ilişkili olduğu, kontrol etme ile negatif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Öfkenin bastırılmasının kadın ve erkeklerde depresyon, bağımlılık, suçluluk, çatışmadan kaçınma ile pozitif ilişkili olduğu, gırışkenlik ve uyum ile arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır.

Wood ve diğ. (2002) tarafından, yaşları 3-5 yaş arası değışen toplam 76 çocuk ile yürütölen çalışmada, saldırgan davranışlar gösteren, içe dönük yapıları olan ve kendilerine söylenen sözlere kulak asmama davranışında bulunan çocukların yaşları tarafından görmezden gelinerek yok sayıldıkları tespit edilmiştir

Snyder ve diğ'nin (2003), yaptıkları çalışmanın amacı, anne-baba ve çocuk ilişkilerinin saldırgan davranışlar arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını incelemektir. Araştırma sonucuna göre, sert davranışlarda bulunan anne babalar ile çocuklardaki saldırgan davranışları arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Herrmann ve McWhirter (2003) lise öğrencileri ile yürüttükleri çalışmalarında öğrencilerle birlikte işbirliği ile öfke ve saldırganlık yönetimi programı hazırlamışlardır. Çalışmada öncelikle öğrencilerde toplumdaki öfke ve saldırganlığa yönelik bir farkındalık oluşmuş ardından bireysel anlamda yaşanan öfke ve saldırganlığı kontrol etmede neler yapılması gerektiğini kavramışlardır. Gruptaki

deneklere ön ölçüm ve son ölçüm yaptıklarında yapılan çalışmanın sonucuna göre öfke ve saldırganlık düzeylerinde azalma olduğu görülmüştür. Aradan bir yıl geçtikten sonra tekrar eden ölçümlerde ise, saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlarında anlamlı düzeyde bir gerileme olduğu tespit edilmiştir.

Roberto ve diğ. (2003), ergenlerin sözel ve fiziksel saldırganlık hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışma, lise ikinci sınıf öğrencilerinden kız-erkek toplam 488 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, küçümseyici söylemlerde bulunma, kavga var diye söylenti yayma ve bir kavga izleme isteği gibi değişkenlerin, kavga etme davranışının ortaya çıkma olasılığını artırdığı belirlenmiştir. Burdan yola çıkarak bireyin kişisel normlarının davranışsal amaçla ilgili önceden bilgi verdiği tespit edilmiştir.

Wilson ve Lipsey, (2007) birlikte yürüttükleri çalışmayı, meta analiz incelemesi sonucu öğrencilerin saldırgan ve yıkıcı davranışlarda okul temelli psikososyal önleme programlarının etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapmışlardır. Araştırmada saldırgan ve yıkıcı davranışların el alındığı 249 deneysel ve yarı deneysel çalışma sonuçları sınanmış ve araştırmanın sonunda meta analiz çalışmasının bilhassa okullarda saldırgan/yıkıcı davranışları azaltmaya yönelik bilişsel, davranışsal ve sosyal beceriye dayalı eğitim programlarının etki boyutlarının yüksek olduğu belirlenmiştir.

Valizadeh ve diğ'nin (2010) yaptıkları çalışması, ergenlerin saldırgan davranışlarını azaltmaya yönelik öfke yönetimi becerileri eğitiminin etkinliğini sınamak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, 40 lise öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırmada 20 öğrenci deney grubuna, 20 öğrenci de kontrol grubunda yer almıştır. Deney grubundaki öğrencilere 10 seanslık öfke yönetimi becerileri eğitimi verilmiştir. Kontrol grubuna ise herhangi bir eğitim verilmemiştir. Sonuçta öfke yönetimi becerileri eğitiminin öğrencilerin toplam saldırganlık, saldırgan davranışlar ve saldırgan düşünceleri azaltmada etkili olduğu gözlenmiştir.

Qian ve diğ (2013) nin birlikte yaptıkları araştırma saldırganlık ve şiddet içerikli görsellere maruz kalmanın örtük saldırganlık davranışı ile arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Çin'de bir üniversitede öğrenim gören 94 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, saldırganlık içeren görsellere maruz kalan öğrencilerin bu tarz görsellere maruz kalmayan öğrencilere göre örtük

saldırıcılığı destekleyici şiddet ve saldırganlık içerikli uyarıcılara ve bu içeriklere sahip kelimelere karşı daha duyarlı oldukları görülmüştür.

Marsh ve diğ (2014), Yeni Zellanda'daki bazı okullarda yaptıkları araştırmada okul iklimi ile saldırgan tutum ve davranışı arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bunun için ebeveyn, öğretmen ve öğrenci algılarına yönelik bir çalışma uygulanmıştır. Sonuçta, öğretmen ile öğrenci arasındaki pozitif ilişkinin artmasının okullardaki fiziksel saldırganlık davranışını azalttığı görülmüştür.

2.3 Kişilerarası İlişkiler

2.3.1 Kişilerarası ilişkiler ile ilgili tanımlar

İnsanlar, günlük yaşamları içerisinde hem doğası gereği hem de sosyal hayatın bir gerekliliği olarak birbiyleriyle iletişim halindedir. İnsanlar ancak iletişim aracılığıyla duygu ve düşünce paylaşımında bulunarak ilişki kurabilmekte ve ilişkilerini devam ettirebilmekteler. Kişilerarası ilişkiler bu anlamda insan yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Kişilerarası ilişki kavramına geçmeden önce “kişilik” kavramına kısaca değinmekte fayda vardır.

Kişilik kavramı, kendi içinde çok yönlü bir kavram olmakla birlikte, insan davranışlarının farklı özelliklerini yansıttığı için birden fazla tanımlanmıştır. Bunun nedeni ise kişilik gelişimine yönelik farklı bakış açılarının olmasıdır. Kimi yazarlar kişilik gelişiminde genetik faktörler ile erken çocukluk dönemi deneyimlerinin etkisi üzerinde dururken; kimi yazarlar da toplumsal ve çevresel faktörlerin etkisi üzerinde durmuşlardır. Yine kimi kuramcılar kişiliği birleşmiş bir bütün olarak ele almayı tercih ederken kimisi de kişiliğin ayırt edici özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu farklı bakış açılarından ötürü kişilik kavramının birden çok tanımının yapıldığı söylenebilmektedir (Dal ve Eroğlu, 2015).

Sözlük anlamına göre kişilik; “Kişinin, işler durumdaki ruhsal, bedensel ve fizyolojik özelliklerinin kendine özgü olan az çok durağan bütünlüğüdür” (Enç, 1990). Başka bir tanıma göre ise, “Bireyi başkalarından ayıran doğuştan getirdiği ve sonradan kazanılan, tutarlı olarak sergilenen özelliklerin bütünü” (Taymur, 2012). Olarak ifade edilmektedir.

Atkinson ve Hilgard'a, (2014) göre kişilik, “Bir kişinin fiziksel ve sosyal ortamıyla etkileşme, biçimini tanımlayan düşünce, duygu ve davranışın ayırt edici ve

karakteristik örüntüleri” dir. Bu örüntüler, bireyin karşılaştığı bazı durumlar karşısında duygusal tepki gösterebilme becerisi, engellenme ve çatışma durumları ile mücadele şekli ve savunma mekanizmalarıdır. Bireyin kişiliğinin oluşmasında; doğum öncesi, doğum sonrası ve çocukluk dönemlerindeki fiziksel ve psikolojik koşulların etkisinin yanında; olgunlaşma, öğrenme ve toplumsallaşma gibi faktörlerin de etkisi vardır (Öztürk, 2002).

Kişilerarası ilişkilere gelince bu kavram, “İletişimin sürekli hale gelmesiyle iki ya da daha fazla kişi arasında oluşan sosyal bağ, sosyal ilişki ya da duygusal yakınlık” olarak tanımlanmaktadır (Siyez, 2010). Başka bir tanıma göre de, “iki ya da daha fazla insan arasında gelişen, farklı ihtiyaçlardan kaynağını alan, tanışıklıktan samimiyete kadar farklı yoğunlukta yaşanan, karşılıklı duygusal etkileşim ve davranımlardır” (İmamoğlu ve Aydın, 2009). Bu bağlamda kişilerarası ilişkiler, insanların diğer insanlarla yaşadıkları duygu ve düşünce paylaşımları ile davranış biçimleri olarak ifade edilmektedir (Saymaz, 2003).

Tanımlara bakıldığında kişilerarası ilişkiler kavramının iletişimle birlikte, duygu, düşünce ve davranış gibi birçok bileşeni içinde barındıran bir yapısının olduğu ve temelinde duygular ile bir karşılığının olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak kişilerarası ilişkiler, “iki ya da daha fazla insan arasında gelişen, farklı ihtiyaçlardan kaynağını alan, tanışıklıktan samimiyete kadar farklı yoğunlukta yaşanan, karşılıklı duygusal etkileşim ve davranımlar” olarak ifade edilebilmektedir (İmamoğlu, 2008).

Kişilerarası ilişkiler denilince ilk olarak eşler, çocuk-ebeveyn, akraba, arkadaş, meslektaş ve öğretmen-öğrenci etkileşimi ile ilişki türleri akla gelmektedir. Sosyal psikolojiye göre kişilerarası ilişkiler, iki kişinin karşılıklı olarak birbirlerini etkileme davranışlarıdır. Buna göre ikili ilişkinin oluşabilmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Bunlar;

- a) A ve B gibi iki kişi olmalıdır.
- b) A'nın yaptığı davranışlardan B'nin; B'nin yaptığı davranışlardan da A'nın etkilenmesi gerekmektedir.

İnsan davranışlarının büyük bir kısmı genelde kişilerarası ilişkiler, özelde ise ikili ilişkiler yoluyla oluşarak devam etmektedir. Bu ilişkiler, sosyal psikoloji alanının üzerinde en çok durduğu konuların başında gelmektedir (Hovardaoğlu,1995). Bu açıdan kişilerarası ilişkiler incelenirken, bireylerin gerek kendi içinde bireysel

süreçlerine gerekse de sosyal yaşantısındaki kişilerarası ilişkilerine bakıldığında bireyin hem etkileyen hem de etkilenen bir özellik olarak ele alındığı görülmektedir (Fiske ve Taylor, 1991, Akt: İmamoğlu ve Aydın, 2009). Bu nedenle kişilerarası ilişkiler ile ilgili yapılan araştırmalarda, insanın duygu, düşünce ve davranışlarının diğer insanları doğrudan ya da dolaylı olarak nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır (İmamoğlu, 2008).

2.3.2 Kişilerarası ilişkilerle ilgili kuramlar

Kişilerarası ilişkilere yönelik ilk kuramsal çalışmalar, Freud başta olmak üzere, onu takip eden diğer psikanalitik kuramcılarla başlamaktadır. Psikanalitik kuram dışında bu alanla ilgili yapılan diğer kuramsal çalışmaların da ilk olarak 1930 ve 1940'lı yıllarda Harry Stack Sullivan'ın Kişilerarası Kuramı ile başladığı görülmektedir. Bu başlık altında kişilerarası ilişkilerle ilgili önemli görülen belli başlı kuramlar ele alınacaktır.

2.3.2.1 Psikanalitik kuramda kişilerarası ilişkiler

Psikanalitik kuram, insanların düşündüğü ve yaptığı birçok şeyin bilinçaltı bir süreç tarafından yönlendirildiğini ileri sürmektedir. Freud, kişinin beş yaşına kadar kişiliğini etkileyen çeşitli gelişim evrelerinden geçtiğini ifade etmekte bu dönemlere de psikoseksüel gelişim dönemleri adını vermektedir (Atkinson ve Hilgard, 2014).

Bu dönemler içerisinde yaşanabilecek her bir tecrübe ve güçlük, bireyin kişilik yapısı üzerinde önemli bir etki bırakmaktadır. Freud'un nevrozlar teorisinin temelinde çocukluk döneminde yaşanabilecek duygusal anılar ve bu anıların bastırılması vardır. Buna göre çocukluk döneminde maruz kalınan şiddet içerikli davranışlar gibi travmatik olaylar, bireyin zihininde depolanmakta fakat zihin tarafından bastırılmaktadır. Bu durum ise ileriki yaşlarda yaşanabilecek benzer olaylarla çocukluk döneminde yaşanarak bastırılan bu ağır travmatik olayların yeniden canlanmasına yol açabilmektedir (Edwards, 1990).

Psikoseksüel gelişim dönemleri içinde, kişilik gelişimi ele alınırken dolaylı olarak kişilerarası ilişkilere de değinilmektedir. Kurama göre, bireyin bu gelişim dönemlerini başarılı ve sağlıklı bir biçimde atlatması kişilik gelişimine, dolayısıyla kişilerarası ilişkilerine olumlu etki sunarken; tersi durumda ise kişilerarası ilişkileri

olumsuz yönde etkilenecektir. Bu etkiler de, bireyin içinde bulunduğu gelişim döneminin özelliklerine göre şekil alacaktır (İmamoğlu, 2008).

Psikoseksüel gelişim dönemleri incelendiğinde, dönemin ilk basamağı olan oral dönemde, anneye düşen rolün ne denli önemli olduğu ifade edilmektedir. Zira anne, sezgileriyle bebeği ile arasında kurduğu ortak bir düzen içerisinde bebeğin ihtiyaçlarını anlamakta ve bunları karşılamaktadır. Bebeğin ihtiyaçlarının sistemli bir biçimde giderilmesi, bebeğin çevresine karşı güven duygusunun oluşmaya başlamasını sağlamaktadır. Oral dönemde annesiyle güven verici, sıcak ve sevgi dolu bir ilişki kuran bebek, ilerleyen yaşlarda ve tüm yaşamı boyunca diğer insanlarla başarılı ve sağlıklı ilişkiler kurabilecektir. Ancak bebeğin ihtiyaçlarının yeterli derecede karşılanamaması ya da tam tersi ihtiyaçlarının aşırı bir şekilde doyurulması, bebekte normal karşılanmayan bazı kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Gereğinden fazla iyimserlik, kendini beğenme, karamsarlık ve başkalarından çok şey bekleme hali, başkalarının kendi hakkındaki düşüncelerine göre kendine saygı duyma ya da duymama, ilişkilerde menfaat odaklı hareket etme biçimindeki davranışlar bu döneme bağlı olarak ortaya çıkacak davranışlara birer örnektir (Geçtan, 2014).

Anal dönemde, çocuk tuvalet eğitimi yoluyla dışkısını tutma ya da boşaltma hususunda annesiyle yaşadığı çatışma sonunda hem bağımlılık duygusu hem de ayrılma, bağımsız olma ve bireyselleşme isteği gibi karşıt duyguları bir arada yaşamaktadır. Çocuğun tuvalet eğitiminin barışçıl bir yolla tamamlanamaması, çocukta bazı olumsuz karakter özelliklerinin gelişmesine neden olmaktadır. Annenin katı tutumu yalnızlık duygusuna yol açmakta; çocuk bu duyguyu dışkısını içerde tutmanın verdiği doygunluk hissiyle gidermeye çalışmaktadır. Ters durumda ise, cezalandırılma yoluyla dışkılarını bırakmaya karşı korku geliştiren çocuk, ilerleyen yaşlarda inatçılık, hoşgörüsüzlük, cimrilik, aşırı titizlik gibi davranışlarda bulunabilecektir. Ayrıca annenin dengesiz ve ilgisiz davranışlarına karşı oluşan öfke duygularını boşaltma eğilimi çocuklarda, sevmek ve nefret etmek gibi zıt duyguları birlikte yaşama, aykırı davranma ve obsessif-kompulsif davranışların bir arada yaşanmasına ve yalnızlık duygusuna yol açmaktadır. Bu dönemin anne ve çocuk açısından sağlıklı bir ilişkiyle tamamlanması sonucunda ise, çocukların ileriki yaşamlarında bağımsız olma, suçluluk duygusuna kapılmadan girişimde

bulunabilme, işbirliğinde bulunma ve kararlılık gibi davranışlarda bulunmalarına yardımcı olmaktadır (Geçtan, 2014).

Fallik dönemde, cinsel uyarılmalar ön plana çıktığı için, çocukta cinsel içerikli konulara karşı aşırı bir merak oluşmaktadır. Ayrıca çocuk bu dönemde cinsel organına dokunmaktan haz almaya başlamaktadır (Cüceloğlu, 2015). Freud'a göre çocuklar bu dönemde, kendi cinslerinden olan ebeveynlerine karşı düşmanlık beslemek anlamında erkek çocukları oedipus, kız çocukları ise elektra karmaşası yaşamaktadırlar. Bu durumda 3-5 yaşlarındaki bir erkek çocuğu annesine karşı duyduğu cinsel yakınlıktan dolayı babasını kıskanmakta; kız çocukları da benzer şekilde babasına karşı duyduğu cinsel yakınlıktan dolayı annesini kıskanmaktadır (Selçuk, 2014).

Gizil dönem, çocuklarda cinsel dürtülerin durgunluk kazandığı bir dönemdir. Çocuklarbu dönemde hemcinsleriyle yakınlaşmaya başlamakta ve oyuna daha fazla ilgi göstermektedirler. Freud'a göre, gizil dönemde insan davranışlarının kaynağı olan cinsellik ve saldırganlık yerini öğrenmeye, araştırmaya ve diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurmaya bırakmıştır (Selçuk, 2014).

Genital dönemde, ergenin anne babasından uzaklaşarak, ailesi dışında karşı cinsten birilerine ilgi duyma ve onlarla ilişki kurma, grup faaliyetlerine katılma, meslek seçimine yönelme ve evlilik gibi düşünceler ortaya çıkmaktadır. Genital dönemde ortaya çıkan sorunlar başarılı bir şekilde çözümlenemezse gencin "kimlik bunalımı" yaşamasına yol açacaktır. Bu durumda genç, kendi kimliğini belirleyememenin verdiği boşluğu başka bir gruba aidiyet besleyerek doldurmaya çalışacaktır (Geçtan, 2014). Ayrıca bu dönemde ergenin karşılaşacağı engellenme ve anlaşılama durumları karşısında daha fazla tepkisel davranarak şiddet eğilimi gösterebilecektir (Gordon, 1999). Yine yaşanan korku, kaydı, yalnızlık ve hayal kırıklığı temel duygular daha kolay bir şekilde öfke duygusuna dönüşebileceği için ergen daha kolay provokasyona açık hale gelebilecektir (Çuhadaroğlu ve Çetin, 2008). En sonucunda da, daha saldırgan ve daha bağınaz bir hale gelerek şiddeti yaşam biçimi haline getirebilecektir (Selçuk, 2014).

İnsanın gelişimini dönemler halinde ele alan Freud'dan sonra Erikson da, bireyin evreler içerisinde gelişimini devam ettirdiğini ifade etmektedir. Ancak Erikson, Freud'dan farklı olarak bireyin kişilik gelişimin yalnızca yaşamın ilk yıllarına bağlı

olmadığını, gelişimin tüm yaşam boyu devam ettiğini ileri sürmektedir. Ayrıca bireyin gelişimde sosyal çevrenin yanı sıra doğuştan getirilen bazı özelliklerin de etkili olduğunu belirtmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011). Erikson, genç yetişkinlik dönemine rastlayan “yakın ilişkilere karşı soyutlanma” evresinde kişilerarası ilişkilere yönelik bazı açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre bu dönemde birey yaşadığı kimlik bunalımının üstesinden gelerek, diğer insanlarla yakın ilişki kuramama problemini çözüme kavuşturmuştur. Zira birey, kişilerarası ilişkilerde kimlik bütünlüğünü korumakta sorun yaşadığı için çevresiyle ilişki kuramamakta ve içinde bulunduğu toplumsal gruplardan uzaklaşmaktaydı (Erikson, 1982; Akt: İmamoğlu, 2008). Ancak Erikson’un ifadesiyle bireyin yaşadığı bu sorun ortadan kalkmıştır. Birey artık çevresiyle yakın ilişkiler kurarak toplumla iç içe yaşamını devam ettirebilmektedir.

2.3.2.2 Harry Stack Sullivan’ın kişilerarası ilişkiler teorisi

Sullivan kuramında, kişilerarası ilişkilerin önemini belirterek, bireyin yaşadığı psikolojik rahatsızlıkların temelini bebeklik ve çocukluk döneminde yaşanan ilişkilerdeki sorunlardan kaynaklı olduğunu ifade etmektedir (Özbaş ve Buzlu, 2011). Bunun için çocuklarda benlik gelişiminin üzerinde yoğunlaşarak bu konuda çeşitli incelemelerde bulunmuştur (Levent, 2011).

Sullivan, çocukların ihtiyaçlarının karşılanması durumuna göre diğer insanlarla yakın ilişkiler kurabileceğini ileri sürmektedir. Bebeklik dönemiyle başlayıp, ergenlik döneminin sonuna kadar devam eden bu ihtiyaçlar; ilk olarak bebeklik döneminde bebeğin annesine karşı duyduğu fiziksel yakınlık ihtiyacıdır. Devamında ise, erken çocukluk döneminde yetişkin desteği ihtiyacı, orta çocukluk döneminde arkadaşlık kurma ihtiyacı, ön ergenlik döneminde yakınlık ihtiyacı, ergenliğin ilk yıllarında cinsel yakınlık ve karşı cinsle arkadaşlık kurma ihtiyacı ve son ergenlik döneminde toplumsallaşma ihtiyacı olarak ifade etmektedir (Sullivan, 1953; Akt: Bayhan ve Işıtan, 2010).

Sullivan, kişiliğin varsayıma dayalı bir kavram olduğunu ve ilişki durumları dışında incelenemeyeceği belirterek, ele alınması gereken konunun insan değil, ilişki olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kişilik yapısı, kişinin kendisinden çok diğer insanlarla kurulan ilişkiler sonucu oluşmaktadır. Kişilik, ancak kişilerarası ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Sullivan, insan ilişkilerinin en önemli yönünün iletişim

olduğuna inanmaktadır. Bunun içinde çalışmalarında insan ilişkilerine ve iletişime ağırlık vermiştir (Geçtan, 2014).

2.3.2.3 Bağlanma teorisi'nde kişilerarası ilişkiler

Bağlanma sürecine yönelik çalışma yapan birçok kuramcı, kişilerin ileri yaşlarda insanlarla kuracağı ilişkiler ile ilişkiden beklentilerini belirleyen unsurun kişinin bebeklik döneminde annesiyle kurduğu bağlanma ilişkisi olduğunu ileri sürmektedirler (Tüzün ve Sayar, 2006). Bebeğin annesi ya da bakıcısı tarafından güvende olduğunun hissettirilmesi, her türlü fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması oldukça önemlidir. Bebek ancak bu sayede sevildiğini ve önemsendiğini hissederek yakınındakilere ve dünyaya karşı güven duygusu geliştirebilir (Bowlby, 1998).

Kişilerarası ilişkilerde, bireylerin dünyayı algılama biçimleri ve ilk defa karşılaşılan olaylara yönelik verdikleri tepkilerine yol göstermek adına, bağlanma sürecinde ortaya çıkan şemaların rolü oldukça önemlidir. Çünkü kişilerarası ilişkilere nasıl bir anlam yükleneceği belirlenirken bu şemalardan yararlanılmaktadır (Balkaya, 2005). Nitekim ilk çocukluk döneminde bağlanmanın en önemli karakteri olan ebeveynlerin davranış biçimleri, çocukların zihinsel şemalarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki, çocuğun tüm yaşamı boyunca devam eder. ocuk ve ebeveyn etkileşiminde zihinde var olan iki temel şema birbirlerini doğrulayarak ve tamamlayarak gelişmektedir. Bunlar: "Değerli ben" ve "güvenilir o" dur. Bu şemalar, bireylerin yakın ilişkilerinde yaşadıkları, mesafeyi koruma ve kaçınma davranışları ve bağlanma kaygısıyla ilişki içerisindedir (Kesebir ve diğ., 2011).

Başka bir ifadeyle anne-ocuk arasında yaşanan ilişkide annenin çocuğa güven verici, tutarlı ve kabul edici bir biçimde davranması; her türlü ihtiyacını karşılayarak çocuğa kendisi için çok önemli ve değerli olduğunu hissettirmesi oldukça önemlidir. Annenin bu yaklaşım tarzı, çocukta "olumlu benlik" algısı ile diğer insanların da güvenilir ve destekleyici tutumlarını görerek "olumlu başkaları" modeli geliştirmesini sağlar. Aksi durumda annenin reddedici tavrı ve temel bakımı aksatması, çocuğun bağımsız hale gelmek istemesine ve bağlanma nesnesinden ayrılmasına yol açar. Bu durumda ocuk, "olumsuz benlik" modeli ile diğer insanları güvensiz ve uzak bulmasıyla da "olumsuz başkaları" modeli geliştirir (Main, 1990; Akt: İmamoğlu, 2008).

Bağlanma kuramına göre, asıl hedef bebek ile bakıcı arasındaki yakınlığı korumaktır. Bu yakınlık, bebeğin çevresini tanıma aşamasında kullandığı ve olası bir tehlike anında sığındığı bir alandır. Bakıcı ile çocuk arasındaki yakınlık “içsel çalışan modeller” ile açıklanmaktadır. İçsel çalışan modellerde bakıcının tepkileri önemlidir. Çocuk ihtiyaç duyduğunda bakıcısından yeterli desteği ve olumlu tepkiyi gördüğünde bakıcısıyla arasında güçlü bir bağ oluşur. Çocuğun zihninde bakıcısı güvenilir ve destekleyici olarak yer alır. Çocuğun ihtiyaçlarına bakıcısının duyarsız kalması ve gereken olumlu tepkiyi vermemesi durumunda ise, çocuğun bağlanma unsurunu reddedici, kendisini de değersiz biri olarak görmesine neden olur (Bowlby,1973; Akt: Morsünbül ve Çok, 2011)

Bağlanma kuramı, önceleri yalnızca bebeklik ve çocukluk dönemi bağlanma konusunu ele alırken, son dönemlerde yapılan çalışmalarda yetişkinlikteki bağlanma biçimlerini de ele aldığı görülmektedir. Bu alanda çalışma yapan Bartholomew ve Harowitz, Bowlby'nin teorinde ele alınan benliğe ve diğerlerine ilişkin içsel çalışan modeli bir araya getirerek, yetişkinlerdeki bağlanma stilleri açıklayan “Dörtlü Bağlanma Modeli” ni geliştirmişlerdir. Bu model, benliğin ve diğerlerinin olumlu ya da olumsuz olma durumuna göre, güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu olmak üzere dört farklı bağlanma stilleri ile açıklanmıştır (Çalışır, 2009). Buna göre;

Güvenli Bağlanma: Güvenli bağlanan yetişkinlerin hem benlik hem de diğerleri algıları olumludur. Diğerlerini destekleyici görerek yakınlık kurmaktan korkmazlar. Kendilerini değerli görürler ve sevmeye değer bulurlar. (Çalışır, 2009). Özsaygı ve özgüvenleri yüksektir. Kişilerarası ilişkilerde ciddi sorunlar yaşamazlar (Oral, 2006). Bu kişiler, çocukluk dönemleriyle ilgili anıları unutmazlar. Bu anılar genellikle olumludur (Morsünbül ve Çok, 2011).

Saplantılı Bağlanma: Saplantılı bağlanan yetişkinlerin benlik algıları olumsuzken, diğerlerine yönelik algıları olumludur. Bu nedenle diğerlerinin onay ve görüşüne çok önem verirler. Diğerleriyle yakın ilişki kurmak isteseler de ihtiyaç hissettiklerinde yanlarında bulamama veya terk edilme konusunda güvensizlik ve kaygı yaşarlar (Collins ve Feeney, 2004). Kendilerini değerli görmezler ve sevmeye değer bulmazlar (Oral, 2006).

Korkulu Bağlanma: Korkulu bağlanan yetişkinlerin hem benlik hem diğerleri algıları olumsuzdur. Kendilerini sevmeye değer bulmazlar (Çalışır, 2009).

Özgüvenleri yoktur. Çekingen bir yapıya sahiptirler. Diğerleriyle yakın ilişkiler kurmak isteseler de reddedilme korkusu ve kişilerarası güvensizlik nedeniyle bundan kaçınırlar (Bartholomew, 1990).

Kayıtsız Bağlanma: Kayıtsız bağlanan yetişkinlerin benlik algıları olumluyken diğerlerine yönelik algıları olumsuzdur. Yakın ilişkilerde reddedilme korkusu yaşadıkları için ilişki kurmaktan kaçınırlar. Bu şekilde olumlu benlik algılarını kaybetmemek için diğerlerine bağlanma ihtiyaçlarını yok sayarlar (Çalışır, 2009).

2.3.3 Kişilerarası ilişkilerin başlamasına etki eden faktörler

İnsan, toplumsal bir varlıktır. İnsanın bu özelliği onu diğer insanları tanımaya ve anlamaya sevk etmiştir. İnsan, ancak başkalarıyla birlikte var olur, onlarla birlikte gelişerek değer kazanır ve toplumda kendine bir yer bulur (Köknel, 1995).

Her insan, duygu ve düşüncelerini rahatça paylaşabileceği, muhatabı tarafından kabul göreceği ve anlaşabileceği bir ilişki yaşamak ister. Bu nedenle birçok insan yüzeysel ilişkilerden ziyade yakın ilişkiler kurmak peşindedir. Aile veya iş ortamında yaşanan ilişkiler bir yönüyle zoraki ilişkiler iken; sosyal yaşam içerisinde kurulan ilişkiler ve bu ilişkinin boyutu bireyin tercihine kalmıştır. Ancak kişiler arası ilişkilerde ilişkinin yaşanıyor olmasından çok, bu ilişkinin başlarken karşı tarafta bıraktığı ilk izlenim daha fazla önem taşımaktadır. Birey ilişkiyi devam ettirip ettirmeme kararını ilk izlenimde edindiği kanaate göre belirlemektedir (Siyez, 2010). Bu kanaatin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerin başında ise insanların sahip olduğu kişilik özellikleri gelmektedir. Her birey, kişilik özelliklerine göre hem kendini hem de karşısındakini değerlendirir. Bunun için kişilik özelliklerinin, bir ilişkiyi başlatma, devam ettirme veya sonlandırmada önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir (İmamoğlu, 2008).

Kişilerarası ilişkilerin başlamasını etkileyen bazı faktörler vardır. Bu faktörler; fiziksel çekicilik, yakınlık, benzerlik, saygınlık ve sözel olmayan işaretlerdir.

Fiziksel Çekicilik: Pozitiflik, cazibe, tutku, manevi doygunluk ve inanç gibi etkenler bireyin ilişki kuracağı kişiye karşı duygusal yakınlık hissetmesine zemin hazırlamaktadır. Kimi zamanda karşıdaki kişinin hiç etkisi olmadan bireyin yaşamışlıkları veya ihtiyaçlarından ötürü kişi ilgi odağı haline gelerek ilişkinin başlamasında etki etmektedir (Hartz ve diğ., 2005; Akt: İmamoğlu, 2008).

Yakınlık: Bireyin karşısındakine duygu ve düşüncelerini açmasıyla başlayan bir süreçtir. Bu süreç sonunda birey, kendisine duygusal, fiziksel ve sosyo-ekonomik yönden daha yakın bulduğu kişilere karşı bir yakınlık duyarak, bu kişilerle ilişki kurmaya başlamaktadır (Siyez, 2010).

Benzerlik: Benzerlik, uyum ve tanışık olma durumu duygusal yakınlığın oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle bireylerin kişilik özelliklerindeki yakınlık ile tutumları arasındaki benzerlik, duygusal yakınlığın oluşmasını hızlandırmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalarda üniversite öğrencilerinin oda arkadaşı seçiminde, kendi kişilik özelliklerine benzer kişilikteki bireyleri tercih ettikleri görülmüştür (Berscheid ve Reis, 1998; Huston ve Lvinger, 1978 Antill,1983; Akt: İmamoğlu, 2008).

Saygınlık: Genel anlamda saygı görme, itibarlı, değerli ve güvenilir olma biçiminde ifade edilmektedir. Saygınlığı belirleyen en temel unsurların başında dürüstlük, tutarlılık, kararlılık ve güvenirlilik gelmektedir (Filiz, 2009). Tüm bu unsurlar, kişiler arası ilişkilerin başlamasında önemli, bir etkiye sahiptir.

Sözel Olamayan İşaretler: Bireyin karşı tarafla ilgili edindiği izlenimleri etkileyen unsurlardan biridir. Örneğin ilk tanışmada karşı tarafın duruşu, bakışları, sesinin tonu, siması, jest ve mimikleri, bireye sevdiği birini hatırlatıyorsa birey bu kişiyle daha kolay ilişki kurulabilmektedir (Siyez, 2010).

2.3.4 Kişilerarası ilişki boyutlarının gelişimi

İnsan topluluğunun hangi bakış açısına göre ele alınırsa alınsın kişilerarası ilişkilerde çok önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Tarih boyunca bu topluluğun üyeleri arasında daima güçlü ve kalıcı bir ilişkinin var olduğu bunun neticesinde de gruplar halinde yaşamlarını sürdürdüklerine dair veriler bulunmaktadır. Kişilerarası davranış biçimi, kendi içinde daha çok karşılıklı uyumu barındırmaktadır. Zira güçlü, olumlu ve karşılıklı bir niteliği olmayan kişilerarası ilişkilere sahip bireylerin yaşamlarını devam ettirmeleri oldukça zordur (Berscheid, 1994). Çünkü İnsan sosyal bir varlık olduğu için doğası gereği çevresiyle sürekli olarak iletişim ve etkileşim halindedir. Bu etkileşimin, insanın gündelik yaşantısında önemli bir yeri vardır. Bu şekilde insanlar birbirlerine karşı duygu ve düşüncelerini ifade edebilmektedirler.

Kişilerarası ilişkilerde bireylerin olumlu denebilecek ilişkiler geliştirebilmesi, bunu devam ettirebilmesi ve bu ilişkiden karşılıklı doyum elde edebilmesi için birbirlerine

karşı duygu, düşünce ve isteklerini iletebilmeleri beklenmektedir. Tüm bunların sağlanabilmesi içinde bireylerin birtakım becerilere sahip olması beklenir. Özellikle bireyin içinde bulunduğu sosyal ortama adaptasyon sürecinde kişilerarası ilişkilerin kurulmasının önemli bir rolü vardır (Sorias, 1986).

Birey gelişim sürecince, diğer insanların davranışlarını gözlemleyerek kendilerinin nasıl oldukları, nasıl algılandıkları ve kendilerine nasıl davranıldıkları konusunda birtakım incelemelerde bulunmaktadır. Bunun sonucunda yaşadığı kişilerarası etkileşim zamanla kişilerarası öğrenmeye dönüştürmektedir. Nitekim bireyin yaşamının devam ettirilmesinde ve çevresi ile uyumlu içinde yaşamasında öğrenmelerin önemli bir etkisi vardır. Bu öğrenmeler, çocukluk döneminde ebeveyn ile başlar sonrasında arkadaşlar, öğretmenler ve diğer insanların etkisiyle yeni öğrenmeler biçiminde gelişmektedir. Bireyin davranışlarının şekillenmesinde toplum normlarına uygun, kabul görmüş davranışların önemi büyüktür. Gelişim kuramcılarının bir kısmına göre sosyal etkileşim içinde olmak bireyin gerek gelişim evrelerinde gerekse de kimlik oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Zira bu etkileşim aracılığı ile bireyler kendi kişilik yapılarına dair birçok farklı özelliklerinin farkına varabilmektedirler (Giffin ve Patton, 1997; Erözkan, 2007).

Sosyal psikoloji yaklaşımlara göre, kişilerarası ilişkilerde birey gerek kendi içinde bireysel süreçleri ile gerekse de sosyal ilişkileri içerisinde kişilerarası ilişkilerinde hem etkileyen hem de etkilenen faktör konumundadır. Bundan dolayıdır ki kişilerarası ilişkiler; bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarının, karşı taraftaki diğer insanları doğrudan veya dolaylı olarak hangi şekilde etkilediğini anlamaya ve açıklamaya yönelik çabaları içinde değerlendirilmelidir. İlişkilerin başlaması, devam ettirilmesi ve bitirilmesinde, bireyin kendini algılayış biçimi ile kişilerin karşılıklı beklentilerinin önemli bir rolü vardır (İmamoğlu, 2009).

Birey içinde yer aldığı gruptan ya da toplumdaki onay almak isteği, reddedilip dışlanmama çabası veya herhangi bir çatışma durumu ile karşı karşıya gelmemek için uyum gösterme davranışı yoluyla bir sosyal kimlik elde etmektedir. Bu şekilde içinde yaşadığı toplum modeline göre birey kendini ayarlayarak ilişkilerinde bir yol belirleyebilecektir (Tajfel ve Turner, 1986).

Bazı toplum yapılarında bireysellik, özerklik veya otonominin ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu toplum yapılarında kişileri psikolojik, tutum, davranış, hedef ve

vasıflarına göre kişilerle ilgili özellikler incelenerek kişilerarası ilişki boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Bizim kültürümüzde ise, kişilerin sosyal çevresi ile birlikte ele alındığı özellikleri gösteren kişilerarası ilişki boyutları belirlenerek bunların onay bağımlılık, empati, başkalarına güven ve duygu farkındalığı olarak ortaya konmuştur (İmamoğlu, 2009). Buna göre;

Onay bağımlılık: Kişilerarası ilişkilerde kültürel etkiden daha çok bireyin diğerleriyle olan ilişkilerinde başkalarının görüş, tutum ve değerlerinin ön planda tutulduğu bir boyutu göstermektedir. Bu boyutta, ben ve diğerleri ayrımında, kendisini yok sayacak kadar diğerlerine odaklanılmakta, bireysellik ve ben değerinin göz ardı edilmektedir (İmamoğlu, 2009). Onay bağımlılığı olan bireyler, güven sorunu yaşadıklarında veya kendilerine yönelik tereddüt yaşadıklarında etrafında kendisini rahatlatarak her şeyin yoluna gireceğinin garantisini veren ve kendisini kabul eden kişiler olsun isterler (Bebek H, 2012). Bundan dolayı kişilerarası ilişkilerde onay bağımlılık sağlıklı bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirilmektedir (İmamoğlu, 2009).

Empati: Bireyin karşısındakinin duygularını anlamasında ve kendi duygularının farkında olarak bunu uygun bir şekilde karşı tarafa aktarabilme gibi ifadeleri içinde barındıran bir kavramdır (İmamoğlu,2009). Empati, diğerleriyle olan ilişkilerde temel beceri olarak da ifade edilebilir. Empati yönü güçlü olan bireyler diğerlerinin istek ve ihtiyaçlarının neler olduğunu gösteren belli belirsiz sinyallere karşı olan duyarlılıkları daha fazladır (Salovey ve Grewal, 2005).

Başkalarına güven: “Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat” olarak ifade edilmektedir. Kişilerarası ilişkilerde başkalarına güven, bireyin sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olduğuna işaret ederken; karşılıklı, ancak bireyin bu karşılıklılığa yönelik geliştirdiği öznel algılamaları ile gelişen bir yapı olarak değerlendirilmektedir (İmamoğlu, 2009).

Duygu farkındalığı: Kişilerarası ilişki sürecinde bireyin kendi duygularının merkeze alındığı ve ilişkilerinde kendi duygularının belirleyicibir rolü vardır. Bu şekilde bireyin ilişkilerini başlatması, devam ettirmesi ve sonlandırması; bunun yanı sıra ilişkilerinin niteliğini kendi duygu iklimine göre belirlemesi kendi insiyatifindedir. Duygufarkındalığı, bireyin duyguları ile ilişkili ifadeleri gösteren bir boyut olarak değerlendirilmektedir (İmamoğlu, 2009).

2.3.5 Kişilerarası ilişkilerin olumlu ve olumsuz yönleri

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan psiko-sosyal ve sosyo-kültürel yapının insan ilişkileri üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Kişilerarası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, bu etkinin birey üzerinde bazı olumlu ve olumsuz yansımalarının olduğu görülmektedir.

2.3.5.1 Kişilerarası ilişkilerin olumlu yönü

İnsan, kendi iç ve dış dünyasını ifade etmeye başlarken en fazla kişilerarası iletişimden yararlanır (Erdoğan, 2002). İletişim, öncelikle kişinin kendisini anlamasıyla başlar. Daha sonra, kendisini diğer insanlara anlatmak, onları tanımak için devam ettirilir (Tabak, 1999).

Kişilerarası iletişimin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için kişilerin dinleme, anlaşılabilir bir dil kullanma, göz temasında bulunma ve karşı tarafı konuşması için cesaretlendirme gibi birtakım iletişim becerilerine sahip olması gerekmektedir. Kişilerarası ilişkilerde ekili bir iletişim kuran bireylerin, duygusal yönden kendilerini daha güvende hissettikleri, yaşanan olayları gerektiği şekilde değerlendirebildikleri ve çevresindekilerle olduğu kadar kendileriyle de iletişim kurma becerisi kazandıkları görülmektedir (Omololu, 1984; Akt: Erözkan, 2009a).

Kişilerarası ilişkilerdeki en önemli konuları başında problem çözme becerileri gelmektedir. Problem çözme becerisi yüksek olan kişilerin, başarısızlıklarının nedenlerini korkmadan araştırdıkları, başarısızlık yaşadığında karamsarlığa kapılmadan problemi çözebilmek için etkili çözümler üretebildikleri görülmektedir. Bu kişiler aynı zamanda kendileri ile ilgili bir konuda rahatça karar alabilen, planlı yaşayan, özgüven sahibi, problem çözmekten kaçınmayan ve dolayısıyla kişilerarası ilişkilerde başarılı olan bireylerdir (Akbaba, 2004; Akt: Erözkan, 2009a). Problem çözme becerisine sahip olmayan bireyler ise, bir problemi çözmeden diğerine geçtikleri, bazen de tek bir problem üzerine uzun bir süre durarak motivasyon kaybı yaşadıkları için bu konuda başarısız olabilmektedirler. Oysa ki kişilerarası ilişkilerde bir problemin diğer problemle bağlantılı olma durumu söz konusudur (Strough ve diğ., 2003). Dolayısıyla bu kişilerin, kişilerarası ilişkilerde yaşanan problemleri çözme konusunda yetersiz oldukları ve ilişkilerde sorun yaşadıkları söylenebilmektedir.

Sonuç itibariyle birey, kişilerarası ilişkiler aracılığıyla başka insanları tanıma fırsatı yakalamış olmaktadır. Bu yolla onların yaşantılarını gözlemleyerek nasıl ilişki kurduklarını, yaşadıkları problemlere nasıl çözüm üretebildiklerine ilişkin fikir edinerek kendi yaşamına yön verebilecektir (Siyez, 2010).

2.3.5.2 Kişilerarası ilişkilerin olumsuz yönü

Kişilerarası duyarlılık, başkalarının düşünce ve davranışlarına karşı gereğinden fazla önem önem vermektir. Kişilerarası duyarlılığı olan kişiler, daha kolay kırılmakta, incinmekte, başka insanlar tarafından değer görmediklerine inanmakta, kendilerini başkalarından küçük görmekte, çok basit ve sıradan sorunları büyütebilmekte; engelleyici bir tutum ve davranış geliştirdikleri için kişilerarası ilişkilerde problem yaşanmasına neden olmaktadır (Boyce ve diğ., 1991; Boyce ve Mason, 1996).

Kişilerarası duyarlılığa sahip olan bireyler, kişilerarası ilişkilerde sonu depresyona varan durumlarla karşılaşabilmektedirler. Örneğin, kişilerarası ilişkilerde sorun yaşayan kişilerle ilgili olarak depresyonda olan ve olmayan kişiler üzerinde yapılan bir çalışmada depresyonda olan bireylerin daha çok destek ve yardım bekledikleri, kendilerinin engellendiklerini düşünerek çaresizce tepkiler verdikleri görülmüştür. Yine kişilerarası ilişkilerle depresyon arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda, bireylerin yakın çevresiyle ilişkilerinde yaşadıkları yetersizlik duygusundan dolayı depresyona girdikleri gözlenmiştir. Son yıllarda özellikle gençlerin kişilerarası ilişkilerde yaşadıkları sorunlardan dolayı depresyona girdikleri belirtilmiştir (Erözkan, 2005).

Kişilerarası ilişkilerde yalnızca bireyin kişisel özellikleri etkili değildir. Aynı zamanda bireyin ilişki kurduğu diğer kişiler ile ortamın da etkisi vardır. Bireyin kişilerarası ilişkilerden beklentileri, tepkileri, diğer insanların ona verdiği tepkiler ve bu tepkilerden bireyin etkilendiği düşünülürse gerek ilişkiyi yaşayanın gerekse de ilişkideki diğer tarafın özellikleri dışında ortamın da bir etkisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır (İmamoğlu, 2008).

2.3.6 Öfke duygusu ile saldırganlık arasındaki ilişki

İnsan, günlük yaşam içerisinde diğer insanlarla yaşadığı ilişkilerde birçok farklı durumla karşılaşmaktadır. Bu durumlar, kimi zaman sevinç ve neşe gibi bireyi mutlu eden olumlu duyguları ortaya çıkarırken; kimi zamanda çatışma sonucu yaşanan

gerginlikten dolayı üzüntü ve kaygı gibi olumsuz duyguları ortaya çıkarabilmektedir. Olumsuz duygular, bireyin yaşamında birtakım sorunlara yol açmaktadır. Bu duyguların başında ise öfke duygusu gelmektedir (Dilmaç ve diğ., 2009; Kısaç, 1997; Yetim, 2001).

Öfke ve saldırganlık arasındaki ilişki incelendiğinde, saldırganlık ve şiddet içerikli davranışların öfke, kaygı ve korku gibi duygu durumları sonucunda ortaya çıkan davranışlar olduğu belirtilmektedir. Öfke kontrolünde sorun yaşanarak öfkenin dışa vurulması hostilitiyi yordayan önemli değişkenlerden biri olarak görülmektedir. Buna göre öfke duygusu, fiziksel ve sözel saldırganlığın ifade biçimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel saldırganlık boyutu motor davranışlarla ilişkili olup karşıdaki kişiye veya objeye zarar verici davranışlarda bulunmak; saldırganlığın ikinci boyutu olan sözel saldırganlık davranışı da öfkenin dışa vurumu olarak ifade edilmektedir (Köknel, 1996).

Öfke duygusunun saldırgan davranışa dönüşmesi halinde bireysel ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkileyebilecek birçok farklı durumla karşılaşılabilir. Örneğin, çocuk oyunlarındaki küçük kavgalardan sokak çatışmalarına, hatta savaşa kadar saldırganlığın insanların diğerlerine veya kendisine yönelik tahrip edici etkisiyle karşılaşmak mümkündür (Felsten ve Hill 1999; Lui, 2004).

Bu alanda yapılan araştırmalar öfke ve saldırganlık arasında bir ilişkinin olduğu varsayımını güçlendirmektedir. Karataş (2008) tarafından yapılan araştırmada, öfke ve saldırganlık puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; öfke kontrol puanları ile saldırganlık puanları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Kesen ve diğ'nin (2007) ergenlerle yaptıkları araştırmada da, öfke ve saldırganlık alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; ergenlerin öfke düzeyleri arttıkça saldırganlık düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir.

2.3.7 Öfke duygusu ile kişilerarası ilişkiler arasındaki ilişki

Öfke, kişilerarası etkileşim sonucu oluşan bir duygudur. Dolayısıyla birey, arzu ve isteklerinin engellenmesi, haksızlığa uğraması veya benliğine yönelik yapılan bir saldırı karşısında öfke duygusu yaşayabilmektedir (Kısaç, 1997). Birey, öfkesini içine atarak ya da dışa yansıtarak ifade edebilir. Öfkenin içe atılması, öfke duygusunu bastırma anlamına gelmektedir. Öfkenin dışa yansıtılması ise, fiziksel ve

sözel yollarla ifade edilmesidir. Vurma ve nesnelere zarar verme gibi eylemler fiziksel; küfür ve hakaret gibi sözler ise sözel yollarla öfkenin ifade edilmesidir. Bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinde öfke anında sabırlı, soğukkanlı, hoşgörülü ve anlayışlı bir tavır sergilemesi öfkesini kontrol etmesiyle mümkündür (Spielberger, 1983; Özer, 1994b). Ancak öfkelerini kontrol etmede sorun yaşayan bireylerin sosyal beceri yönleri gelişmediği için diğer insanlarla etkili bir iletişim kurmakta sorun yaşadıkları görülmektedir (Heerey ve Kring, 2007). Bu tür bireyler, kendilerini ifade etme ve sorunlarını çözebilme konusunda yetersizdirler. Bundan dolayı kişilerarası ilişkilerinde birtakım problemler yaşamaktadırlar (Davila ve Beck, 2002; Akt: Şahin ve diğ., 2011).

Aslında bireylerin öfke sorunu yaşamaları, öfke duygusu ile nasıl mücadele etmeye çalıştıklarıyla ilgilidir. Öfkeye neden olan olaylara karşı herkesin kendine göre bir mücadele ve öfke duygusunu ifade etme biçimi olmalıdır. Bu anlamda sağlıklı bir kişilerarası ilişki biçimi olan kişiler, öfke duygusuna yol açan durumları daha rahat ortadan kaldırebilmektedirler (Lench, 2004).

2.3.8 Kişilerarası ilişkiler ile ilgili yurtiçinde yapılmış bazı çalışmalar

Bu bölümde yerli literatür incelenerek, kişilerarası ilişkiler üzerine yapılmış belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Bozgeyikli (2001) tarafından yapılan çalışma, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin, kişilerarası ilişkilerindeki farkındalığa etkisini incelemek amacıyla 168'i kız, 106'sı erkek olmak üzere toplam 274 üniversite öğrencisi ile yürütmüştür. Araştırma bulgularında, her iki cinste de kişilerarası ilişkilerdeki farkındalık düzeylerine yönelik ilişkide bilinç boyutunda anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Yine kişilik özellikleri ile ilişkideki farkındalık düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görülerek öğrencilerin kişilik özelliklerinin, kişilerarası ilişkilerde farkında olma durumunu etkilediği belirlenmiştir.

Erözkan'ın (2005) çalışması, kişilerin davranış ve duygularında gereksiz ve aşırı farkındalıkla duyarlılık bağlamında üniversite öğrencilerinin "kişilerarası duyarlılık ve depresyon düzeylerini yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey ve yaşanan yer" e göre karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma 160 kız, 160 erkek olmak üzere toplam 320 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Buna göre, öğrencilerin kişilerarası duyarlılığa yönelik "kişilerarası farkındalık" ve "çekingenlik" boyutları üzerinde

cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzeyin; "onaylanma ihtiyacı" ve "kırılgan iç benlik" boyutları üzerinde yaş ve yaşanılan yerin; depresyon üzerinde de yaş ve sosyo-ekonomik düzeyler arasında farklılık olduğu saptanmıştır.

Dizmen (2006), çalışmasını kişilerarası ilişkilerin başlamasında kendini açma davranışlarını etkileyen bazı değişkenleri incelemek amacıyla yapmıştır. Araştırma, farklı türdeki liselerde öğrenim gören 9. 10. ve 11.sınıf öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Çalışma sonucunda okulun türü, öğrencilerin sınıf düzeyi ve cinsiyet faktörlerinin kendini açma davranışı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Koç (2008) tarafından yapılan çalışmanın amacı, depresyon tanısı almış kişilerin "kişilerarası tarz, kendilik algısı ve öfke arasındaki ilişki" yi belirlemektir. Bunun için araştırma, depresyon tanısı almış 64 hasta ile depresyonda olmayan 71 kişi üzerinde uygulamıştır. Buna göre, depresyonda olan hastaların, depresyonda olmayan kişilere göre; kendilik algılarının daha düşük, kişilerarası ilişki biçimlerinin daha olumsuz ve öfke yaşantılarının daha fazla olduğu belirlenmiştir.

İmamoğlu (2008), tarafından yapılan çalışma genç yetişkinlerin kişilerarası ilişkilerinde yaşadıkları kişilerarası bağlılık, empati, başkalarına güven ve duygu kontrollerinin cinsiyet, cinsiyet rolleri ile yalnızlık algıları açısından incelenmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma 20-40 yaş aralığında 354' ü kadın,216'sı erkek olmak üzere toplam 570 genç yetişkin ile sürdürülmüştür. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların kişilerarası bağlılık puanlarının cinsiyet ve cinsiyet rolleri açısından, empati puanlarının da cinsiyet rolleri açısından anlamlı derecede farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna karşılık başkalarına güven ve duygu kontrolü bakımından cinsiyet ve cinsiyet rollerinin bir farklılık oluşturmadığı saptanmıştır. Genç yetişkinlerin cinsiyet ile cinsiyet rollerinin kişilerarası ilişki boyutları açısından bir farklılık oluşturmadığı; kişilerarası bağlılık, empati, başkalarına güven ve duygu kontrolü puanlarının ise bireylerin algıladıkları yalnızlık düzeyleri açısından farklılaştığı görülmüştür. Yaş değişkenine göre ise, kişilerarası bağlılık, empati, başkalarına güven ve duygu kontrolü puanlarında anlamlı farklılık görülmezken; eğitim düzeyi, kişilerarası bağlılık, başkalarına güven ve duygu kontrolü puanlarında ise anlamlı bir farklılık görülmüştür. Son olarak medeni duruma göre de kişilerarası bağlılık, empati ve başkalarına güven alt boyutlarında bir farklılık görülmezken; duygu kontrolü boyutunda farklılaşma olduğu görülmüştür.

Erözkan'ın (2009a) çalışması, lise öğrencilerinin kişilerarası ilişki tarzları ile bağlanma stilleri, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, dört farklı lisede öğrenim gören 200 kız,200 erkek olmak üzere toplam 400 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sonucuna göre, öğrencilerin bağlanma stilleri, iletişim ve problem çözme becerilerinin kişilerarası ilişki tarzlarının “önemli yordayıcıları” olduğu belirlenmiştir.

Avcı'nın (2009) çalışması, 8. Sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkileri ile cinsiyetlerinin öfke düzeyleri ve öfke ifade biçimleri arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin sürekli öfke puanlarının güven ve kendini açma davranışları ile sadakat açısından grubun etkisinin anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında öğrencilerin dışa yönelik öfke puanlarına göre bakıldığında, bağlılık ve sadakatin etkisi ile bağlılık ve cinsiyetin ortak etkisinin anlamlı düzeyde olduğu; içe yönelik öfkelerinde ise, bağlılık, güven duygusu, kendini açma davranışı ve sadakatin etkisi ile sadakat ve cinsiyet ortak etkisine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Eraslan Çapan (2009) tarafından yapılan çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının bağlanma stilleri ile kişilerarası ilişkiler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, 230 üniversite öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının bağlanma stillerine göre, güvenli bağlanmanın besleyici ilişki tarzını; kayıtsız bağlanmanın ise ketleyici ilişki tarzını yordadığı belirlenmiştir.

Erözkan (2009b) çalışmasını, üniversite öğrencilerinin kişilerarası ilişki tarzları ile mizah tarzlarını cinsiyet, sınıf, sosyo-ekonomik düzey ve ebeveyn tutumları açısından incelemek amacıyla 170' i kız, 180'i erkek olmak üzere toplam 350 üniversite öğrencisi ile yürütmüştür. Araştırma sonucuna göre kişiler arası ilişkilerin alt boyutları ile cinsiyetler ve sınıf düzeyleri arasında; mizah tarzlarının alt boyutları ile cinsiyetler ve ebeveyn tutumları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür.

Arslan ve diğ. (2010) tarafından yapılan çalışma, ergenlerin saldırganlık davranışında bulunmaları ile kişilerarası ilişkilerdeki problem çözme becerilerileri ve cinsiyete göre saldırganlık ve kişilerarası ilişkilerde problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma 180 kız, 303 erkek olmak üzere toplam 483 ergen ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, ergenlerin cinsiyetlerine

göre saldırganlık puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Yine ergenlerin saldırganlık davranışları, probleme olumsuz yaklaşımları ile kendilerine güvensizlikleri ve sorumluluk almak istememe yaklaşımları arasında pozitif yönde bir ilişki; saldırganlık davranışları, problem çözme ile ısrarlı ve sebatkâr yaklaşımları arasında negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Serdaroğlu (2012) araştırmasının amacı 8. sınıf öğrencilerinin kişilerarası ilişki boyutlarının bazı sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığını ve kişilerarası ilişki boyutlarıyla fen ders başarıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, 8.Sınıfta öğrenim görmekte olan 439 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, cinsiyet değişkenine göre, yaşadığı yer, sosyo-ekonomik düzey, anne ve babanın eğitim durumu, kişilerarası ilişki boyutları ölçeğinin alt boyutlarından onay bağımlılık, empati, başkalarına güven ve duygu farkındalığı puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Fen dersindeki başarı değişkenine göre ise kişilerarası ilişki alt boyutları olan onay bağımlılık, empati, başkalarına güven ve duygu farkındalığı boyutları arasında anlamlı fakat düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Onay bağımlılık alt boyutuyla fen dersi başarıları arasındaki ilişki düşük düzeyde ve negatif yönde anlamlı bulunurken; empati, başkalarına güven ve duygu farkındalığı alt boyutlarıyla fen dersi başarıları arasındaki ilişki ise düşük düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bulunmuştur.

Tümkaya ve diğ. (2013) tarafından yapılan çalışmanın amacı, ergenlerin kişilerarası ilişkilerini sosyal yaşantı değişkeni bağlamında ele almaktır. Araştırma, lisede öğrenim görmekte olan 327 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Sonuca göre, kız öğrencilerin besleyici ilişki tarzlarının erkek öğrencilerden yüksek çıktığı; öğrencilerin yaş ve aile gelir düzeyleri arttıkça zehirli ilişki tarzlarında da bir artış olduğu saptanmıştır. Otoriter ve koruyucu aile yapısında yetişen ergenlerin zehirleyici ilişki tarzlarına yönelik puanlar yüksek çıkarken; demokratik aile yapısında yetişen ergenlerin zehirleyici ilişki tarzlarına yönelik puanlarının ise düşük çıktığı tespit edilmiştir. Ebeveyn iletişimi “her zaman uyumlu” olan ergenlerin, uyumlu olmayanlara göre besleyici ilişki tarzını daha fazla kullandıkları görülmüştür.

Tolan ve Duy (2015) tarafından yapılan çalışma, psikolojik danışmanlık hizmeti ile farklı alanda eğitim almak için bir kadın merkezine başvuran kadınların kişilerarası ilişki biçimleri, öznel iyi olma düzeyleri ve depresyon belirtileri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, 154 kadın ile gerçekleştirilmiştir. Sonuca

göre, kadınların olumlu-olumsuz duyguları, baskın kişilerarası ilişki biçimleri, eğitim düzeyleri ve bir işte çalışıyor olmalarının yaşam doyumunun yordayıcıları olduğu; depresyonunun yordayıcılarının ise, olumsuz duygular ile baskın ve “manipülatif ilişki” biçimi olduğu görülmüştür.

2.3.9 Kişilerarası ilişkiler ile ilgili yurtdışında yapılmış bazı çalışmalar

Bu bölümde yabancı literatür incelenerek, kişilerarası ilişkiler üzerine yapılmış olan belli başlı araştırmalara yer verilmiştir.

Berman ve Sperling'in (1991) tarafından yapılan çalışma, üniversiteye yeni başlayan birinci sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Buna göre, öğrencilerin genel anlamda anne-babalarıyla bağlanma ilişkilerini devam ettirdikleri ve anne-babalarıyla olan bağlanma ilişkilerinin üniversite eğitimi boyunca diğer insanlarla kuracakları ilişkileri etkilediği saptanmıştır.

Mcdowell (1993), öğretmenlerin öğretme tarzları ile tutumlarını incelemek üzere yaptığı araştırmada, öğrencilerin eğitiminde öğretmenlerin kişilik özelliklerinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, baskıcı olmayan, öğrencileriyle iletişim içerisinde olup onlarla ilgilenen güleryüzlü ve hareketli öğretmen görünümünün diğer değişkenlerden çok daha fazla etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Berndt ve Kefe (1996), çalışmasında çocukların ergenlik dönemlerinde kurdukları arkadaşlık ilişkilerinin, ergenlerin ders çalışma planı yapmalarında, ders çalışmalarında ve zararlı davranışlardan uzak durmaları üzerinde pozitif etkisinin olduğu saptanmıştır.

Wentzel'in, (1999) çalışmasında, demokratik yapıya sahip aile ilişkilerinde, ailenin beklentilerini açık bir dille ifade etmelerinin çocuğun akademik başarısını pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir.

Tangney ve diğ'nin (2004) çalışması, oto kontrol, uyum, kişilerarası ilişkiler, patoloji ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla üniversitede öğrenim gören 351 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda oto kontrol ile aile içi çatışma arasında ters yönde bir ilişki olduğu; oto kontrol ile diğerlerine kasıtlı olarak zarar verme davranışı, düşmanca duygular ve saldırgan davranışlar arasında da negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Oto kontrol puanı yüksek düzeyde olan öğrencilerin öfke düzeylerinin daha düşük olduğu, öfke kontrolünde daha başarılı

oldukları ve oto kontrol ile empati becerileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Oto kontrol beceri puanı yüksek olan öğrencilerin başkalarının gözünden olayları görebilmekte oldukları ve başkalarının sorunlarını anlama, çözüm bulmada daha olumlu tepkiler verdikleri görülmüştür.

Darcy ve diğ. (2005), kişilerarası bağlılık ve kişilerarası kaçınma davranışlarının sosyal anksiyete ile aralarında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan çalışma psikoloji bölümünde öğrenim gören 80 erkek, 88 kız olmak üzere toplam 168 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, korkulu ve saplantılı bağlanma stiline sahip öğrencilerin sosyal kaygıları ile kişilerarası bağımlılıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Korkulu ve kaçınan bağlanma stiline sahip öğrencilerin ise sosyal yönden daha kaygılı ve kaçınan davranışlarda buldukları; korkulu ve saplantılı bağlanma biçimi gösterenlerin ise daha yetersiz duygulara sahip oldukları, kendilerine yönelik daha fazla eleştiride buldukları, daha fazla terk edilme veya göz ardı edilme korkusu yaşadıkları tespit edilmiştir.

Thornton ve diğ'nin (2005) yaptıkları araştırma, cinsiyet rolünün kişilerarası ilişkilerde başa çıkma becerilerine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma 93 kız, 72 erkek olmak üzere toplam 165 üniversite öğrencisi ile sürdürülmüştür. Araştırma sonucunda sorumluluğu kabul etme davranışı ile duygusal benlik kontrolünün cinsiyet rolüne göre karakteristik özellik gösterdikleri görülmüştür. Buna göre kadınsı özellik gösteren kadınların sosyal destek arama, kaçınma davranışında bulunma, durumu yeniden değerlendirme gibi stratejileri kullandıkları; erkeksi özellik gösteren erkeklerin ise duygu ve problem odaklı başa çıkma becerilerini kullandıkları görülmüştür.

Lee ve Sun'ın (2009) çalışması, kişilerin gündelik yaşamlarında anlık mesajlaşmalarının kişilerarası ilişkilere etkisini incelemek amacıyla 369 lise öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin kendi aralarındaki anlık mesajlaşmaları; arkadaşlık kurmalarına, arkadaşlıklarını devam ettirmelerine ve grup aidiyetinin oluşmasında pozitif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Mowat (2010), çalışmasını duygusal yönden sorun yaşayan öğrenciler ile yürütmüştür. Yaptığı çalışmada sosyal ve duygusal yönden sorun yaşayan öğrenciler için “Destek Grupları” kurmuştur. Araştırma sonucuna göre, bu grubun sosyal ve

duygusal yönden sorun yaşayan öğrencilerin kişilerarası ilişki kurmalarında ve ilişkiyi devam ettirmelerinde pozitif anlamda bir etkisinin olduğu gözlenmiştir.

2.4 Aile İçi Şiddet

2.4.1 Aile kavramı ve ailenin işlevleri

Çocuğun kendisini güvende hissettiği, temel ihtiyaçlarının karşılık beklenmeksizin giderildiği, koşulsuz sevgi ve kabul gördüğü tek yer ailedir.

Aile; “Akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur. Akrabalık bağları bireyler arasında evlilik yoluyla ya da kan bağlarını (anneler, babalar, kardeşler, çocuklar, vb.) bağlayan soy dizileri yoluyla kurulan bağlardır” (Giddens, 2012). Benzer bir ifadeyle aile; “Kan bağılılığı, evlilik ve diğer kanuni yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan, çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bu bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı temel bir toplumsal birimi” (Sezen, 2012). Olarak tanımlanmaktadır.

Aile, çocuğun ilk sosyalleşme alanıdır. Bu anlamda çocuğun davranışlarının oluşması ve gelişmesi aşamasında aileye büyük sorumluluklar düşmektedir. Ayrıca çocuğun kişilik gelişiminin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için her türlü ihtiyacının karşılanmasının yanında, çocuğa yeteri kadar sevgi ve ilginin gösterilmesi de oldukça önemlidir (Yavuzer, 2003).

Ailenin en temel işlevlerinden biri de neslin devamını sağlaması ve çocuğu toplumsal yaşama hazırlanmasıdır (Nazlı, 2000). Aile, aynı zamanda içinde bulunduğu çevrenin ve toplumun özelliklerini yansıtmaktadır. Bu yönüyle yeni yetişen nesle bu özellikleri aktararak toplumsal kültürün devamlılığını sağlamaktadır (Köknel, 1997).

2.4.2 Şiddet kavramı ve aile içi şiddet

Aile içi şiddet genel anlamda eğitim ve sosyo-ekonomik durumu ne olursa olsun her yaşta ve her toplumda görülen en yaygın sorunlardan biridir. Bu sorunun yarattığı korku, aynı evde yaşayan kişiler üzerinde yıkıcı bir etki yaparak aile yapısını bozmaktadır. Aile içi şiddetten en çok etkilenen kesim kadınlar ve çocuklardır. Aile içi şiddet, tüm aile fertlerini duygusal yönden olumsuz etkilemektedir (Ünal, 2005).

Sözlük anlamına göre şiddet: “Düşmanlık ve öfke duygularının, kişilere veya nesnelere yöneltilerek fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesidir. Bu haliyle her türlü çatışma ilişkisinde (ailede, okulda, gruplar, ırklar vb. arasında) rastlanan şiddet, saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini hiçe sayan en ileri, en aşırı boyuttur” (Budak, 2014).

Dünya sağlık örgütünün göre ise şiddet: “Fiziksel güç ya da kuvvetin, amaçlı bir şekilde kendine, başkasına, bir gruba ya da topluluğa karşı fiziksel zarara ya da fiziksel zararlarla sonuçlanma ihtimalini arttırmasına, psikolojik zarara, ölüme, gelişim sorunlarına ya da yoksulluğa neden olacak şekilde tehdit edici biçimde ya da gerçekten kullanılmalıdır.” (Dünya Sağlık Örgütü, 2002).

Aile içi şiddet ise, “Aile içinde bir bireyin hayatının, bedeninin, psikolojik bütünlüğünün ya da özgürlüğünün güç ya da zor kullanılarak tehlikeye uğratılmasıdır” (Stewart ve Robinson, 1998).

Aile her ne kadar çocukların her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılandığı, beden ve akıl sağlıklarının korunduğu ve geliştirildiği bir kurum olsa bile çocuklar şiddeti ilk defa aile içinde öğrenmekte ve uygulamaktadırlar (Aktaş, 2006).

Araştırmalar, fiziksel istismara en çok maruz kalan kesimin çocuklar olduğunu göstermektedir. Aile ilişkileri sevgi ve nefret duygularının birbirine karıştığı bir ortamdır. Bu ortamda ortaya çıkan tartışmalar, toplumsal ilişkilere olumsuz bireşklide yansımaktadır. Basit ya da sıradan görülen bazı tutum ve davranışlar, zamanla anne-baba ve çocuklar arasında düşmanlığa neden olabilmektedir (Giddens, 2012).

Çocuklar ilk olarak aile fertlerini örnek almaktadır. Ancak aile fertleri her zaman olumlu bir örnek teşkil etmeyebilmektedir. Çocuklar, bebeklikten başlayıp çocukluk ve gençlik dönemlerine kadar gözlemedikleri ya da bizzat yaşadıkları aile içi şiddeti bir süre sonra kanıksanmakta; aile içinde kendisine uygulanan şiddeti önce okuldaki arkadaşlarına, sonra çevresindekilere karşı göstermektedirler (Öztürk ve diğ., 2015). Nitekim yapılan çalışmalarda ebeveynleri tarafından aile içi şiddete maruz kaldıklarını belirten çocukların şiddet ve saldırganlık davranış düzeylerinin şiddete maruz kalmayan çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998). Dolayısıyla aile içi şiddetin en olumsuz sonuçlarından biri hatta en önemlisi, şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşlarda

şiddete yönelmesidir. Bu noktada anne babalara büyük bir görev düşmektedir. Anne-babalar şiddetten uzak durarak çocuklara karşı olumlu davranışlarda bulunmalıdırlar (Ayan, 2007).

Aile içi şiddet davranışları genellikle fiziksel, sözel, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddet olmak üzere beş alt grupta değerlendirilmektedir. Bunlar;

1.Fiziksel şiddet: Çocuğu disipline etmek, cezalandırmak ya da öfke duygusunu boşaltmak gibi sebeplerle dövmek, yakmak, ısırarak vb yollarla çocuğa zarar verici davranışlarda bulunmaktır (Çubukçu ve Dönmez, 2012). Bunun yanı sıra çocuğa tokat atılması, bedenine sert bir cisimle vurulması ve tekmelenmesi de fiziksel şiddete örnek gösterilebilir.

Yapılan çalışmalarda aile içi fiziksel şiddete maruz kalan çocuklarda iç denetim yetersizliğinin başladığı ve çocukların dış denetime ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998).

Çayboylu'nun (2002) evden kaçan ergenlerle yaptığı çalışmasının sonucunda çocukların evden kaçana kadar yıllarca aile içi fiziksel şiddete maruz kaldıklarını görmüştür. Ayrıca bu çocukların suç işleme, intihar girişimi, uyuşturucu kullanımı ve fuhuşa yönelme gibi kendine zarar verici davranışlarda bulunabileceklerini, bu anlamda yüksek risk grubunda olduklarını ifade etmektedir.

2.Sözel Şiddet: Karşıdaki kişinin korkutulması, sindirilmesi ya da cezalandırılarak kontrol altına alınması amacıyla uygulanan bir şiddet türüdür (Akın,2013). Tehdit, hakaret, küfür, aşağılama, bağırma, küçümseme vb. gibi ifadeler, sözel şiddete örnek gösterilebilir.

Frias-Armenta (2002), araştırmasının sonucuna göre, aile içi fiziksel ve sözel şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşlarda alkol kullanımı, antisosyal davranış bozukluğu ve kendi çocuklarına karşıda öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulduklarını belirtmektedir.

3.Cinsel şiddet: Cinsel istismar, “erişkinin cinsel doyumunu amacıyla bir çocuk ile erişkinin arasındaki cinsel temas” olarak tanımlanmaktadır (Lyon ve Cruz 1993). Dokunma, okşama, cinsel organını elleme, tecavüz, pornografik video veya resimler paylaşma, röntgencilik ve teşhircilik gibi davranışlar cinsel şiddete örnek gösterilebilir.

Çocuklara cinsel istismarda bulunan kişiler başta baba ve ağabey olmak üzere, amca, dayı, dede gibi yakın akrabalar (Çavlin Bozbeyoğlu ve diğ., 2010). Nitekim ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre, aile içi cinsel istismarda bulunan kişilerin başında % 57'lik oranla öz babalar gelmektedir. Bunu %4'le öz ağabeyler, %13'le yakın akrabalar ve %26 ile ikinci derece akrabalar takip etmektedir (Sezgin, 1993). Cinsel istismar vak'aları en çok baba-kız ve baba-oğul arasında yaşanmaktadır (Çavlin Bozbeyoğlu ve diğ., 2010).

Bowlby'in bağlanma kuramına göre cinsel istismara uğrayan çocuklar, deorganize bağlanma biçimi geliştirmektedirler. Bu bağlanma biçimi, bireyin yaşamında, çocukluk dönemindeki anksiyeteden kaynaklanan korku davranışını ortaya çıkarmaktadır. İstismarda bulunan anne-babaya karşı deorganize bağlanan birey, çocukluk dönemine ait travmatik anılarını hatırlamayı engelleyerek yaşamını devam ettirmektedir (Bowlby, 1977; Akt: Keskin ve Çam, 2005). Ancak deorganize bağlanma, korkuyla birlikte inkara yol açtığı için, her geri çevrilmede bireyin ilerleyen yaşlarında örneğin, anne-baba olma evresinde veya çözüme kavuşturamadığı her travmasında tekrar ederek yeniden yaşanmasına neden olabilmektedir (Anderson ve Alexander 1996; McCarthy ve Taylor, 1999; Dilillo, 2001; Akt: Keskin ve Çam, 2005).

Çocukken cinsel istismara maruz kalan çocukların ilerleyen yaşlarında evden kaçma, uyuşturucu kullanma ve saldırganlık gibi davranışlarda buldukları belirlenmiştir (Giddens, 2012). Yine cinsel istismara maruz kalan çocukların erişkin suçluların cezalandırılmaları konusunda daha istekli oldukları ve şiddet içerikli davranışlara daha fazla başvurdukları gözlemlenmiştir (İbiloğlu, 2012).

4.Duygusal Şiddet: Çocukta duygusal hasara ve ruhsal travmalara neden olan davranışlardır. Reddetmek, sevgi göstermemek, yok saymak, gereğinden fazla hoşgörülü olmak, aşırı baskı yapmak, suçlamak, suça yönlendirmek, yalnız bırakmak, korkutmak, yıldırım, aile içi tartışmalarda taraf olmaya ve aile içi şiddete tanık olmaya zorlamak gibi eylemler duygusal şiddete örnek gösterilebilir (Çubukçu ve Dönmez, 2012). Aile içi duygusal şiddete maruz kalan çocuklarda özgüven eksikliği, kaygı, depresyon, madde kullanımı, kendine zarar verici davranışlarda bulunma ve intihar girişimlerinin görüldüğünü belirtmektedir (Mathias ve diğ., 1995).

Sonuç itibariyle yapılan çalışmalar, aile içi şiddet gören, ihmal ve istismara uğrayan çocukların suça yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Sokakta çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet gören çocukların günden güne daha fazla suça yönelik davranışlarda buldukları belirlenmiştir (Bilgin, 2009).

2.4.3 Aile içi şiddetin öfkeye etkisi

Ailede yaşanan şiddet olaylarından sonra oluşan olumsuz duygu ortamı, çocuğun kişilerarası ilişkilerinde sorun yaşamasına neden olmaktadır (Kashani ve Confield, 1995).

Yapılan çalışmalar, aile içi şiddet ile öfke duygusu arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, 6-12 yaş aralığındaki çocuklar ile yapılan bir çalışmada çocukların ailenin temel fonksiyonları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişki incelenmiş, bu çocukların öfkelerini ifade etmeyi küçük yaşlarda öğrendikleri tespit edilmiştir (Kashani ve Confield, 1995). Öfkenin ifade edilme biçiminde bireysel farkların olması, öfkeyi ifade biçimlerinin öğrenme sonucu gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çocukların öfke sonucu göstermiş olduğu tepkileri ailesinden veya çevresindekilerden öğrendikleri ortaya çıkmaktadır (Hankins ve Hankins,1988; Akt: Balkaya, 2001).

Ayrıca çocukların şiddet içerikli davranışlarda bulunmalarında öfkeyi ifade biçimlerinin etkili olduğu görülmektedir. Ailede uygulanan katı disiplin anlayışının ya da öfkenin çocukların şiddete yönelmelerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Rodrigez ve Green, 1997; Akt: Kolko, 1996). Yapılan bir çalışmada babaların öfkeliyken sergiledikleri davranış biçimi ile çocuklardaki saldırganlık davranışı arasında bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Masalcı, 2000). Bu çalışmalar, çocukların olumsuz davranışta bulunmaları ile anne-babaların öfke ve sonrasında gösterdikleri olumsuz anne-baba davranışı arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Avcı ve Güçray, 2010).

Dahlberg (1998), ergenler üzerinde yaptığı çalışmasının amacı, ergenlerin şiddet içerikli davranışlarda bulunmalarında aile içi şiddet türlerinden (karı koca arasındaki şiddet, çocuğa kötü muamele, fiziksel şiddet ve düşmanlığın yaşandığı aile ortamı) hangisine maruz kalmalarının daha etkili olduğunu incelemektir. Araştırma sonucuna göre, aile içi şiddet türlerinden birine maruz kalanları oranı %60, iki türüne maruz

kalanların oranı %73, üç türüne maruz kalanların oranı ise %78 olarak saptanmıştır. Araştırma, aile içi şiddet gören ergenlerin ayrıca daha fazla öfke ve düşmanlık duyguları ile depresyon gibi rahatsızlıklar yaşadıkları tespit edilmiştir.

2.4.4 Aile içi şiddetin saldırganlığa etkisi

Şiddet içerikli davranışların bireyi hangi yönde etkilediğini anlayabilmek için öncelikle bireyin aile yapısına bakmak gerekmektedir. Çünkü şiddetin bireyin yaşamındaki etkisini en iyi gösterecek yer ailedir. Aile içi şiddetin neden olacağı hasarın boyutunun ne denli yıkıcı bir etkiye yol açtığını görmek için bireyin yaşamına ve devamında toplumsal yaşama bakmak yeterli olacaktır (Öztürk ve diğ.,2015).

Aile fertleri arasında sağlıklı bir ilişkinin yaşanmasının temelinde anne babaların birbiriyle olan ilişkileri vardır. Anne baba arasında yaşanan çatışma durumu çocukların kendilerini güvende hissetmelerine engel olmaktadır (Bulut, 1990). Anne-baba ilişkilerinde yaşanan sorunlar -ayrılma sonucu tek başına anne baba olma-, ile anne babanın çocuğa karşı olumsuz davranışlarda bulunması gibi etkenler çocuğun aile içi şiddete maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu durum çocuğun saldırgan davranışlarda bulunmasına yol açmaktadır (Ayan, 2007).

Aile içi şiddete maruz kalan çocuklar bu durumdan olumsuz etkilemekte, bu etki aile üyeleriyle olan ilişkilerinden sosyal ilişkilerine kadar ömür boyu devam etmektedir. Şiddet gören çocukların tüm yaşamı bundan etkileneceği için çocukların gündelik yaşamlarında karşılaşılabilecek olaylara vereceği tepkiler onların saldırgan bir kişilik olup olmadıklarını gösterecektir (Ayan, 2007). Örneğin “16 yaşındaki S.G. erkeklerle arkadaşlık yaptığı için annesinin, babasının isteği üzerine, ailenin namusunu korumak amacıyla, yakın akrabası 14 yaşındaki M.T. tarafından meydana boğazı bıçakla kesilerek öldürülmüştür” (Köknel, 1996).

Aile içi şiddetin çocuklarda fiziksel yaralanmaların yanında bilişsel düzeyde, davranışsal ve duygusal boyutta yıkıcı etkileri söz konusudur. Öyle ki aile içi şiddetin çocuğa vereceği zararların, tüm genetik hastalıkların toplamından daha fazla olduğu belirtilmektedir (Nicolson ve Wilson, 2004). Yapılan araştırmalarda şiddet gören çocuklarda sıklıkla tedirginlik, sinirlilik, kişilerarası ilişkilerde sorun yaşama, antisosyal kişilik bozukluğu ve saldırgan davranışların gözlemlendiği ifade edilmektedir (Ayan,2007). Aile içi şiddete tanık olan çocuklar da ise bazı psikolojik sorunların

ortaya çıktığı gözlenmiştir. “içe kapanma, durgunluk” ile “saldırganlaşma, huysuzlanma” en çok görülen sorunların başında gelmektedir. Bu çocuklar kimi zamanda tanık oldukları şiddet olaylarının ardından “suskunluk dönemi” yaşamaktadırlar (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995).

Ergenlik dönemindeki erkek çocukların aile içi şiddet olaylarına karşı tutumları, şiddetin toplumsal yaşamdaki boyutunu değerlendirebilmek adına önemli bir veri sunmaktadır. Ergenlik dönemi erkek çocukları üzerinde yapılan bir çalışmada bu çocuklardan bazılarının aile içi şiddeti engelleyici davranışlarda buldukları, bazılarının ise babalarına öykündükleri gözlemlenmiştir. Örneğin otuz beş yıl boyunca sözel şiddetin yaşandığı bir ailede yetişen bir erkeğin babasının annesine gösterdiği baskı ve şiddeti kız kardeşine karşı göstererek saldırgan davranışlarda bulunduğu gözlenmiştir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995). Yine yapılan başka bir çalışmada kendini kabul düzeyi farklı olan genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini incelemiş ve araştırmasının sonunda öğrencilerin kabul düzeyi arttıkça saldırganlık düzeylerinin azaldığını görülmüştür. Ayrıca parçalanmış aile yapısına sahip öğrencilerin daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları belirlenmiştir. Öfkeli anne-baba algısına sahip olanların tam tersi bir algıya sahip olanlardan, babasını demokratik algılamayanların tam tersi algıya sahip olanlardan, babası alkol kullananların kullanmayanlara göre saldırganlık düzeylerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Gümüş, 2000).

Sonuç itibariyle aile içi şiddet ile öfke ve saldırganlık arasında bir ilişki olduğu ve aile içi şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşlarında ciddi davranış bozuklukları gösterdikleri, bu kişilerin aynı zamanda kendi çocuklarına karşıda dahafazla öfke ve saldırganlık içeren davranışlarda buldukları yapılan araştırmalarda da görülmektedir (Frias-Armenta, 2002).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, evren, örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanma ve analiz sürecine yer verilmiştir.

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki değişimin varlığını ve derecesini ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 1991).

3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2016-2017 öğrenim yılı güz döneminde İstanbul Aydın Üniversitesi'ne bağlı 4 farklı fakülte ve bu fakültelerin farklı bölümlerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, çalışma evreninden tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilen öğrenciler oluşturmaktadır. Üniversitenin Fen Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Eğitim Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi olmak üzere 4 fakültesi birer tabaka olarak kabul edilmiştir. Daha sonra bu fakültelerin 8 farklı bölümünde öğrenim gören 1. 2. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden sınıf düzeylerine göre eşit sayıda öğrenci gruplarından 257'si kız, 223'ü erkek olmak üzere toplam 480 gönüllü öğrenci ile uygulama yapılmıştır. Uygulanılan bu yöntem ile, İstanbul Aydın Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde ve bu fakülteleğe bağlı farklı bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler araştırma kapsamına dahil edilerek veri seti zenginleştirilmiştir.

3.3 Verileri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form, üniversite öğrencileri ve ailelerine yönelik sosyo-demografik özellikler (cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf düzeyi, anne-baba durumu, anne baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleği, vb.),

çocukken anne ve/veya baba tarafından şiddete (sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel) maruz kalıp kalmadıkları (şiddete maruz kalanların şiddet türü, hangi aralıklarla şiddet gördükleri ve hangi yaş aralığında şiddete maruz kaldıkları, vb.) na ilişkin verilerin elde edilmesine yönelik 21 sorudan oluşmaktadır.

Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği: Özgün adı “Anger Rumination Scale” olan Sukhodolsky, Golub ve Cromwell (2001) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması Satıcı ve Akın (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek, öfke sonrası düşünce (6 madde), intikam düşünceleri (4 madde), öfke hatıraları (5 madde) ve nedenleri anlama (4 madde) olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam madde sayısı 19’ dur. Ölçek, 4’lü likert (1) Hiçbir zaman, (2) Bazen, (3) Sık sık, (4) Her zaman, şeklinde cevaplama sistemine göre hazırlanmıştır.

Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği’nin Türkçe adaptasyonunda yer alan alt ölçeklerin cronbach α katsayıları .72-.86 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada alt ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach α katsayıları ise .71-.85 arasında olduğu bulunmuştur. Bu sonuçla Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği’nin Türkçe uyarlamasına yakın cronbach α katsayıları elde edildiği anlaşılmıştır.

Çizelge 3.1: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri

	Mevcut Çalışma	Türkçe Adaptasyonu (Satıcı ve Akın, 2001)
Öfke Sonrası Düşünce	0,85	0,86
İntikam Düşünceleri	0,71	0,72
Öfke Hatıraları	0,75	0,85
Öfke Nedenlerini Anlama	0,71	0,77

Saldırganlık Envanteri: Saldırganlık envanterinin Türkçe’ye uyarlanması Çelik ve Otrar (2009) tarafından yapılmıştır. Envanter, fiziksel saldırganlık (4 madde), sözel saldırganlık (7 madde), dürtüsel saldırganlık (7 madde) ve saldırganlıktan kaçınma (2 madde) olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam madde sayısı 20’ dir. Envanter, 5’li likert, (1) Bana hiç uygun değil, (2) Bana birazcık uygun, (3) Bana kısmen uygun, (4) Bana çok uygun, (5) Bana tamamıyla uygun, şeklinde cevaplama sistemine göre hazırlanmıştır.

Saldırganlık Envanteri’nin Türkçe adaptasyonunda yer alan alt ölçeklerin cronbach α katsayıları .58-.75 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada alt ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach α katsayıları ise .54-.78 arasında olduğu bulunmuştur. Bu sonuçla

Saldırganlık Envanteri'nin Türkçe uyarlamasına yakın cronbach α katsayıları elde edildiği anlaşılmıştır.

Çizelge 3.2: Saldırganlık Envanterinin Güvenirlik Analizleri

	Mevcut Çalışma	Türkçe Adaptasyonu (Çelik ve Otrar, 2009)
Fiziksel Saldırganlık	0,77	0,75
Sözel Saldırganlık	0,78	0,69
Dürtüsel Saldırganlık	0,76	0,63
Saldırganlıktan Kaçınma	0,54	0,58

Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği, İmamoğlu ve Aydın (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, onay bağımlılık (15 madde), empati (9 madde), başkalarına güven (15madde) ve duygu farkındalığı olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam madde sayısı 53' tür. 5'li likert, (1) Tamamen tanımlıyor, (2) Oldukça tanımlıyor, (3) Kısmen tanımlıyor, (4) Çok az tanımlıyor, (5) Hiç tanımlamıyor, şeklinde cevaplama sistemine göre hazırlanmıştır. Ölçeğin 23 maddesi (3, 5, 9, 10, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29,31, 38, 43, 46, 47, 49, 52, 53) negatif ifade olduğu için puanlaması tersine çevrilerek yapılmaktadır.

Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Türkçe adaptasyonunda yer alan alt ölçeklerin cronbach α katsayıları .78-.85 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada alt ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach α katsayıları ise .78-.83 arasında olduğu bulunmuştur. Bu sonuçla Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasına yakın cronbach α katsayıları elde edildiği anlaşılmıştır.

Çizelge 3.3: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri

	Mevcut Çalışma	Türkçe Adaptasyonu (İmamoğlu ve Aydın, 2009)
Onay Bağımlılık	0,83	0,84
Empati	0,81	0,78
Başkalarına Güven	0,79	0,83
Duygu Farkındalığı	0,78	0,85

3.4 Verilerin Toplanması ve Analiz Süreci

3.4.1 Verilerin toplanması

Araştırmaya başlamadan önce İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Kurulu'ndan anket izin dilekçesi alınmıştır. Katılımcıların kişisel haklarının korunması için araştırma verilerini toplamaya başlamadan önce öğrencilere araştırmanın yapılma amacı, süresi, hangi ölçeklerin ne şekilde nasıl uygulanacağı açıklanarak elde edilen bilgilerin bu çalışma dışında kullanılmayacağı, cevaplayanın kimliğinin de diğer şahıslar ile paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Çalışmaya, öğrencilerden bilgilendirilmiş onam alınarak başlanmıştır. Veriler sınıf ortamında öğrencilerle görüşülerek toplanmıştır. Uygulama ortalama olarak 30-40 dakika arasında sürmüştür.

3.4.2 Analiz süreci

Katılımcıların demografik özelliklerinin açığa çıkarılabilmesi için frekans dağılımı analizi gerçekleştirilmiştir. Kullanılan envanterlerin alt ölçeklerinin Türkçe uyarlamaları ile benzer niteliğe sahip olup olmadığının tespiti için güvenilirlik analizleri yapılmış ve cronbach alfa katsayıları tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre alt ölçeklerde farklılaşıp farklılaşmadıklarının tespiti için bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

Öfke duysunun saldırgan davranışa dönüşmesi ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi için sosyo-demografik özelliklerin ve tüm alt ölçekler arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Anlamlı ilişkiye sahip olan alt sosyo-demografik özellikler ile ölçeklerin öfke duygusu üzerindeki yordayıcı yapılarının belirlenebilmesi için çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Son olarak da kişilerarası ilişki boyutlarının saldırganlık üzerindeki etkisinin incelenmesi adına aracı değişken analizi gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

4.1 Katılımcıların Özellikleri

Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyet ve yaş aralıklarına ilişkin demografik verilerin dağılımı Çizelge 4.1’de gösterilmiştir.

Çizelge 4.1: Demografik Veriler

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	257	53,5
Erkek	223	46,5
Yaş		
21-23	228	47,5
18-20	197	41
24 ve üstü	55	11,5

Çizelge 4.1’den de anlaşılacağı üzere, söz konusu çalışmada katılımcıların %53,3’ü kadın; geriye kalan %46,5’inin erkek olduğu anlaşılmaktadır. Yaş dağılımında ise katılımcıların %47,5’inin 21-23 yaş aralığında oldukları, %41’inin 18-20 yaş grubunda bulunduğu ve %11,5’inin ise 24 yaş ve üstünde olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin aile yapılarına ilişkin bilgilerin dağılımları Çizelge 4.2’de gösterilmiştir.

Çizelge 4.2: Katılımcıların Aile Yapısına İlişkin Bilgiler

	n	%
Anne ve Baba Durumu		
Birlikte, ikisi de sağ	423	88,1
Boşandırlar/Ayrılar	39	8,1
Anne sağ, baba vefat	13	2,7
Baba sağ, anne vefat	4	,8
İkisi de vefat	1	,2
Kardeş Sayısı		
3-5 kardeşiz	221	46,0
İki kardeşiz	197	41,0
Tek çocuğum	41	8,5
6 veya daha fazla kardeşiz	21	4,4
Baba Eğitim Seviyesi		
Lise	157	32,7
Lisans	112	23,3
İlkokul	98	20,4
Ortaokul	78	16,3
Lisansüstü	23	4,8
Okur yazar	9	1,9
Okur yazar değil	3	,6

Çizelge 4.2: Katılımcıların Aile Yapısına İlişkin Bilgiler (devamı)

	n	%
<i>Anne Eğitim Seviyesi</i>		
Lise	142	29,6
İlkokul	116	24,2
Ortaokul	106	22,1
Lisans	78	16,3
Okur yazar	18	3,8
Okur yazar değil	11	2,3
Lisansüstü	9	1,9
<i>Annenin Mesleği</i>		
Ev hanımı	348	72,5
Memur	44	9,2
İşçi	27	5,6
Kariyer meslekleri	20	4,2
Esnaf	14	2,9
Diğer	15	3,1
Emekli	11	2,3
<i>Babanın Mesleği</i>		
Esnaf	170	35,4
İşçi	86	17,9
Diğer	76	15,8
Memur	60	12,5
Kariyer meslekleri	47	9,8
Emekli	35	7,3
İşsiz	4	,8
<i>Gelir Seviyesi</i>		
3001-4500	136	28,3
1401-3000	133	27,7
6001 ve üstü	99	20,6
4501-6000	86	17,9
0-1400	22	4,6

Buna göre katılımcıların %88'inin geleneksel, yani anne ve babanın birlikteliğinin devam ettiği aile yapısına sahip oldukları, buna karşın toplamda %12'sinin geleneksel olmayan, yani anne ve baba birlikteliğinin boşanma veya vefat gibi nedenlerle ortadan kalktığı aile yapısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Örnekleme grubunun kardeş sayıları incelendiğinde katılımcıların büyük oranda iki ve daha ikiden fazla kardeşe sahip oldukları (%87) tespit edilmiştir. Tek çocuk olan katılımcıların oranı %9 civarındayken, altı ve daha fazla kardeşe sahip olanlar ise %4 seviyesindedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin babalarının eğitim seviyesi ortalama olarak lise düzeyindeyken, annelerinin eğitim seviyesi ise ortalama olarak ortaokul seviyesinde olduğu bulunmuştur.

Örneklem grubunun annelerinin mesleği büyük oranda ev hanımı iken babalarının meslekleri ise esnaf-işçi olarak bulunmuştur.

Çalışmaya katılan öğrencilerin ailelerinin gelir seviyesi ortalama olarak 3282 TL düzeyinde olduğu bulunmuştur. 6001 ve üstü grupta yer alanların oranı %21 iken, geliri olmadığını ifade eden katılımcıların oranı ise %5 civarında olduğu bulunmuştur.

Çalışmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri esnada kaldıkları yer ve sorunlarını kimler ile paylaştıklarına ilişkin bilgilerin dağılımları Çizelge 4.3'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.3: Katılımcıların Kendisine İlişkin Bilgiler

	n	%
Yaşadığı Yer		
Ailemin yanı	290	60,4
Yurtta	72	15,0
Arkadaşlarla	64	13,3
Yalnız	29	6,0
Akraba/Tanıdık yanı	21	4,4
Diğer	4	,8
Sorun Paylaşımı		
Anne	180	37,5
Arkadaş	165	34,4
Kardeş	72	15,0
Baba	26	5,4
Diğer	22	4,6
Hiç Kimseyle	13	2,7
Öğretmen	2	,4

Katılımcıların yaşadığı yere göre yapılan analize göre ailesinin yanında yaşayanların oranı %60 seviyesinde bulunmuştur. Bu oranı %15 ile yurtta, %13 arkadaşlarla, %6 yalnız ve %5 oranında akraba yanı/diğer yerler takip etmektedir.

Katılımcıların genel olarak sorunlarını annelerine (%38) ve arkadaşlarına (%34) anlattıkları bulunmuştur. En az paylaşım yapılan grup ise %0,4 oranında öğretmenler olmuştur.

Çalışmaya katılan öğrencilerin çocukken anne ve/veyababaları tarafından aile içi şiddete maruz kalıp kalmadıkları ve şiddete maruz kaldıkları yaş aralıklarına ilişkin bilgilerin dağılımı Çizelge 4.4’de verilmiştir.

Çizelge 4.4: Şiddet Geçmişine İlişkin Bilgiler

	N	%
Şiddet Öyküsü		
Hayır	306	63,7
Evet	174	36,3
Şiddete Uğradığı Yaş		
Şiddet yok	305	63,5
10-15 yaş	93	19,4
6-10 yaş	57	11,9
0-6 yaş	12	2,5
15-18 yaş	12	2,5
18 yaş ve üstü	1	,2

Buna göre şiddete uğradığını belirten öğrenci sayısı n=174 (%36,3) olarak tespit edilmiştir. Şiddet geçmişinin olmadığını ifade eden öğrenci sayısı ise n=306 (%63,7) olarak bulunmuştur.

Katılımcıların şiddete maruz kaldıkları yaş dağılımına göre en yoğun 10-16 yaş aralığında iken (n=93, %19,4) şiddet mağduru oldukları; 18 ve üstü yaşlarda ise neredeyse hiç şiddete maruz kalmadıkları (n=1, %0,2) anlaşılmaktadır.

Katılımcıların hangi şiddet türüne maruz kaldığına yönelik yapılan Çizelge 4.5’de birden fazla türde şiddete maruz kaldığını ifade edenlerin sayısı n=123 (%25,6) olarak bulunmuştur. Tekli şiddet türünde ise en fazla maruz kalınan tür sözel şiddet (n=44, %9,2) olarak tespit edilmiştir. En az maruz kalınan şiddet türü ise cinsel şiddettir (n=1, %0,2).

Çalışmaya katılan öğrencilerin hangi zaman aralıklarıyla şiddete maruz kaldıklarına ilişkin bilgiler Çizelge 4.5'te verilmiştir.

Çizelge 4.5: Maruz Kalınan Şiddetin Sıklığına İlişkin Bilgiler

	N	%
<i>Maruz Kaldığı Şiddet Türü</i>		
Şiddet yok	306	63,8
Çoklu	123	25,6
Sözel şiddet	44	9,2
Duygusal şiddet	4	,8
Fiziksel şiddet	2	,4
Cinsel şiddet	1	,2
<i>Sözel Şiddet Sıklığı</i>		
Şiddet yok	314	65,4
Ayda birkaç defa	74	15,4
Yılda birkaç defa	59	12,3
Haftada birkaç defa	26	5,4
Her gün	7	1,5
<i>Fiziksel Şiddet Sıklığı</i>		
Şiddet yok	368	76,7
Yılda birkaç defa	80	16,7
Ayda birkaç defa	25	5,2
Haftada birkaç defa	4	,8
Her gün	3	,6
<i>Duygusal Şiddet Sıklığı</i>		
Şiddet yok	374	77,9
Yılda birkaç defa	55	11,5
Ayda birkaç defa	33	6,9
Haftada birkaç defa	12	2,5
Her gün	6	1,3
<i>Cinsel Şiddet Sıklığı</i>		
Şiddet yok	470	97,9
Yılda birkaç defa	5	1,0
Haftada birkaç defa	2	,4
Ayda birkaç defa	2	,4
Her gün	1	,2

Maruz kalınan şiddetin sıklığına dair yapılan incelemede sözel şiddete maruz kalanların ortalama olarak ayda birkaç defa (n=74, %15,4); fiziksel şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa (n=80, %16,7); duygusal şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa (n=55, %11,5) ve cinsel şiddete maruz

kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa (n=5, %1) mağdur oldukları tespit edilmiştir.

4.2 Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Analizleri

Söz konusu çalışmada kullanılan ölçeklerin Türkçe adaptasyonu sonucunda elde edilen güvenilirlik sonuçları ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Çizelge 4.6'da da yer aldığı üzere, Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Türkçe adaptasyonunda yer alan alt ölçeklerin cronbach α katsayıları .78-.85 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada alt ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach α katsayıları ise .78-.83 arasında olduğu bulunmuştur. Bu sonuçla Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasına yakın cronbach α katsayıları elde edildiği anlaşılmıştır.

Çizelge 4.6: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri

	Mevcut Çalışma	Türkçe Adaptasyonu (İmamoğlu ve Aydın, 2009)
Onay Bağımlılık	0,83	0,84
Empati	0,81	0,78
Başkalarına Güven	0,79	0,83
Duygu Farkındalığı	0,78	0,85

Çizelge 4.7'de de görüldüğü gibi, Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği'nin Türkçe adaptasyonunda yer alan alt ölçeklerin cronbach α katsayıları .72-.86 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada alt ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach α katsayıları ise .71-.85 arasında olduğu bulunmuştur. Bu sonuçla Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasına yakın cronbach α katsayıları elde edildiği anlaşılmıştır.

Çizelge 4.7: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Güvenirlik Analizleri

	Mevcut Çalışma	Türkçe Adaptasyonu (Satici ve Akın, 2001)
Öfke Sonrası Düşünce	0,85	0,86
İntikam Düşünceleri	0,71	0,72
Öfke Hatıraları	0,75	0,85
Öfke Nedenlerini Anlama	0,71	0,77

Çizelge 4.8'de de görüldüğü gibi, Saldırganlık Envanteri'nin Türkçe adaptasyonunda yer alan alt ölçeklerin cronbach α katsayıları .58-.75 arasında değişmektedir. Mevcut

çalışmada alt ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach α katsayıları ise .54-.78 arasında olduğu bulunmuştur. Bu sonuçla Saldırganlık Envanteri'nin Türkçe uyarlamasına yakın cronbach α katsayıları elde edildiği anlaşılmıştır.

Çizelge 4.8: Saldırganlık Envanterinin Güvenirlik Analizleri

	Mevcut Çalışma	Türkçe Adaptasyonu (Çelik ve Otrar, 2009)
Fiziksel Saldırganlık	0,77	0,75
Sözel Saldırganlık	0,78	0,69
Dürtüsel Saldırganlık	0,76	0,63
Saldırganlıktan Kaçınma	0,54	0,58

4.3 Gruplar Arası Ortalama Farkları

Kullanılan ölçeklerde elde edilen puanlar arasında gruplar arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı t-test ve ANOVA analizleri ile tespit edilmiştir. Bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı fark bulunan sosyo-demografik özellikler ve bunlara ilişkin Çizelgeler aşağıya çıkarılmıştır.

4.3.1 Cinsiyet özelliklerine göre ortalama farkları

Çizelge4.9'da görüldüğü üzere cinsiyet faktörünün bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Çizelge 4.9: Cinsiyet Özelliklerine Göre Grup Farklılıkları

		x	F	Sig.	t	Sig. (2-tailed)
İntikam Düşünceleri	Erkek	8,52	15,854	,000	-5,448	,000
	Kadın	7,17				
Fiziksel Saldırganlık	Erkek	9,93	9,178	,003	-8,694	,000
	Kadın	7,08				
Sözel Saldırganlık	Erkek	21,27	2,045	,153	-6,053	,000
	Kadın	18,1				
Dürtüsel Saldırganlık	Erkek	17,96	,636	,426	-2,497	,013
	Kadın	16,75				
Saldırganlıktan Kaçınma	Erkek	5,1	,618	,432	2,016	,044
	Kadın	5,5				

Buna göre "erkek" cinsiyetinin "intikam düşünceleri ($t(469)=-5,448$; $p<.001$)", "fiziksel saldırganlık ($t(465)=-8,694$; $p<.001$)", "sözel saldırganlık ($t(454)=-6,053$; $p<.001$)" ve "dürtüsel saldırganlık ($t(467)=-2,497$; $p<.05$)" alt ölçeklerinde kadınlardan anlamlı ve negatif yönde ayrıştıkları anlaşılmaktadır. Kadınların ise

“saldırganlıktan kaçınma ($t(447)=2,016$; $p<.05$)” alt ölçeğinde erkeklerden anlamlı ve pozitif yönde ayrıştıkları bulunmuştur.

4.3.2 Şiddet öyküsüne göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.10’da görüldüğü üzere katılımcıların çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalıp kalmamalarına göre bazı alt ölçek puanlarında birbirinden ayrıştıkları tespit edilmiştir.

Çizelge 4.10: Şiddet Öyküsüne Göre Grup Farklılıkları

		x	F	Sig.	t	Sig. (2-tailed)
Öfke Sonrası Düşünce	Hayır	14,57	,185	,667	-2,365	,018
	Evet	15,51				
İntikam Düşünceleri	Hayır	7,51	1,821	,178	-2,947	,003
	Evet	8,28				
Öfke Hatıraları	Hayır	12,61	,230	,632	-3,742	,000
	Evet	13,73				
Nedenleri Anlama	Hayır	9,35	,268	,605	-2,923	,004
	Evet	10,08				
Fiziksel Saldırganlık	Hayır	7,85	2,412	,121	-4,336	,000
	Evet	9,41				
Sözel Saldırganlık	Hayır	19,05	,658	,418	-2,381	,018
	Evet	20,38				
Dürtüsel Saldırganlık	Hayır	16,81	3,980	,047	-2,786	,006
	Evet	18,22				
Duygu Farkındalığı	Hayır	35,09	,126	,723	-3,175	,002
	Evet	37,81				

Buna göre şiddet öyküsü bulunan katılımcıların “öfke sonrası düşünce ($t(466)=-2,365$, $p<.05$)”; “intikam düşünceleri ($t(469)=-2,947$, $p<.01$)”; “öfke hatıraları ($t(445)=-3,742$, $p<.001$)”; “nedenleri anlama ($t(469)=-2,923$, $p<.01$)”; “fiziksel saldırganlık ($t(465)=-4,336$, $p<.001$)”; “sözel saldırganlık ($t(454)=-2,381$, $p<.05$)”; “dürtüsel saldırganlık ($t(467)=-2,786$, $p<.01$)” ve “duygu farkındalığı ($t(433)=-3,175$, $p<.01$)” alt ölçeklerinde anlamlı ve negatif yönde şiddet öyküsü olmayanlara göre ayrıştıkları anlaşılmaktadır.

4.3.3 Yaşa göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.11’de görüldüğü üzere katılımcıların içinde buldukları yaş grupları arasında bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Çizelge 4.11: Yaşa Göre Ortalama Farklılıkları

	Yaş	N	Mean	ss	df	Mean Square	F	Sig.
Onay Bağımlılığı	18-20	188	46,2500					
	21-23	214	46,5234	1274,351	2	637,176	6,919	,001
	24 ve üstü	51	51,6863					
Başkalarına Güven	18-20	188	42,7660					
	21-23	214	42,3785	815,952	2	407,976	4,716	,009
	24 ve üstü	51	38,3529					
Duygu Farkındalığı	18-20	179	36,5475					
	21-23	206	36,5922	845,837	2	422,919	5,762	,003
	24 ve üstü	50	32,2000					

Buna göre, onay bağımlılığı alt ölçeğinde yaş grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(2,465)=6,919$; $p=.001$). Yapılan post-hoc analizine göre onay bağımlılığı alt ölçeğinde 18-20 yaş aralığındaki katılımcıların 24 yaş ve üstü katılımcılara göre daha fazla onay ihtiyacı hissettiği ($p=.001$) tespit edilmiştir. Yine, aynı alt ölçekte 21-23 yaş aralığındaki katılımcıların da 24 ve üstü yaş grubuna göre daha fazla onay ihtiyacı hissettikleri anlaşılmıştır ($p=.002$).

Başkalarına güven alt ölçeğinde yaş grupları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ($F(2,465)=4,716$; $p=.009$). Yapılan post-hoc analizine göre başkalarına güven alt ölçeğinde 18-20 yaş grubunun 21-23 yaş grubuna göre anlamlı ve pozitif yönde farklılaştığı, başkalarına daha fazla güvendiği bulunmuştur ($p=.008$). Yine, 21-23 yaş grubunun da 24 yaş ve üstü gruba göre başkalarına daha fazla güvendikleri anlaşılmaktadır ($p=.016$).

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(2,465)=5,762$; $p=.003$). Yapılan post-hoc analizine göre duygu farkındalığı alt ölçeğinde 18-20 yaş grubunun, 21-23 yaş grubuna göre anlamlı ve negatif yönde farklılaştığı, duygu farkındalığının daha az olduğu bulunmuştur ($p=.005$). Yine, 21-23 yaş grubunun da 24 yaş ve üstü gruba göre daha fazla duygu farkındalığının olduğu anlaşılmaktadır ($p=.004$). Başka bir deyişle 21-23 yaş grubunun en fazla duygu farkındalığına sahip olan grup olduğu, 24 yaş ve üstü grubunun ise en az farkındalığa sahip oldukları anlaşılmaktadır.

4.3.4 Bölüme göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.12’de gösterildiği gibi katılımcıların öğrenim gördükleri bölümlere göre bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Çizelge 4.12: Bölüme Göre Ortalama Farklılıkları

	Bölüm	x	ss	df	x ²	F	Sig.
Fiziksel Saldırganlık (SE)	Bilgisayar Mühendisliği	9,76	471,757	7	67,394	4,951	.000
	Çocuk Gelişimi	6,95					
	Türk Dili Edebiyatı	7,18					
	Elektrik Elektronik Mühendisliği	9,91					
Sözel Saldırganlık (SE)	Bilgisayar Mühendisliği	21,15	711,925	7	101,704	3,171	.003
	Çocuk Gelişimi	17,03					
	Elektrik Elektronik Mühendisliği	21,04					
Onay Bağımlılığı (KİBÖ)	İlköğretim Matematik	43,81	1615,9	7	230,843	2,499	.016
	Öğretmenliği						
	Psikoloji	49,95					

Buna göre, fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(7,457)=4,951$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre Bilgisayar Mühendisliği bölümünün Çocuk Gelişimi’ne ($p=.001$) ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne göre ($p=.005$); Elektrik- Elektronik bölümünün Çocuk Gelişimi’ne ($p=.001$) ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne göre ($p=.002$) daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Sözel saldırganlık alt ölçeğinde bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(7,457)=3,171$; $p=.003$). Yapılan post-hoc analizine göre Bilgisayar Mühendisliği bölümünün Çocuk Gelişimi’ne ($p=.002$); Elektrik- Elektronik bölümünün Çocuk Gelişimi’ne göre ($p=0,05$) daha fazla sözel saldırganlığa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Onay bağımlılığı alt ölçeğinde bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(7,457)=2,499$; $p=.016$). Yapılan post-hoc analizine göre İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümünün Psikoloji bölümüne göre daha fazla onaya ihtiyaç duydukları ($p=.017$) tespit edilmiştir.

4.3.5 Anne baba beraberliğine göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.13'te görüldüğü üzere katılımcıların anne-baba birlikteliğine göre bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Çizelge 4.13: Anne Baba Birlikteliğine Göre Ortalama Farklılıkları

	Anne Baba Durumu	x	ss	df	x ²	F	Sig.
Dürtüsel Saldırganlık	Birlikte ikisi de sağ	17,57					
	Boşandılar/ Ayrılar	15,97					
	Anne sağ, baba vefat	14,69	252,971	3	84,324	3,043	.029
	Baba sağ, anne vefat	13,25					
	İkisi de vefat	12					
Empati	Birlikte ikisi de sağ	18,62					
	Boşandılar/ Ayrılar	17,68					
	Anne sağ, baba vefat	23,92	443,302	3	147,767	4,643	.003
	Baba sağ, anne vefat	22,67					
	İkisi de vefat	19					

Buna göre, dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde anne baba beraberliği arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(3,455)=3,043$; $p=.029$). Yapılan post-hoc analizine göre dürtüsel saldırganlıkta gruplar arasında herhangi bir fark bulunamazken empati alt ölçeğinde grupların birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaştıkları anlaşılmıştır ($F(3,465)=4,463$; $p=.003$). Anne sağ-baba vefat grubunun ikisi de birlikte grubuna göre daha az empati becerisine sahip oldukları ($p=.005$); boşandılar/ayrılar grubunun ise anne sağ-baba vefat grubuna göre daha az empati becerisine sahip oldukları ($p=.004$) bulunmuştur. Yani, en az empati becerisine sahip olan grubun ebeveynleri boşanan kişiler olduğu tespit edilmiştir.

4.3.6 Gelire göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.14'de görüldüğü üzere katılımcıların aile aylık gelir durumlarına göre bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Çizelge 4.14: Gelir Durumuna Göre Ortalama Farklılıkları

	Gelir	x	ss	df	x2	F	Sig.
Fiziksel Saldırganlık	0-1400	10,3					
	1401-3000	8,28					
	3001-4500	8,31	135,469	4	33,867	2,415	0,048
	4501-6000	7,73					
	6001 ve üstü	8,9					
Dürtüsel Saldırganlık	0-1400	18,32					
	1401-3000	16,34					
	3001-4500	17,26	285,993	4	71,498	2,576	0,037
	4501-6000	17,24					
	6001 ve üstü	18,51					

Buna göre, fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde gelir grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(4,467)=2,415$; $p=.048$). Yapılan post-hoc analizine göre aylık geliri 0-1400 TL arasında olan grubun 4501-6000 TL aylık geliri olan gruba göre daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları ($p=.049$) bulunmuştur.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde gelir grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(4,455)=2,576$; $p=.037$). Yapılan post-hoc analizine göre 1401-3000 TL aylık geliri olan grubun 6001 ve üstü gelire sahip olan gruba göre daha fazla dürtüsel saldırganlığa sahip oldukları tespit edilmiştir.

4.3.7 Sorun paylaşımına göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.15'te görüldüğü üzere katılımcıların sorun paylaşımı değişkenine göre bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Çizelge 4.15: Sorun Paylaşımına Göre Ortalama Farklılıkları

		x	ss	df	x2	F	Sig.
Öfke Sonrası Düşünce	Hiç kimseyle	17,77					
	Anne	14,39					
	Baba	13,23					
	Kardeş	15,42	314,013	5	62,803	3,788	.002
	Arkadaş	15,42					
	Öğretmen	12,50					
	Diğer	13,95					
İntikam Düşünceleri	Hiç kimseyle	10,77					
	Anne	7,36					
	Baba	7,08					
	Kardeş	7,63	210,098	5	42,02	5,822	.000
	Arkadaş	8,28					
	Öğretmen	9,50					
	Diğer	7,00					
Öfke Hatıraları	Hiç kimseyle	15,92					
	Anne	12,51					
	Baba	12,32					
	Kardeş	12,75	230,751	5	46,15	5,122	.000
	Arkadaş	13,65					
	Öğretmen	11,50					
	Diğer	12,48					
Fiziksel Saldırganlık	Hiç kimseyle	13,46					
	Anne	7,71					
	Baba	8,40					
	Kardeş	8,72	452,073	5	90,415	6,65	.000
	Arkadaş	8,49					
	Öğretmen	12,50					
	Diğer	9,18					

Çizelge 4.15: Sorun Paylaşımına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)

		x	ss	df	x2	F	Sig.
Sözel Saldırganlık	Hiç kimseyle	24,54					
	Anne	18,97					
	Baba	19,08	423,191	5	84,638	2,599	.025
	Kardeş	20,05					
	Arkadaş	19,49					
	Öğretmen	21,50					
	Diğer	20,35					
Dürtüsel Saldırganlık	Hiç kimseyle	21,77					
	Anne	16,62					
	Baba	16,27	482,525	5	96,505	3,53	.004
	Kardeş	17,49					
	Arkadaş	17,48					
	Öğretmen	21,50					
	Diğer	19,23					
Başkalarına Güven	Hiç kimseyle	52,83					
	Anne	41,21					
	Baba	42,92	1546,87	5	309,374	3,621	.003
	Kardeş	42,43					
	Arkadaş	41,93					
	Öğretmen	40,00					
	Diğer	42,32					
Duygu Farkındalığı	Hiç kimseyle	44,62					
	Anne	35,64					
	Baba	33,33	1200,968	5	240,194	3,286	.006
	Kardeş	36,22					
	Arkadaş	36,33					
	Öğretmen	26,00					
	Diğer	35,32					

Buna göre, öfke sonrası düşünce alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,464)=3,788$; $p=.002$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruba ($p=.047$) ve babalarıyla paylaşan gruba göre ($p=.014$) öfke sonrasında daha fazla düşünce ürettikleri tespit edilmiştir.

İntikam düşünceleri alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,460)=5,822$; $p=.000$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.000$); babalarıyla paylaşan gruptan ($p=.001$); kardeşiyle paylaşan gruptan ($p=.002$); arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ($p=.018$) ve diğer gruplarla paylaşan gruptan ($p=.002$) farklılaştığı, daha fazla intikam düşüncesi ürettiği bulunmuştur.

Öfke hatıraları alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,467)=5,122$; $p=.000$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.002$); babalarıyla paylaşan gruptan ($p=.009$); kardeşiyle paylaşan gruptan ($p=.011$) ve diğer gruplarla paylaşan gruptan ($p=.013$) farklılaştığı, daha fazla öfke hatırası biriktirdiği bulunmuştur.

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,456)=6,650$; $p=.000$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.000$); babalarıyla paylaşan gruptan ($p=.001$); kardeşiyle paylaşan gruptan ($p=.000$); arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ($p=.000$) ve diğer gruplarla paylaşan gruptan ($p=.021$) farklılaştığı, daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Sözel saldırganlık alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,450)=2,599$; $p=.025$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.010$) ve arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ($p=.028$) farklılaştığı, daha fazla sözel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,462)=3,530$; $p=.004$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.009$) ve babalarıyla paylaşan gruptan ($p=.025$) farklılaştığı, daha fazla dürtüsel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Başkalarına güven alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,465)=3,621$; $p=.003$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.000$); babalarıyla paylaşan gruptan ($p=.029$); kardeşiyle paylaşan gruptan ($p=.005$); arkadaşlarıyla paylaşan

gruptan ($p=.001$) ve diğer gruplarla paylaşan gruptan ($p=.014$) farklılaştığı, başkalarına daha az güvendikleri bulunmuştur.

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,464)=3,286$; $p=.006$). Post-hoc analizine göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ($p=.004$); babalarıyla paylaşan gruptan ($p=.002$); kardeşiyle paylaşan gruptan ($p=.017$); arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ($p=.011$) ve diğer gruplarla paylaşan gruptan ($p=.018$) farklılaştığı ve daha az farkındalığına sahip oldukları bulunmuştur.

4.3.8 Akademik başarıya göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.16'da görüldüğü üzere katılımcıların akademik başarı değişkenine göre bazı alt ölçekpuanlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Çizelge 4.16: Akademik Başarıya Göre Ortalama Farklılıkları

	x	ss	df	x2	F	Sig.
Zayıf	6,00					
Ortalama Altı	4,07					
Saldırganlıktan Kaçınma Ortalama	5,24	63,472	4	15,868	3,6	.007
Ortalama Üstü	5,59					
Mükemmel	5,85					

Buna göre, saldırganlıktan kaçınma alt ölçeğinde akademik başarıya göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(4,470)=3,600$; $p=.007$). Yapılan post-hoc analizine göre akademik başarısı ortalamanın altında olanların ortalama olan göre ($p=.042$); ortalama üstü olanlara göre ($p=.006$) ve mükemmel olanlara göre ($p=.032$) saldırganlıktan daha az kaçındıkları anlaşılmıştır.

4.3.9 Şiddet türüne göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.17'de gösterildiği gibi katılımcılardan çocukken anne ve /veya babaları tarafından maruz kaldıkları aile içi şiddetin türüne göre bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Çizelge 4.17: Şiddet Türüne Göre Ortalama Farklılıkları

		x	ss	df	x2	F	Sig.
İntikam Düşünceleri	Şiddet yok	7,51					
	Sözel şiddet	7,86					
	Fiziksel şiddet	8,00					
	Duygusal şiddet	7,50	83,744	5	16,749	2,236	.05
	Cinsel şiddet	10,00					
Öfke Hatıraları	Çoklu	8,45					
	Şiddet yok	12,61					
	Sözel şiddet	14,15					
	Fiziksel şiddet	14,00					
	Duygusal şiddet	13,25	143,641	5	28,728	3,12	.009
Fiziksel Saldırıcılık	Cinsel şiddet	12,00					
	Çoklu	13,61					
	Şiddet yok	7,85					
	Sözel şiddet	8,44					
	Fiziksel şiddet	8,50					
Dürtüsel Saldırıcılık	Duygusal şiddet	7,75	356,832	5	71,366	5,171	.000
	Cinsel şiddet	4,00					
	Çoklu	9,87					
	Şiddet yok	16,81					
	Sözel şiddet	18,84					
Duygu Farkındalığı	Fiziksel şiddet	16,50					
	Duygusal şiddet	19,00	310,065	5	62,013	2,238	.05
	Cinsel şiddet	19,00					
	Çoklu	17,99					
	Şiddet yok	35,09					
Duygu Farkındalığı	Sözel şiddet	38,05					
	Fiziksel şiddet	45,00	939,73	4	234,932	3,195	.013
	Duygusal şiddet	42,25					
	Çoklu	37,45					

Buna göre, intikam düşünceleri alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,460)=2,236$; $p=.050$). Post-hoc analizine göre çoklu şiddet mağduru olanların şiddet görmeyenlere göre daha fazla intikam düşüncesi ürettikleri ($p=.034$) tespit edilmiştir.

Öfke hatıraları alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,462)=3,120$; $p=.009$). Post-hoc analizine göre sözel şiddet mağduru olanların şiddet görmeyenlere göre daha fazla öfke hatırası biriktirdikleri ($p=.034$) tespit edilmiştir.

Fiziksel saldırıcılık alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,457)=5,171$; $p=.000$). Post-hoc analizine göre çoklu şiddet mağduru olanların şiddet görmeyenlere göre daha fazla fiziksel saldırıcılığa sahip oldukları ($p=.000$) tespit edilmiştir.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,460)=2,238$; $p=.050$). Post-hoc analizine göre dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde gruplar arasında herhangi bir fark tespit edilmemiştir.

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F(5,455)=3,195$; $p=.013$). Post-hoc analizine göre dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde gruplar arasında herhangi bir fark tespit edilmemiştir.

4.3.10 Şiddete uğradığı yaşa göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.18’de gösterildiği gibi katılımcıların şiddet mağduru oldukları yaş gruplarının bazı alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Çizelge 4.18: Şiddet Gördüğü Yaşa Göre Ortalama Farklılıkları

		x	ss	df	x2	F	Sig.
İntikam Düşünceleri	Şiddet yok	7,49					
	0-6 yaş	9,33					
	6-10 yaş	8,57					
	10-15 yaş	8,09	97,728	4	24,432	3,283	.011
	15-18 yaş	7,92					
	18 yaş ve üstü	6,00					
Öfke Hatıraları	Şiddet yok	12,61					
	0-6 yaş	14,27					
	6-10 yaş	13,73	136,192	4	34,048	3,7	.006
	10-15 yaş	13,61					
	15-18 yaş	14,17					
	18 yaş ve üstü	13,00					
Nedenleri Anlama	Şiddet yok	9,35					
	0-6 yaş	11,25					
	6-10 yaş	10,00	75,095	4	18,774	2,78	.026
	10-15 yaş	10,01					
	15-18 yaş	9,55					
	18 yaş ve üstü	12,00					
Fiziksel Saldırganlık	Şiddet yok	7,82					
	0-6 yaş	10,00					
	6-10 yaş	9,37	302,17	4	75,542	5,438	.000
	10-15 yaş	9,55					
	15-18 yaş	8,64					
	18 yaş ve üstü	6,00					

Çizelge 4.18: Şiddet Gördüğü Yaşa Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)

	x	ss	df	x2	F	Sig.	
Dürtüsel Saldırganlık	Şiddet yok	16,81					
	0-6 yaş	16,89					
	6-10 yaş	17,19	377,29	4	94,322	3,429	.009
	10-15 yaş	19,12					
	15-18 yaş	17,08					
	18 yaş ve üstü	18,00					
Duygu Farkındalığı	Şiddet yok	35,09					
	0-6 yaş	40,20					
	6-10 yaş	36,30	943,444	4	235,861	3,208	.013
	10-15 yaş	38,29					
	15-18 yaş	38,83					

Buna göre, intikam düşünceleri alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,470)=3,283$; $p=.011$). Yapılan post-hoc analizine göre mağdur olunan yaş gruplarının intikam düşünceleri alt ölçeğinde birbirinden ayrılmadığı anlaşılmıştır.

Öfke hatıraları alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,465)=3,700$; $p=.006$). Yapılan post-hoc analizine göre mağdur olunan yaş gruplarının öfke hatıraları alt ölçeğinde birbirinden ayrılmadığı anlaşılmıştır.

Nedenleri anlama alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,467)=2,780$; $p=.026$). Yapılan post-hoc analizine göre mağdur olunan yaş gruplarının nedenleri anlama alt ölçeğinde birbirinden ayrılmadığı anlaşılmıştır.

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,455)=5,438$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre 10-15 yaş grubundayken şiddet mağduru olanların 6-10 ($p=.001$) ve 0-6 yaş ($p=.042$) grubundakilere göre daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri tespit edilmiştir.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,462)=3,429$; $p=.009$). Yapılan post-hoc analizine göre 10-15 yaş grubundayken şiddet mağduru olanların 6-10 yaş grubundakilere göre daha fazla dürtüsel saldırganlık gösterdikleri anlaşılmıştır ($p=.002$).

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,440)=3,208$; $p=.013$). Yapılan post-hoc analizine göre 10-15 yaş grubundayken şiddet mağduru olanların 6-10 yaş grubundakilere göre daha az duygu farkındalığına sahip oldukları tespit edilmiştir ($p=.024$).

4.3.11 Sözel şiddet sıklığına göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.19'da gösterildiği gibi katılımcıların sözel şiddete maruz kalma sıklığının alt ölçek puanlarında anlamlı farklılıklar yarattığı tespit edilmiştir.

Çizelge 4.19: Sözel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları

		x	ss	df	x2	F	Sig.
İntikam Düşünceleri	Şiddet yok	7,52					
	Her gün	10,57					
	Haftada	9,31					
	birkaç defa		153,797	4	38,449	5,251	.000
	Ayda	7,68					
	Yılda	8,33					
Öfke Hatıraları	Şiddet yok	12,63					
	Her gün	14,57					
	Haftada	14,88					
	birkaç defa		199,743	4	49,936	5,512	.000
	Ayda	13,06					
	Yılda	13,96					
Nedenleri Anlama	Şiddet yok	9,35					
	Her gün	12,33					
	Haftada	10,54					
	birkaç defa		103,998	4	25,999	3,886	.004
	Ayda	9,85					
	Yılda	10,09					
Fiziksel Saldırganlık	Şiddet yok	7,85					
	Her gün	11,57					
	Haftada	11,08					
	birkaç defa		398,538	4	99,634	7,282	.000
	Ayda	9,11					
	Yılda	9,00					

Çizelge 4.19: Sözel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)

		x	ss	df	x2	F	Sig.			
Dürtüsel Saldırganlık	Şiddet yok	16,87								
	Her gün	21,71								
	Haftada	19,85	406,151	4	101,538	3,7	.006			
	birkaç defa	17,16								
	Ayda birkaç defa	18,18								
Yılda birkaç defa										
Saldırganlıktan Kaçınma	Şiddet yok	5,29								
	Her gün	7,43								
	Haftada	5,17	48,188	4	12,047	2,71	.03			
	birkaç defa	5,59								
	Ayda birkaç defa	4,88								
Yılda birkaç defa										

Buna göre, intikam düşünceleri alt ölçeğinde sözel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,470)=5,271$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre her gün sözel şiddete maruz kalanların haftada birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.011$); haftada birkaç defa maruz kalanların ise ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.050$) daha fazla intikam düşüncesi ürettikleri bulunmuştur.

Öfke hatıraları alt ölçeğinde sözel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,455)=5,512$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre haftada birkaç defa sözel şiddete maruz kalanların ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.049$) daha fazla öfke hatırası biriktirdiği bulunmuştur.

Nedenleri anlama alt ölçeğinde sözel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,460)=3,886$; $p=.004$). Yapılan post-hoc analizine göre sözel şiddete maruz kalma sıklığının nedenleri anlama alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde sözel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,442)=7,282$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre haftada birkaç defa sözel şiddete maruz kalanların yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.013$) daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde sözel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,450)=3,700$; $p=.006$). Yapılan post-hoc analizine göre her

gün sözel şiddete maruz kalanların ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.032$) daha fazla dürtüsel saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur.

Saldırganlıktan kaçınma alt ölçeğinde sözel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,435)=2,710$; $p=.030$). Yapılan post-hoc analizine göre her gün sözel şiddete maruz kalanların yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.022$) daha az saldırganlıktan kaçınmaya çalıştıkları bulunmuştur.

4.3.12 Fiziksel şiddet sıklığına göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.20’de gösterildiği gibi katılımcıların fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının alt ölçek puanlarında anlamlı farklılıklar yarattığı tespit edilmiştir.

Çizelge 4.20: Fiziksel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları

		x	ss	df	x2	F	Sig.
İntikam Düşünceleri	Şiddet yok	7,56					
	Her gün	11,33					
	Haftada	10,00					
	birkaç defa		130,184	4	32,546	4,414	.002
	Ayda birkaç defa	9,04					
	Yılda birkaç defa	8,22					
Fiziksel Saldırganlık	Şiddet yok	7,90					
	Her gün	16,00					
	Haftada	12,00					
	birkaç defa		534,115	4	133,529	9,973	.000
	Ayda birkaç defa	10,46					
	Yılda birkaç defa	9,63					
Sözel Saldırganlık	Şiddet yok	19,11					
	Her gün	26,33					
	Haftada	25,67					
	birkaç defa		433,363	4	108,341	3,336	.01
	Ayda birkaç defa	20,58					
	Yılda birkaç defa	20,64					
Dürtüsel Saldırganlık	Şiddet yok	17,06					
	Her gün	29,33					
	Haftada	15,75					
	birkaç defa		551,264	4	137,816	5,079	.001
	Ayda birkaç defa	19,13					
	Yılda birkaç defa	17,57					

Çizelge 4.20: Fiziksel Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)

		x	ss	df	x2	F	Sig.
Saldırganlıktan Kaçınma	Şiddet yok	5,33					
	Her gün	6,33					
	Haftada	3,33					
	birkaç defa		46,651	4	11,663	2,621	.034
	Ayda	6,32					
	birkaç defa						
	Yılda	4,96					
	birkaç defa						
Onay Bağımlılığı	Şiddet yok	46,39					
	Her gün	41,67					
	Haftada	51,75					
	birkaç defa		901,685	4	225,421	2,415	.048
	Ayda	46,79					
	birkaç defa						
	Yılda	49,84					
	birkaç defa						
Başkalarına Güven	Şiddet yok	41,84					
	Her gün	51,00					
	Haftada	55,25					
	birkaç defa		1391,725	4	347,931	4,064	.003
	Ayda	45,88					
	birkaç defa						
	Yılda	40,96					
	birkaç defa						
Duygu Farkındalığı	Şiddet yok	35,59					
	Her gün	52,00					
	Haftada	34,50					
	birkaç defa		837,92	4	209,48	2,84	.024
	Ayda	38,86					
	birkaç defa						
	Yılda	37,05					
	birkaç defa						

Buna göre, intikam düşünceleri alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,470)=4,414$; $p=.002$). Yapılan post-hoc analizine göre fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının intikam düşünceleri alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,460)=9,973$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre

her gün fiziksel şiddete maruz kalanların yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.029$) daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur.

Sözel saldırganlık alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,455)=3,336$; $p=.010$). Yapılan post-hoc analizine göre fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının sözel saldırganlık alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,462)=5,079$; $p=.001$). Yapılan post-hoc analizine göre her gün fiziksel şiddete maruz kalanların haftada birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.006$); ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.013$) ve yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.001$) daha fazla dürtüsel saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur.

Saldırganlıktan kaçınma alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,450)=2,621$; $p=.034$). Yapılan post-hoc analizine göre ayda birkaç defa fiziksel şiddete maruz kalanların yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.046$) daha fazla saldırganlıktan kaçınmaya çalıştıkları bulunmuştur.

Onay bağımlılığı alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,442)=2,415$; $p=.048$). Yapılan post-hoc analizine göre fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının onay bağımlılığı alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Başkalarına güven alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,455)=4,064$; $p=.003$). Yapılan post-hoc analizine göre haftada birkaç defa fiziksel şiddete uğrayanların yılda birkaç defa fiziksel şiddete uğrayanlara göre ($p=.016$) başkalarına güvenmekte zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,462)=2,840$; $p=.024$). Yapılan post-hoc analizine göre fiziksel şiddete maruz kalma sıklığının duygu farkındalığı alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

4.3.13 Duygusal şiddete uğrama sıklığına göre ortalama farklılıkları

Çizelge 4.21'de gösterildiği gibi katılımcıların duygusal şiddete maruz kalma sıklığının alt ölçek puanlarında anlamlı farklılıklar yarattığı tespit edilmiştir.

Çizelge 4.21: Duygusal Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları

		x	ss	df	x2	F	Sig.
Öfke Sonrası Düşünce	Şiddet yok	14,63					
	Her gün	16,67					
	Haftada	17,33					
	birkaç defa	15,61	161,009	4	40,252	2,385	.050
	Ayda birkaç defa	15,63					
İntikam Düşünceleri	Yılda birkaç defa	15,63					
	Şiddet yok	7,53					
	Her gün	10,67					
	Haftada	10,00					
	birkaç defa	8,06	170,715	4	42,679	5,857	.000
Öfke Hatıraları	Ayda birkaç defa	8,59					
	Yılda birkaç defa	8,59					
	Şiddet yok	12,79					
	Her gün	13,17					
	Haftada	15,42					
Nedenleri Anlama	birkaç defa	12,97	142,099	4	35,525	3,866	.004
	Ayda birkaç defa	12,97					
	Yılda birkaç defa	14,06					
	Şiddet yok	9,42					
	Her gün	10,80					
Fiziksel Saldırganlık	Haftada	11,55					
	birkaç defa	10,06	86,7	4	21,675	3,222	.013
	Ayda birkaç defa	10,06					
	Yılda birkaç defa	10,18					
	Şiddet yok	7,99					
Sözel Saldırganlık	Her gün	14,00					
	Haftada	11,58					
	birkaç defa	9,68	464,121	4	116,03	8,569	.000
	Ayda birkaç defa	9,68					
	Yılda birkaç defa	9,28					
Sözel Saldırganlık	Şiddet yok	19,17					
	Her gün	24,17					
	Haftada	23,33					
	birkaç defa	19,88	393,513	4	98,378	3,021	.018
	Ayda birkaç defa	19,88					
Yılda birkaç defa	20,44						

Çizelge 4.21: Duygusal Şiddet Sıklığına Göre Ortalama Farklılıkları (devamı)

		x	ss	df	x2	F	Sig.
Dürtüsel Saldırganlık	Şiddet yok	17,14					
	Her gün	24,17					
	Haftada	20,27					
	birkaç defa		407,618	4	101,905	3,713	.005
	Ayda	16,58					
	birkaç defa						
	Yılda	17,52					
Başkalarına Güven	Şiddet yok	41,50					
	Her gün	48,40					
	Haftada	48,45					
	birkaç defa		933,427	4	233,357	2,694	.031
	Ayda	44,09					
	birkaç defa						
	Yılda	42,94					
Duygu Farkındalığı	Şiddet yok	35,50					
	Her gün	46,00					
	Haftada	41,64					
	birkaç defa		1054,96	4	263,74	3,6	.007
	Ayda	35,61					
	birkaç defa						
	Yılda	38,06					
	birkaç defa						

Buna göre, öfke sonrası düşünce alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,470)=2,385$; $p=.050$). Yapılan post-hoc analizine göre duygusal şiddete maruz kalma sıklığının öfke sonrası düşünce alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

İntikam düşünceleri alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,465)=5,857$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre her gün duygusal şiddete maruz kalanların ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.012$) daha fazla intikam düşüncesi ürettikleri anlaşılmaktadır.

Öfke hatıraları alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,435)=3,866$; $p=.004$). Yapılan post-hoc analizine göre haftada birkaç defa duygusal şiddete maruz kalanların ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.032$) daha fazla öfke hatırası biriktirdikleri anlaşılmaktadır.

Nedenleri anlama alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,450)=3,222$; $p=.013$). Yapılan post-hoc analizine göre duygusal şiddete maruz kalma sıklığının nedenleri anlama alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,460)=8,569$; $p=.000$). Yapılan post-hoc analizine göre her gün duygusal şiddete maruz kalanların ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.025$) ve yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.010$) daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Sözel saldırganlık alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,442)=3,021$; $p=.018$). Yapılan post-hoc analizine göre duygusal şiddete maruz kalma sıklığının sözel saldırganlık alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,463)=3,713$; $p=.005$). Yapılan post-hoc analizine göre her gün duygusal şiddete maruz kalanların ayda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.011$) ve yılda birkaç defa maruz kalanlara göre ($p=.028$) daha fazla dürtüsel saldırganlık gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Başkalarına güven alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,446)=2,694$; $p=.031$). Yapılan post-hoc analizine göre duygusal şiddete maruz kalma sıklığının başkalarına güven alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde duygusal şiddete maruz kalma sıklığının anlamlı fark ürettiği bulunmuştur ($F(4,435)=3,600$; $p=.007$). Yapılan post-hoc analizine göre duygusal şiddete maruz kalma sıklığının duygu farkındalığı alt ölçeğinde gruplar arası ayrışmanın bulunmadığı anlaşılmıştır.

4.4 Alt Ölçekler Arasındaki Korelasyon İlişkileri

Çizelge 4.22'de de gösterildiği gibi söz konusu çalışmada kullanılan envanterlerin alt ölçekleri arasındaki korelasyon ilişkilerine göre her envanterin alt ölçekleri birbiri arasında yüksek düzeyli güçlü korelasyon ilişkilerine sahiptir.

Envanterler arası korelasyon ilişkileri incelendiğinde ise fiziksel saldırganlık alt ölçeği ile intikam düşünceleri alt ölçeği arasında $r=.532$, $p<.001$ gibi etki büyüklüğünün oldukça güçlü olduğu anlaşılan pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde sözel saldırganlık alt ölçeğinin de intikam düşünceleriyle $r=.487$, $p<.001$ güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki kurduğu tespit edilmiştir.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinin öfke sonrası düşünce ($r=.388$, $p<.001$); intikam düşünceleri ($r=.349$, $p<.001$); öfke hatıraları ($r=.358$, $p<.001$) ve nedenleri anlama ($r=.322$, $p<.001$) alt ölçekleri ile orta seviyede güçlü ve pozitif yönde ilişki kurduğu görülmektedir.

Başkalarına güven alt ölçeğinin öfke sonrası düşünce ($r=.357$, $p<.001$); intikam düşünceleri ($r=.323$, $p<.001$) ve öfke hatıraları ($r=.322$, $p<.001$) alt ölçekleri ile orta seviyede güçlü ve pozitif yönde ilişki kurduğu görülmektedir.

Duygu farkındalığı alt ölçeği intikam düşünceleri ($r=.510$, $p<.001$) dürtüsel saldırganlık ($r=.540$, $p<.001$) alt ölçekleri ile oldukça güçlü ve pozitif yönde bir ilişki kurarken, öfke sonrası düşünce ($r=.360$, $p<.001$); öfke hatıraları ($r=.388$, $p<.001$); fiziksel saldırganlık ($r=.478$, $p<.001$) ve sözel saldırganlık ($r=.480$, $p<.001$) alt ölçekleri ile orta seviyede güçlü ve pozitif yönde ilişki kurduğu görülmektedir.

Çizelge 4.22: Alt Ölçekler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Öfke Sonrası Düşünce (ÖİDDÖ) (1)	1											
İntikam Düşünceleri (ÖİDDÖ) (2)	,580**	1										
Öfke Hatıraları (ÖİDDÖ) (3)	,685**	,520**	1									
Nedenleri Anlama (ÖİDDÖ) (4)	,687**	,420**	,601**	1								
Fiziksel Saldırganlık (SE) (5)	,287**	,532**	,290**	,188**	1							
Sözel Saldırganlık (SE) (6)	,373**	,487**	,332**	,270**	,698**	1						
Dürtüsel Saldırganlık (SE) (7)	,388**	,349**	,358**	,322**	,521**	,614**	1					
Saldırganlıktan Kaçınma (SE) (8)	-,010	-,178**	-,075	,044	-,264**	-,265**	-,106*	1				
Onay Bağımlılığı (KİBÖ) (9)	-,296**	-,168**	-,317**	-,324**	-,027	-,060	-,239**	-,136**	1			
Empati (KİBÖ) (10)	-,034	,127**	-,111*	-,113*	,148**	-,004	,037	-,152**	,139**	1		
Başkalarına Güven (KİBÖ) (11)	,357**	,323**	,322**	,299**	,224**	,223**	,277**	-,016	-,338**	,156**	1	
Duygu Farkındalığı (KİBÖ) (12)	,360**	,510**	,388**	,238**	,478**	,480**	,540**	-,240**	-,436**	,192**	,489**	1

**p<.001, *p<.05

4.5 Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Demografik Özelliklerle İlişkisi

Çizelge 4.23’de gösterildiği gibi öfke duygusunun ortaya çıkmasında etkili olan sosyo-demografik özelliklerin bulunabilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır.

Çizelge 4.23: Öfkeye İlişkin Derin Düşünmenin Demografik Özelliklerle İlişkisi

	1	2	3	4	5	6	7
ÖİDDÖ Toplam (1)	1						
Cinsiyet (2)	,101*	1					
Şiddet Öyküsü (3)	,162**	,106*	1				
Şiddet Türü (4)	,136**	,172**	,873**	1			
Sözel Şiddet Sıklık (5)	,135**	,077	,917**	,788**	1		
Duygusal Şiddet Sıklık (6)	,139**	,143**	,676**	,828**	,618**	1	
Şiddete Uğradığı Yaş (7)	,144**	,091*	,944**	,808**	,862**	,615**	1

*p<.05; **p<.01

Öfke duygusunun ortaya çıkmasında etkili olan sosyo-demografik özelliklerin bulunabilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Çizelge 4.23’de de görüldüğü üzere ÖİDD (Öfkeye İlişkin Derin Düşünme)’nin cinsiyet ($r=.101$, $p<.05$); şiddet öyküsünün bulunup bulunmadığı ($r=.162$, $p<.01$); maruz kalınan şiddetin türü ($r=.136$, $p<.01$); sözel şiddete maruz kalma sıklığı ($r=.135$, $p<.01$); duygusal şiddete maruz kalma sıklığı ($r=.139$, $p<.01$) ve şiddete uğradığı yaş grubu ($r=.144$, $p<.01$) ile anlamlı ve pozitif yönlü korelasyona sahip olduğu tespit edilmiştir.

ÖİDD’nin sosyo-demografik özellikler ile kurduğu korelasyon ilişkilerindeki katsayılar incelendiğinde söz konusu ilişkinin düşük seviyede anlamlı oldukları anlaşılmaktadır.

4.6 Öfke Duygusuna Etki Eden Faktörlere Yönelik Regresyon Analizi

Öfke duygusuna etki eden faktörlerin yordanabilmesi için üç modellenli regresyon analizi kullanılmıştır. Birinci model sadece sosyo-demografik özellikler analize dahil edilirken ikinci modelde sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra saldırganlık ölçeğinin alt faktörleri ve üçüncü modelde ise diğer iki ana değişken grubunun yanında kişiler arası duyarlık ölçeklerindeki alt faktörler analize dahil edilmiştir.

Çizelge 4.24’de de gösterildiği üzere, öfke duygusuna etki eden faktörleri belirlemek adına yapılan ilk çoklu regresyon analizine göre sadece sosyo-demografik

özelliklerin öfke duygusunun ortaya çıkmasında anlamlı bir katkı sunduğu tespit edilmiştir ($F(6,324)=2,420$, $p<.05$). İstatistiksel olarak anlamlı bulunan sonuca rağmen sosyo-demografik özelliklerin tek başına öfke duygusunun ortaya çıkmasına ancak %4,4'lük bir katkı sunabildikleri bulunmuştur ($R^2 =.044$). Öte yandan, şiddet öyküsüne sahip olup olmama tüm sosyo-demografik özellikler kategorisindeki en önemli ve tek anlamlı ilişki üreten alt değişken olarak bulunmuştur. Sadece bu değişkenin tüm sosyo-demografik değişkenlere göre tek başına öfke duygusunun oluşumunu %60,8 oranda yordayabildiği bulunmuştur. Bir başka deyişle bir bireyin şiddete uğramış olması %60,8 oranında öfke duygusunu ortaya çıkaracağı değerlendirilmektedir.

Çizelge 4.24: Regresyon Sonuçları

		Model 1					Model 2					Model 3				
		β	S.E.	Exp. (B)	t	Sig.	β	S.E.	Exp. (B)	t	Sig.	β	S.E.	Exp. (B)	t	Sig.
Demografik Özellikler	Şiddet Öyküsü	13,648	5,874	,608	2,323	,021	11,975	5,178	,533	2,313	,021					
	<i>Sabit</i>	40,979	1,855		22,097	,000										
Saldırganlık	Fiziksel Saldırganlık						,409	,198	,147	2,068	,039	,372	,189	,134	1,967	,050
	Sözel Saldırganlık						,421	,141	,227	2,979	,003	,371	,132	,200	2,818	,005
	Dürtüsel Saldırganlık						,415	,127	,211	3,274	,001					
	<i>Sabit</i>						23,812	2,950		8,071	,000					
Kişilerarası İlişkiler	Onay											-,232	,063	-,205	-3,668	,000
	Bağımlılığı Başkalarına Güven											,247	,058	,226	4,250	,000
	<i>Sabit</i>											30,122	5,655		5,327	,000
		R ² = ,044 x ² =1609,905; F(6,324)=2,420; p<.05					R ² = ,269 x ² =9900,318; F(10,324)=11,527; p<.01					R ² =,395 x ² =14581,016; F(14,324)=14,486; p<.01				

İkinci regresyon modelinde sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra saldırganlık ölçeğinde yer alan alt değişkenler analize dahil edilmiştir. Analiz sonucuna göre bireyin şiddet görmesinin yanı sıra fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlığa eğiliminin bulunması öfke duygusunun ortaya çıkmasında ve devam etmesinde anlamlı katkı sunmaktadır ($F(10,324)=11,527, p<.01$). Şiddete uğrayan bir bireyin fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlığı da sahip olması halinde öfke duygusunun %26,9 oranında açığa çıkacağı yordandığı bulunmuştur ($R^2 =.269$). İkinci modelde öfke duygusunun açığa çıkmasını yordayan değişkenlerin yordama oranlarına bakıldığında her dört değişkenin de pozitif yönlü katkı sundukları anlaşılmaktadır. Bireyin şiddet görmüş olması %53,3 düzeyinde etki ederken, sözel saldırganlığa sahip olma %22,7; dürtüsel saldırganlığa sahip olma %21,1 ve fiziksel saldırganlığa sahip olma %14,7 düzeyinde etki ettikleri tespit edilmiştir.

Üçüncü regresyon modelinde sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra saldırganlık ve kişiler arası duyarlık ölçeklerinde yer alan alt değişkenler analize dahil edilmiştir. Analiz sonucuna göre fiziksel ve sözel saldırganlık ile başkalarına güven alt ölçekleri pozitif yönlü öfke duygusuna katkı sunarken, onay bağımlılığının ise negatif yönlü olduğu yani öfke duygusunu azalttığı anlaşılmaktadır. Her dört değişkenin birlikte bulunması halinde öfke duygusunun anlamlı şekilde yordandığı tespit edilmiştir ($F(14,324)=14,486, p<.01$). Son modelde onay bağımlılığı ve başkalarına güven alt faktörlerinin denkleme dahil edilmesiyle şiddete uğrama öyküsünün etkisi ortadan kalktığı, fiziksel ve sözel saldırganlık davranışlarının ise etki derecelerinin düştüğü buna rağmen her dört alt faktörün birleşmesi halinde öfke duygusunun %39,5 oranında ($R^2 =.395$) açığa çıkacağı tahmin edilmektedir. Alt ölçeklerin son modeldeki dağılımları incelendiğinde sözel saldırganlığın %20; fiziksel saldırganlığın %13,4; başkalarına güvenin %22,6 oranda pozitif yönlü olarak öfke duygusu üzerinde etkili oldukları anlaşılmıştır. Öte yandan, onay bağımlılığı değişkeninin ise öfke duygusunun açığa çıkmasını %20,5 oranında azalttığı bulunmuştur.

Sonuç olarak, bir bireyde öfke duygusunun ortaya çıkması için fiziksel ve sözel saldırganlık davranışlarının gözlemlenmesi, başkalarına güvenme eğiliminin olması ve onay alma davranışını sergilememesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bireyin sosyo-demografik özelliklerinde şiddete maruz kalma öyküsünün bulunması halinde ise

öfke duygusunun daha güçlü ortaya çıkacağı ve daha uzun süreceği değerlendirilmektedir.

4.7 Aracı Değişken Analizi

Çizelge 4.25’de Öfke Duygusunun Saldırgan Davranışa Dönüşmesinde Kişilerarası İlişki Boyutlarının Rolünün İncelenmesi’nde, kişilerarası ilişki boyutlarının saldırganlık üzerindeki etkisinin incelenmesi adına aracı değişken analizi gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle Öfkeye İlişkin Derin Düşünce Ölçeği ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği z puanlara dönüştürülmüştür. Sonrasında her iki ölçeğin z puanlarının etkileşimleri (interaction) hesaplanmıştır. Son olarak doğrusal regresyon analizinde elde edilen değişkenlerin Saldırganlık üstündeki etkileri bulunmuştur.

Çizelge 4.25: Aracı Değişken Analizi

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	F Change	df 1	df 2	Sig. F Change
1	,548 ^a	,301	,296	10,65431	,301	69,256	2	322	,000
2	,550 ^b	,302	,296	10,65859	,002	,741	1	321	,390

a. Predictors: (Constant), Zscore(KİBOTOTAL), Zscore(ÖİDDTOTAL)

b. Predictors: (Constant), Zscore(KİBOTOTAL), Zscore(ÖİDDTOTAL), ÖİDDXKİBO

Çizelge 4.25’den de anlaşılacağı üzere birinci modelde saldırganlığın ortaya çıkmasında hem öfkeye ilişkin düşüncelerin hem de kişilerarası ilişki boyutlarının aynı anda saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında etkili oldukları ($F(2,322)=69,256$, $p<.001$) ve varyansın %30’unu açıkladıkları ($R^2=.301$) görülmektedir. Öte yandan, kişilerarası ilişki boyutlarının aracı değişken olarak test edildiği ikinci modelde ise R^2 değişiminin .002 düzeyinde kaldığı ve bu değişimin anlamlı bir sonuç üretmediği ($p=.390$) sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, saldırganlık davranışlarının ortaya çıkmasında öfkeye ilişkin düşüncelerin kişilerarası ilişki boyutları ile birlikte güçlü bir etki yarattığı ancak tek başına kişilerarası ilişki boyutlarının saldırganlık davranışlarının yönünü veya sıklığını etkilemediği değerlendirilmektedir.

Kişilerarası İlişki Boyutları'nın toplam skor üstünden aracı değişken analizinin anlamlı sonuç üretmemesi nedeniyle her üç ölçeğin alt faktörleri arasında en güçlü korelasyon ilişkisi üreten değişkenler belirlenerek aracı değişken analizi tekrarlanmıştır.

Çizelge 4.26: En Güçlü Korelasyon İlişkisine Sahip Alt Faktörler Arasında Aracı Değişken Analizi

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,589 ^a	,347	,344	3,09633	,347	111,026	2	418	,000
2	,591 ^b	,350	,345	3,09352	,003	1,758	1	417	,186

a. Predictors: (Constant), Zscore(DuyguFarkındalığı), Zscore(İntikamDüşünceleri)

b. Predictors: (Constant), Zscore(DuyguFarkındalığı), Zscore(İntikamDüşünceleri), intikamXduygufark

Yapılan korelasyon analizine göre Öfkeye İlişkin Derin Düşünce ölçeğinde yer alan “intikam düşünceleri” alt faktörü ile Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nde yer alan “duygu farkındalığı” alt faktörlerinin Saldırganlık Envanteri'nde bulunan “fiziksel saldırganlık” ile en güçlü korelasyon katsayısına sahip oldukları bulunmuştur (sırasıyla $r=.532$; $r=.478$).

Yapılan aracı değişken analizinde birinci modelde hem intikam düşünceleri hem de duygu farkındalıkları alt ölçeklerinin aynı anda fiziksel saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında etkili oldukları ($F(2,418)=111,026$, $p<.001$) ve varyansın %35'ini açıkladıkları ($R^2=.347$) görülmektedir. Öte yandan, duygu farkındalığının aracı değişken olarak test edildiği ikinci modelde ise R^2 değişiminin .003 düzeyinde kaldığı ve bu değişimin anlamlı bir sonuç üretmediği ($p=.186$) sonucuna ulaşılmıştır. Çıkan sonuç kapsamında diğer alt faktörler arasında arası değişken analizi gerçekleştirilmemiştir.

Çizelge 4.27’de gösterildiği üzere katılımcıların öğrenim gördükleri bölümlere göre cinsiyet ve yaş dağılımlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Çizelge 4.27: Katılımcıların Okudukları Bölüme Göre Cinsiyet ve Yaş Dağılımları

		Cinsiyet		Yaş		24 ve üstü	Toplam
		Kadın	Erkek	18-20	21-23		
Bilgisayar	n	8	52	22	29	9	60
Mühendisliği	%	13,3%	86,7%	36,7%	48,3%	15,0%	100,0%
Çocuk Gelişimi	n	58	2	25	30	5	60
	%	96,7%	3,3%	41,7%	50,0%	8,3%	100,0%
Elektrik Elektronik	n	8	52	19	28	13	60
Mühendisliği	%	13,3%	86,7%	31,7%	46,7%	21,7%	100,0%
İlköğretim	n	45	15	33	24	3	60
Matematik	%	75,0%	25,0%	55,0%	40,0%	5,0%	100,0%
Öğretmenliği							
İngiliz Dili ve	n	41	19	20	33	7	60
Edebiyatı	%	68,3%	31,7%	33,3%	55,0%	11,7%	100,0%
İnşaat Mühendisliği	n	13	47	29	22	9	60
	%	21,7%	78,3%	48,3%	36,7%	15,0%	100,0%
Psikoloji	n	39	21	25	29	6	60
	%	65,0%	35,0%	41,7%	48,3%	10,0%	100,0%
Türk Dili ve	n	45	15	24	33	3	60
Edebiyatı	%	75,0%	25,0%	40,0%	55,0%	5,0%	100,0%
Toplam	n	257	223	197	228	55	480
	%	53,5%	46,5%	41,0%	47,5%	11,5%	100,0%

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, çalışma grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, bölüm, sorun paylaşımı, çocukken aile içi şiddete maruz kalıp kalmama ve bazı sosyo-demografik özelliklerin öfke, saldırganlık, kişilerarası ilişki boyutları üzerindeki etkisi ile öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları arasındaki yordayıcı ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde istatistiksel analizlerden elde edilen bulgular tartışılmış ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

5.1 Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamlı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları ölçeklerinin alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediği incelenmiş ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Buna göre erkeklerin intikam düşünceleri, fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlık alt ölçeklerinde kızlardan anlamlı ve negatif yönde ayrıştıkları anlaşılmaktadır. Kızların ise saldırganlıktan kaçınma alt ölçeğinde erkeklerden anlamlı ve pozitif yönde ayrıştıkları bulunmuştur (Bkz. Çizelge 4.9).

Bu veriler, erkeklerin kızlara oranla daha fazla intikam düşüncesi geliştirdikleri ve daha fazla saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bireylerin intikam düşüncesi geliştirmelerinin nedeni geçmişte yaşamış oldukları öfke olaylarının etkisine bağlı olarak açıklanabilir. Nitekim, Mc Cullough ve diğ. (2001) ile Barber ve diğ. (2005), geçmişteki öfke yaşantılarının öfke duygusunun yeniden kabarmasına ve bu olumsuz sürecin artmasına neden olabileceğini belirterek, bireyin yaşamında mutsuz olmasına etki eden bu durumun zaman içerisinde intikam alma arzusuna ardından da saldırgan davranışa dönüşebileceğini ifade etmektedirler (Akt: Saticı, 2014). Taylor ve diğ. (2007) de benzer bir ifadeyle bireyin aklında ve

duygularında yer eden öfkenin karşılık verme, intikam alma gibi duygu ve düşünceleri beraberinde getirebileceğini belirtmektedir.

Bu bilgiler ışığında araştırma bulgularını değerlendirdiğimizde, erkeklerin kızlara göre öfkeye ilişkin daha fazla intikam düşüncesi geliştirmeleri, daha fazla fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlık davranışında bulunmaları; buna karşılık kızların erkeklere göre daha fazla saldırganlıktan kaçınma davranışında bulunmalarının nedeni öncelikli olarak hormonların etkisiyle açıklanabilir.

Yapılan araştırmalarda, beyin ve merkezi sinir sisteminin saldırganlığa ve şiddete neden olan hormonlar salgıladıkları ortaya çıkmıştır. Gümüş (2000), androjenin beyin genel işleyişini, kas ve fiziksel gelişimi etkileyerek dolaylı da olsa saldırganlığa neden olduğunu; daha fazla androjen hormon salgıladıkları için de erkeklerde saldırgan davranışlarda artış gözlendiğini belirtmektedir. Testosteron hormonunun erkeklerde daha açık biçimde görülen işlevinin, cinsel davranışları düzenlenmedeki etkisi olduğu ifade edilmektedir (Anderson ve diğ., 1992). Ancak testosteronun bu işlevi dışında mizaç, dürtüsel ve sosyal davranışlar gibi davranışları düzenlemede de önemli bir etkiye sahip olduğu için bu durum yüksek testosteron düzeyi ile saldırgan davranışlardaki artış arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Seidman, 2003). Yine yapılan başka bir çalışmada da testosteron düzeyi yüksek olan bireylerin daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları görülmüştür (Reinisch, 1981; Akt: Akinson ve Hilgard, 2014).

Carlson'un (1998), progesteron hormonu ile saldırganlık arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyduğu çalışmasında suç işlemiş kadınların menstrasyon dönemlerinde progesteron seviyesi düştüğü için daha fazla saldırgan davranışlarda bulduklarını; bu kadınların yumurtlama dönemlerinde ise progesteron ve öströjen düzeyleri yükseldiği için daha az saldırgan davranışlarda bulduklarını tespit etmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre erkeklerin kızlara oranla daha fazla öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulunmalarının bir diğer nedeni, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri ile açıklanabilir.

Öfke ve saldırganlığın kadınlara oranla erkeklerde daha sık görülmesinin nedeni, kültürel anlamda kadın ve erkeğin yetiştirilme tarzı ve toplumun her iki cinse verdiği roldür. Bu role göre öfke duygusu erkek cinsinin hissetmesinde sakınca görülmeyen duygulardan biri olarak görülmektedir. Erkeğe saldırganca davranışlar öğretilirken,

kadınlara da yaşamında yer alan erkeklere ve çocuklarına karşı şefkatli davranması öğretilmektedir. (Mckay ve Dinkmeyer, 1998; Navaro, 2000; Akt: Şahin, 2005). Bu nedenle öfke duygusu, dayanıklı olma, sertlik ve saldırganlık biçiminde erkeğe yakıştırılan, erkeği güçlendiren bir duygu olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Sharkin, 1993).

Ülkemizde de diğer insanlar üzerinde baskı kurma ve güç kullanma davranışları yalnızca erkeklere yakıştırılarak öfke duygusunun dışa vurulması erkeksi bir ifade biçimi olarak kabul edilmekte; erkekler için öfkelerini ifade etme biçimleri de cinsiyet rolleri içinde toplum tarafından “erkeksi” olmak adına pekiştirilmektedir (Şahin, 2005). Bu anlayışın neticesinde aile yapısı içersinde erkekler kendilerini güç ve iktidarın yegane sahibi olarak görmekte; kadınlar ise çoğunlukla bu güç ilişkisini kabul edentaraf olarak kalmaktadır (Vefikuluçay ve diğ., 2007). Bu tarz anlayışın hakim olduğu ailelerde yetişen erkek çocuklar, ebeveynleri ve aile büyükleri tarafından kendilerine öğretilen bu rolün etkisiyle ilerleyen yaşlarda aile fertlerine ya da çevresindekilere karşı öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulunmaktan sakınmayabilirler.

Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde kadınlar ve erkekler arasındaki saldırganlık eğilimleri, saldırganlık davranışının türü ile şiddete başvurma düzeyleri arasında farklılık olduğu görülmektedir. Kadınlar daha çok dolaylı (kişi aleyhinde söylentiler çıkarmak) saldırganlık davranışında bulunurken; erkekler doğrudan (fiziksel, sözel) saldırganlık davranışında bulunabilmektedir (Bettencourt ve Miller, 1996). Kaya ve diğ'nin (2012) birlikte yaptıkları araştırma sonucunda da erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla öfkelerininidaha fazla dışa yönelttikleri ve yalnızlık duygusu yaşadıkları saptanmıştır. Yine Kırımoğlu ve diğ'nin (2010), yaptıkları çalışmada erkek öğrencilerin öfke içe ve öfke dışa durumlarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonunda erkeklerin kızlara göre öfke duygularını daha açık bir biçimde ifade ettikleri belirtilmiştir. Fabes ve Eisenberg (1992), erkek çocukların öfke duygularıyla mücadele ederken öfkelerini dışa vurmaya tercih ettiklerini; kızların ise saldırgan içerikli davranışlardan uzak durarak pasif bir dreniş sergileyerek kendilerini savunmaya çalıştıklarını ifade etmektedir (Akt: Balkaya, 2001).

Son olarak cinsiyet değişkenine göre erkeklerin kızlara oranla daha fazla saldırganlık davranışında bulunmalarının nedeni bireylerin duygudurumları ile açıklanabilir.

Araştırmalar bireylerin davranışları üzerinde duygusal deneyimleri ve duygu yüklenmelerinin önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Olumsuz bir duygudurumuna sahip olan bireyler, çoğu zaman aleni bir biçimde gstermeselerde potansiyel olarak düşmanlık ve saldırganlık davranışında bulunma eğilimine sahiptirler (Berkowitz, 1990). Buna göre, testosteron hormonunun erkeklerin duygudurumları üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Düşük düzeydeki testosteronun duygudurum ve davranışlar üzerinde olumsuz etkileri olabileceği gibi yüksek düzeydeki testosteronun da antisosyal davranışlar, saldırganlık, eşine yönelik şiddet içerikli davranışlar gibi davranışlarla ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Booth ve diğ., 1993).

İlgili literatür incelendiğinde cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı ilişkiler olduğunu gösteren başka araştırma sonuçlarının olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, çalışmamızı destekler nitelikte erkeklerin saldırganlık puanlarının kızlara göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (Tok, 2001; Karataş, 2008; Efiltili, 2006; Gündoğdu, 2010; zgr ve diğ, 2011; Yıldız ve Eri 2011; ztrk ve diğ, 2014; Tuzgöl, 2016). Yine yapılan diğer araştırmalarda çalışmamızı destekler nitelikte saldırganlığın fiziksel, sözel ve dürtüsel alt boyutlarında erkeklerin puanlarının kızlara göre; saldırganlıktan kaçınma alt boyutunda ise kızların puanlarının erkeklere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı gösteren çalışmalar mevcuttur (Kopper ve Epperson, 1996; Deffenbacher ve Swaim, 1999; Karataş, 2008; elik ve Kocabıyık, 2014; Yalçın, 2016).

5.2 Üniversite ğrencilerinin Sosyo-Demografik Değişkenine Göre fke, Saldırganlık ve Kişilerarası İlişi Boyutları leğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamlı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

5.2.1 Yaş değişkenine göre;

Katılımcıların içinde buldukları yaş grupları arasında alt ölçek ortalamalarında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı ANOVA analizi ile bulunmuştur (Bkz. Çizelge 4.11).

Buna göre onay bağımlılık alt ölçeğinde yaş grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş ve onay bağımlılığı alt ölçeğinde 18-20 yaş aralığındaki katılımcıların 24 yaş ve üstü katılımcılara göre daha fazla onay ihtiyacı hissettiği görülmüştür. Yine, aynı

alt ölçekte 21-23 yaş aralığındaki katılımcıların da 24 ve üstü yaş grubuna göre daha fazla onay ihtiyacı hissettikleri anlaşılmıştır.

Başkalarına güven alt ölçeğinde yaş grupları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiş ve başkalarına güven alt ölçeğinde 18-20 yaş grubunun 21-23 yaş grubuna göre anlamlı ve pozitif yönde farklılaştığı, başkalarına daha fazla güvendiği bulunmuştur. Yine, 21-23 yaş grubunun da 24 yaş ve üstü gruba göre başkalarına daha fazla güvendikleri anlaşılmaktadır.

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde yaş grupları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiş ve duygu farkındalığı alt ölçeğinde 18-20 yaş grubunun, 21-23 yaş grubuna göre anlamlı ve negatif yönde farklılaştığı, duygu farkındalığının daha az olduğu bulunmuştur. Yine, 21-23 yaş grubunun da 24 yaş ve üstü gruba göre daha fazla duygu farkındalığının olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle 21-23 yaş grubunun en fazla duygu farkındalığına sahip olan grup olduğu, 24 yaş ve üstü grubunun ise en az duygu farkındalığına sahip oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. Çizelge 4.11).

Araştırma bulgularımızı değerlendirdiğimizde, 18-20 yaş aralığındaki gençlerin 24 yaş ve üstü gençlere; 21-23 yaş aralığındaki gençlerin de 24 yaş ve üstü gençlere oranla daha fazla başkalarından onay alma ihtiyacı içerisinde oldukları görülmektedir. İmamoğlu (2009) onay bağımlılık alt boyutunu, ben ve diğerleri ayrımında, kişinin kendisini yok farz edecek derecede diğerlerine odaklandığı, bireyselliği ve ben değerini göz ardı ettiği bir boyut olarak nitelendirmektedir. Tajfel ve Turner (1986), onay bağımlılığı, gençlerin içinde yer aldığı gruptan ya da toplumdan onay alarak herhangi bir çatışma durumu ile karşı karşıya gelmemek için uyum gösterme davranışı yoluyla bir sosyal kimlik elde etme çabası olarak ifade etmektedir.

Bu bağlamda, 18-20 yaş grubundaki öğrencilerin, 24 yaş ve üstü grubundakilere göre ergenlik dönemini henüz atlattıklarından ötürü daha az bağımsız düşünme ve davranabilme becerisine sahip oldukları için arkadaş gruplarından reddedilme veya dışlanma korkusu yaşamaları; 21-23 yaş grubundaki öğrencilerin de 24 yaş ve üstü grubundaki öğrencilere göre toplumda bir sosyal kimlik elde etme çabası içerisinde olmaları nedeniyle daha fazla onay alma ihtiyacı hissettikleri söylenebilir. 24 yaş ve üstü gençlerin onay alma ihtiyacının azalmasının nedeni ise, bu gençlerin zaman ilerledikçe kendi kimlik yapılarını oluşturdukları için diğerleriyle olan ilişkilerinde daha bağımsız düşünüp davranabilme ve kendi başına karar alabilme becerisi

kazanmalarıyla açıklanabilir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmamızı destekler nitelikte Erözkan (2005) tarafından yapılan araştırmada, 18-19 yaş aralığındaki bireylerin daha fazla onaylanma ihtiyacı içinde oldukları görülmektedir.

18-20 yaş grubundaki gençlerin 24 yaş ve üstü grubundaki gençlere; 21-23 yaş grubundaki gençlerin ise 24 yaş ve üstü grubundaki gençlere oranla daha fazla başkalarına güvendikleri görülmektedir. Buna göre araştırmamıza katılan üniversite öğrencilerinin yaşları ilerledikçe başkalarına olan güvenlerinin azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum gençlerin zaman ilerledikçe gündelik yaşantılarında diğer insanlarla olan ilişkilerinde gerek gözlemleyerek gerekse de bizzat yaşayarak deneyimledikleri olumsuzluklar neticesinde başkalarına güvenme konusuna daha temkinli yaklaştıkları şeklinde açıklanabilir. İmamoğlu'nun (2009), özellikle erken yaşlarda olumlu duygusal ilişkiler yaşayan bireylerin, daha sonraki ilişkilerinde de benzer yaşantıları isteyecekleri; buna karşılık olumsuz yaşantıları olan, sürekli olarak kandırılmış ve aldatılmış bireylerin de kendini koruma duygusu ile hareket ederek başka insanlara güvenmekte zorluk çekebileceği ifadesi düşüncemizi destekler niteliktedir. Çalışmamızda başkalarına güvenin yaş değişkenine göre farklılaştığı sonucu elde edilse de; İmamoğlu'nun (2008) araştırmasında çalışmamızın aksine başkalarına güvenmenin yaşa göre farklılaşmadığı görülmektedir.

18-20 yaş grubundaki gençlerin 24 yaş ve üstü grubundaki gençlere; 21-23 yaş grubundaki gençlerin de 24 yaş ve üstü grubundaki gençlere oranla daha fazla duygu farkındalığına sahip oldukları görülmektedir. İmamoğlu (2009), duygu farkındalığını bireyin ilişkilerini başlatması, devam ettirmesi, sonlandırması ve ilişkilerinin niteliğini belirlemede kendi duygularının ön planda tutulduğu bir boyut olarak ifade etmektedir. Bu durumda yaş ilerledikçe duygu farkındalığının azalmasının nedeni, bu gençlerin içinde buldukları yaş dikkate alındığında diğer yaş grubundaki gençlere göre kişilerarası ilişkilere dair daha fazla yaşanmışlıkları olduğu için ilişki sürecinde yaşanan sorunların kendilerini duygusal açıdan daha fazla yıpratmış olmasıyla açıklanabilir. Nitekim Berkowitz (1990), bireylerin davranışları üzerinde duygusal deneyimlerinin ve duygu yüklenmelerinin önemli bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Dolayısıyla daha az duygu farkındalığına sahip olan öğrencilerin, kişilerarası ilişkilerde yaşadıkları hayal kırıklıkları veya güvensizlikler sonucu bundan sonraki ilişkilerinde diğerlerine karşı daha öfkeli, daha az affedici veya eleştirilere karşı daha

tahammülsüz hale gelmelerine neden olduğu söylenebilir. Ulaşılan literatür çalışmalarında “duygu farkındalığı” alt boyutunun yaş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

5.2.2 Aile aylık gelir değişkenine göre;

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde gelir grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş ve aylık geliri 0-1400 TL arasında olan grubun 4501-6000 TL aylık geliri olan gruba göre daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları görülmüştür. Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde gelir grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Yine 1401-3000 TL aylık geliri olan grubun 6001 ve üstü gelire sahip olan gruba göre daha fazla dürtüsel saldırganlığa sahip oldukları tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.14).

Bu veriler, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin fiziksel ve dürtüsel saldırganlık düzeylerinin üst sosyo-ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin maddi yönden yaşadıkları yoksunluk nedeniyle anne-babalarının daha fazla engelleyici tutum ve davranış içerisine girmeleri ve bundan dolayı aile içerisinde yaşanan çocuk-ebeveyn çatışmaları ile açıklanabilir.

İlgili literatür incelendiğinde çalışmamızı destekler nitelikte saldırganlık ile sosyo-ekonomik değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu gösteren araştırma sonuçları olduğu da görülmektedir. Uluğtekin (1976), yaptığı araştırmada, bireylerin ekonomik düzeylerinin artmasıyla birlikte anne babaların daha fazla kabul edici ve serbestlik tanıyıcı davranışlarda bulduklarını ve dolayısıyla çocuklarının daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiklerini belirtmiştir. Ancak Hatunoğlu (1994), sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı çalışmasında sosyo-ekonomik durum ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirterek, alt ve orta sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyo- ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları tespit etmiştir.

Erdoğdu ve Oto'nun (2004) çalışmasında, sokakta çalışan çocuklarla, sokakta çalışmayan çocuklar saldırganlık davranışları açısından karşılaştırarak, sokakta çalışan çocukların saldırganlık davranışları ile çeşitli sosyo-demografik özellikleri

arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma bulgularında sokakta çalışan çocukların, sokakta çalışmayan çocuklara oranla daha fazla saldırgan davranışlarda buldukları görülerek, bireylerin içinde buldukları sosyo-demografik özellikler ile saldırganlık davranışları arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ancak ilgili literatürde araştırma bulgularımızın aksine öğrencilerin aile aylık gelir durumları arttıkça saldırganlık davranışında bulunma düzeylerindeki puan ortalamalarının artışı gösteren çalışmalar da mevcuttur (Gündoğdu,2010; Baş; 2010).

5.2.3 Anne-baba birlikteliği değişkenine göre;

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde anne babaların mevcut durumları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Yapılan post-hoc analizine göre dürtüsel saldırganlıkta gruplar arasında herhangi bir fark bulunamazken, empati alt ölçeğinde grupların birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaştıkları anlaşılmıştır.

Buna göre, anne sağ-baba vefat grubunun, ikisi de birlikte grubuna göre daha az empati becerisine sahip oldukları; boşandılar/ayrılar grubunun ise anne sağ-baba vefat grubuna göre daha az empati becerisine sahip oldukları bulunmuştur. Yani, en az empati becerisine sahip olan grubun ebeveynleri boşanan kişiler olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.13).

Dürtüsel saldırganlık alt boyutunda, anne-baba birlikteliğinin gruplar arasında bir ayrışmaya neden olamadığı dolayısıyla tüm gruplardaki katılımcılarda dürtüsel saldırganlık davranışı görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni, olumsuz ebeveyn ilişkilerinin çocuk üzerinde bıraktığı etki ile açıklanabilir.

Gladue (1991) dürtüsel saldırganlığı, bireyin engellenme durumuna karşı geliştirdiği tolerans ile saldırganlığa karar vermenin sırasıyla ilgili bir saldırganlık türü olduğunu ifade etmektedir. Atkinson ve Hilgard (2014), ise saldırganlık dürtüsünün ortaya çıkmasındaki en büyük etkenin, bireyin hedefine ulaşma çabasının engellenmesi olduğunu bunun sonucunda da bireyin, engellenme durumuna neden olan nesne veya kişiye karşı incitici davranışlarda bulunabileceğini ifade etmektedir.

Aile, çocuğun ilk sosyalleşme alanıdır. Bu anlamda çocuğun davranışlarının oluşması ve gelişmesi aşamasında aileye büyük sorumluluklar düşmektedir. Ayrıca

çocuğun kişilik gelişiminin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için her türlü ihtiyacının karşılanması yanında, çocuğa yeteri kadar sevgi ve ilginin gösterilmesi de oldukça önemlidir (Yavuzer, 2003). Bulut (1990), aile fertleri arasında sağlıklı bir ilişkinin yaşanmasının temelinde anne babaların birbiriyle olan ilişkilerinin olduğunu, anne baba arasında yaşanan çatışma durumunun çocukların kendilerini güvende hissetmelerine engel olduğunu ifade etmektedir.

Bu bilgiler ışığında anne-baba birlikteliğine göre tüm gruptaki öğrencilerde görülen dürtüsel saldırganlık davranışının temelinde, anne-babanın gelir durumu, ilişkide yaşanan çeşitli sorunlar, anne-babanın ayrı olması veya her ikisinden birinin hayatta olmaması gibi nedenlerden ötürü, ebeveynlerin çocukların gerek maddi gerekse de duygusal açıdan ihtiyaçlarının karşılanması noktasında gösterecekleri engelleyici tutum ve davranışların yer aldığı söylenebilir.

Empati alt boyutunda en az empati becerisine sahip grubun anne babaları ayrılır/boşandırlar grubundaki öğrenciler olduğu görülmektedir.

Ayan (2007), anne-babaları boşanmış olan çocukların, anne-babaları birlikte olan çocuklara göre daha fazla ruhsal ve sosyal yoksunluk yaşadıklarını bu nedenle de daha fazla saldırgan davranışlarda bulduklarını ifade etmektedir. Adıgüzel'in (2012), üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin empatik eğilim, duyguları ifade etme ve öz-anlayış açısından incelendiği araştırmasında, öğrencilerin saldırganlık davranışları ile empatik eğilim, duyguları ifade etme ve öz-anlayış arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Bu veriler ışığında, kişilerarası ilişkilerde yaşanan problemlerin çözümünde daha az empati becerisine sahip olan bireylerin daha fazla saldırganlık davranışında buldukları yorumu yapılabilir. Çünkü empati ile saldırganlık arasındaki ilişkiye yönelik yapılan araştırmalarda saldırgan davranışlarda bulunan bireylerin empati becerilerinin yeterince gelişmediğini göstermektedir. Nitekim Hasta ve Güler (2013), bireyin kişilerarası ilişkilerinde saldırganlık davranışında bulunmasını engelleyerek, bireylerin birbirleriyle daha olumlu ilişkiler geliştirebilmelerini sağlayacak ve ilişkide olası çatışma durumlarını önleyecek en önemli faktörün empati olduğunu, empati yönü güçlü olan bireylerin olumlu sosyal davranışlarda bulduklarını, empatiden yoksun bireylerin ise, saldırgan davranışlarda bulduklarını ifade etmektedir.

Yapılan çalışmalarda anne-babaları boşanmış olan çocukların gündelik yaşantılarında daha fazla saldırganlık davranışında buldukları görülmektedir. Saldırgan davranışlarda bulunan bireylerin empati becerilerinin yeterince gelişmediği için kişilerarası ilişkilerinde daha fazla saldırganlık davranışında bulunma eğiliminde oldukları düşünüldüğünde, yapılan çalışmaların araştırma bulgularımızın anne-babaları ayrılır/boşandılar grubundaki katılımcıların daha az empati becerisine sahip oldukları sonucunu destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

5.3 Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Bölüm Değişkenine Göre Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamli Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

Bulgular incelendiğinde, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre aralarında anlamlı farklılıklar görülmektedir (Bkz. Çizelge 4.12).

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş ve Bilgisayar Mühendisliği bölümü öğrencilerinin Çocuk Gelişimi ile Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne göre; Elektrik- Elektronik bölümünün Çocuk Gelişimi ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerine göre daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Sözel saldırganlık alt ölçeğinde bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş, Bilgisayar ve Elektrik- Elektronik Mühendisliği bölümü öğrencilerinin Çocuk Gelişimi bölümü öğrencilerine göre daha fazla sözel saldırganlığa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Onay bağımlılığı alt ölçeğinde bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümünün Psikoloji bölümüne göre daha fazla onaya ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Bu veriler, fiziksel saldırganlık alt boyutunda en fazla fiziksel saldırganlık davranışına yönelen öğrencilerin Bilgisayar ve Elektrik Elektronik Mühendisliği bölümü öğrencileri olduğunu; en az fiziksel saldırganlık davranışına yönelen bölümün ise, Çocuk Gelişimi ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri olduğu göstermektedir. Yine sözel saldırganlık alt boyutunda en fazla “sözel saldırganlık davranışına yönelen öğrencilerin Bilgisayar ve Elektrik Elektronik Mühendisliği

bölümü öğrencileri olduğu görülürken; en az sözel saldırganlık davranışa yönelik bölümün ise, Çocuk Gelişimi bölümü öğrencileri olduğu görülmektedir.

Bilgisayar ve Elektrik Elektronik Mühendisliği bölümü öğrencilerinin diğer bölümlerdeki öğrencilere oranla daha fazla fiziksel ve sözel saldırganlık davranışına yönelmelerinin nedeni, Bilgisayar ile Elektrik Elektronik Mühendisliği bölümünde kız öğrencilerin 13,3% lük, erkek öğrencilerin ise 86,7% lik oranla (her iki bölümde aynı) öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğunun erkek öğrenci olması ile açıklanabilir (Bkz. Çizelge 4.27).

Çocuk Gelişimi ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerinin Bilgisayar ve Elektrik Elektronik Mühendisliği bölümünde öğrenim görmekte olan öğrencilere oranla daha az fiziksel saldırganlık davranışına yönelmelerinin nedeni, Çocuk Gelişimi bölümünde, erkek öğrencilerin 3,3% lük, kız öğrencilerin ise 96,7%likoranla, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde erkek öğrencilerin 25,0% lik, kız öğrencilerin ise 75,0% lik oranla her iki bölümde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğunun kız öğrenci olması ile açıklanabilir (Bkz. Çizelge 4.27).Bu sonuçlar, daha önce de belirtildiği gibi çalışmamızın ve benzer çalışmaların (Deffenbacher veSwaim, 1999; Tok, 2001; Karataş, 2008; Efilti, 2006; Gündoğdu, 2010;Özgür ve diğ.,2011; Yıldız ve Erçi 2011; Öztürk ve diğ, 2014; Tuzgöl, 2016) cinsiyet değişkenine göre fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutunda erkeklerin kızlara oranla daha fazla fiziksel ve sözel saldırganlık davranışına yöneldikleri saptamasıyla örtüşmektedir

Çocuk Gelişimi bölümü öğrencilerinin diğer bölümlerdeki öğrencilere oranla daha az sözel saldırganlık davranışına yönelmeleri bu bölümde, erkek öğrencilerin 3,3% lük, kız öğrencilerin ise 96,7% lik oranla kız öğrenci öğrencilerin çoğunlukta olması ile açıklanabilir (Bkz Çizelge 4.27). Bu sonuçlar, daha önce de belirtildiği gibi çalışmamızın ve benzer çalışmaların (Kopper ve Epperson, 1996; Deffenbacher ve Swaim,1999; Karataş, 2008; Çelik ve Kocabıyık, 2014; Yalçın, 2016) cinsiyet değişkenine göre saldırganlıktan kaçınma alt boyutunda kızların erkeklere oranla daha fazla fiziksel ve sözel saldırganlıktan kaçınma davranışına yöneldikleri saptamasıyla örtüşmektedir

Kişilerarası ilişkilerin “onay bağımlılık” alt boyutunda İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan öğrencilerin Psikoloji bölümündeki

öğrencilere göre daha fazla “onay bağımlılık” a ihtiyaç duydukları görülmektedir. İlköğretim Matematik Öğrencilerinin yaş ortalamalarının 18-20 yaş aralığında 55% lik, 21-23 yaş aralığında ise 40% lik, 24 yaş ve üstü yaşta 5% lik; Psikoloji bölümdeki öğrencilerin 18-20 yaş aralığında 41% lik, 21-23 yaş aralığında 48% lik, 24 yaş ve üstünde 10% luk oranla daha düşük olması ile açıklanabilir (Bkz. Çizelge 4.27).

Bu sonuçlar, daha önce de belirtildiği gibi çalışmamızın ve benzer çalışmaların Erözkan'ın (2005), yaş değişkenine göre onay bağımlılık alt boyutunda yaş ilerledikçe başkalarından onay alma ihtiyacının azalması saptamasıyla örtüşmektedir.

5.4 Üniversite Öğrencilerinin Sorun Paylaşımı Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamli Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

Öfke sonrası düşünce, intikam düşünceleri ve öfke hatıraları alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamli bir fark tespit edilmiş ve sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle, babalarıyla, arkadaşlarıyla ve diğer gruplarla paylaşan gruptan farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre sorunlarını kimseyle paylaşmayan üniversite öğrencilerinin daha fazla öfke sonrası düşünce ile intikam düşüncesi ürettiği ve öfke hatıraları biriktirdiği görülmüştür (Bkz. Çizelge 4.15).

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamli bir fark tespit edilmiştir. Buna göre, sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan; babalarıyla paylaşan gruptan; kardeşiyle paylaşan gruptan; arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ve diğer gruplarla paylaşan gruptan farklılaştığı, daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Sözel saldırganlık alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamli bir fark tespit edilmiştir. Buna göre, sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan ve arkadaşlarıyla paylaşan gruptan farklılaştığı, daha fazla sözel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur.

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamli bir fark tespit edilmiştir. Buna göre sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptanve babalarıyla paylaşan gruptan farklılaştığı, daha fazla dürtüsel saldırganlığa sahip oldukları bulunmuştur (Bkz. Çizelge 4.15).

Başkalarına güven alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiş ve sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan; babalarıyla paylaşan gruptan; kardeşiyle paylaşan gruptan; arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ve diğer gruplarla paylaşan gruptan farklılaştığı, başkalarına daha az güvendikleri bulunmuştur.

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde sorun paylaşımına göre anlamlı bir fark tespit edilmiş ve sorunlarını hiç kimseyle paylaşmayan grubun anneleriyle paylaşan gruptan; babalarıyla paylaşan gruptan; kardeşiyle paylaşan gruptan; arkadaşlarıyla paylaşan gruptan ve diğer gruplarla paylaşan gruptan farklılaştığı, daha az duygu farkındalığına sahip oldukları bulunmuştur (Bkz. Çizelge 4.15).

Araştırma bulgularımızı değerlendirdiğimizde, öfkeye ilişkin düşüncelerin öfke duygusunu nasıl tetiklediği literatürde yer alan çalışmalar ışığında açıklanabilir. Bilişsel davranışçı kuramcılar, öfke duygusuna yol açan nedenin, bireyin yaşadığı olayları algılama biçimi ve bu olaylara yüklediği anlam olduğunu, duyguların temelinde bu düşünce yer aldığı için de bireyin göstereceği tepkinin buna göre şekillenebileceğini ifade etmektedirler (Morris, 2002; Beck 1979).

Sukhodolsky ve diğ. (2001) de öfkeye dair düşünmeyi “öfke olayından sonra süren ve yineleyen bilişsel süreçler sırasında ortaya çıkan istemsiz düşünceler” olarak tanımlarken, öfkenin bir duygu olarak kabul edilmesi halinde, öfkeye dair derin düşünmenin aslında öfke duygusu hakkında bir düşünme olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle daha öncede ifade edildiği gibi bireyin öfkeye ilişkin derin düşüncesi, geçmiş yaşantısında kendisini üzmüş bazı olayları hatırlayarak öfke duygusunu yeniden yaşamasına neden olabilir.

Bu bilgiler ışığında araştırma bulgularımızı değerlendirdiğimizde sorunlarını kimseyle paylaşmayan öğrencilerin daha fazla öfke duygusuna sahip olmalarını olumsuz anne-baba tutumunun bireyler üzerinde bıraktığı etki ile açıklayabiliriz. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda katı bir disiplin anlayışı ve koşullu sevgiyle nitelendirilebilecek otoriter ana-baba tutumu ile aşırı koruyucu ya da ilgisiz ana-baba tutumunun bireylerde özgüven-özsaygı eksikliğine neden olduğu aşırı koruyucu, reddedici, kısıtlayıcı, cezalandırıcı ve tutarsız ana-baba tutumlarının da yine bireyin kişilik gelişimini olumsuz yönde etkilediği ifade edilerek bu durumdan rahatsız olan bireylerin ise öfke duygusuna kapıldığı ve bu duygusunu yıkıcı bir

biçimde boşaltarak saldırgan davranışlarda buldukları belirtilmekte (Bilge, 1997); bu tarz bir aile ortamında yetişen gençlerin de, hem benlik hem diğerleri algıları olumsuz olduğu için kendilerini sevmeye değer bulmadıkları ifade edilmektedir (Çalışır, 2009).

Bartholomew (1990), bu kişilerin özgüven eksikliği yaşadıkları için çekingen bir yapıya sahip olduklarını, diğerleriyle yakın ilişkiler kurmak isteseler de reddedilme korkusu ve kişilerarası güvensizlik nedeniyle bundan kaçındıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kişiler, anne-babalarıyla olduğu gibi sosyal hayatta da arkadaş çevresiyle etkili iletişim kuramadıkları için duygu ve düşünceleriyle birlikte yaşadıkları sorunları kendi içlerinde tutarak başkalarıyla paylaşmayı reddedebilirler. Nitekim Bıyık (2004), yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin yalnızlık duyguları ile kişisel-sosyal özelliklerini öfke eğilimleri bakımından karşılaştırmış ve öğrencilerden öfke düzeyi yüksek olanların daha çok yalnızlık duygusu yaşadıklarını tespit etmiştir. Kaya ve diğ'nin (2012), birlikte yaptıkları çalışmada sürekli öfke duygusu ile öfke kontrol problemi yaşayan öğrencilerin, öfke duygusunu daha çok dışa vurma veya bastırma eğiliminde oldukları ancak bu öğrencilerin aynı zamanda kendilerini daha fazla yalnız hissettiklerini tespit etmişlerdir. Öfke kontrol problemi ile birlikte sürekli öfke yaşayan öğrencilerin diğerleriyle olan ilişkilerinde iletişimi engelleyerek şiddet içerikli davranışlarda buldukları için arkadaş çevresinden dışlandıkları ve yalnızlaştıkları düşünülmektedir. Bu sonuçlar da açıklamalarımızı destekler niteliktedir.

Lopez ve Thurman (1993), öfke düzeyi yüksek olan öğrenciler ile öfke düzeyi düşük üniversite öğrencilerinin aile içi ortamlarının farklılıklarını inceleyerek ve sürekli öfke düzeyi yüksek olan öğrencilerin aile üyelerinin birbirlerine daha az düşkün olduklarını tespit etmiştir. Bununla birlikte, aile fertlerinin duyguların ifade edilmesine fazla yer vermediği, aile içi çatışmanın daha yoğun yaşandığı ve aile yapılarının çok düzensiz olduğu saptamıştır. İlgili literatürde yer alan tüm bu araştırmalar dışında çalışmamızın sonucunu destekler nitelikte başka araştırmalarda mevcuttur (BermanveSperling, 1991; LopezveThurman, 1993; Sala, 1997; Kılıçarslan, 2000; İmamoğlu, 2003; Darcy ve diğ, 2005; Aydın ve diğ, 2005; Eraslan, 2009; Erözkan, 2009a; Erözkan, 2009b; AvcıveKelleci, 2015).

Sorunlarını kimseyle paylaşmayan üniversite öğrencilerinin daha fazla fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlık davranışında bulunmalarının nedeni, bireylerin duygu

durumlarına bağılı olarak kişilerarası ilişkilerde yaşadıkları karamsarlık ve çaresizlik gibi olumsuz duygulardan dolayı problemlerin çözümüne karşı olumsuz bir yaklaşım geliştirmeleri (Çam ve Tümkiye, 2007) dolayısıyla içine kapanarak yaşadığı sorunları kimseyle paylaşmadan kendi içinde çözmeye çalışmaları ile açıklanabilir.

Berkowitz (1990), bireylerin davranışları üzerinde duygusal deneyimlerinin ve duygu yüklenmelerinin önemli bir etkisi olduğu için olumsuz bir duygu durumuna sahip olan bireylerin çoğu zaman saldırganlık davranışında bulunma eğilimine sahip olduklarını ifade etmektedir. İlgili literatürde yer alan tüm bu araştırmalar dışında çalışmamızın sonucunu destekler nitelikte başka araştırmalarda mevcuttur (Karabıyık, 2003; Ayan, 2007; Bozkurt ve Kavas, 2015).

Sorunlarını kimseyle paylaşmayan üniversite öğrencilerinin başkalarına daha az güvenmelerinin nedeni, kişilerarası ilişkilerde bireylerin dünyayı algılama biçimleri ve ilk defa karşılaşılan olaylara yönelik verdikleri tepkilere yol göstermek adına, bağlanma sürecinde ortaya çıkan şemaların rolüyle açıklanabilir. Çünkü kişilerarası ilişkilere nasıl bir anlam yükleneceği belirlenirken bu şemalardan yararlanılmaktadır (Balkaya, 2005). Zira ilk çocukluk döneminde ebeveynlerin davranış biçimleri, çocukların zihinsel şemalarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki, çocuğun tüm yaşamı boyunca devam eder. Çocuk ve ebeveyn etkileşiminde zihinde var olan iki temel şema birbirlerini doğrularak ve tamamlayarak gelişmektedir. Bunlar: “Değerli ben” ve “güvenilir o” dur. Bu şemalar, bireylerin yakın ilişkilerinde yaşadıkları, mesafeyi koruma ve kaçınma davranışları ve bağlanma kaygısıyla ilişki içerisinde (Kesebir ve diğ., 2011).

Başka bir ifadeyle anne-çocuk arasında yaşanan ilişkide annenin çocuğa güven verici, tutarlı ve kabul edici bir biçimde davranması; her türlü ihtiyacını karşılayarak çocuğa kendisi için çok önemli ve değerli olduğunu hissettirmesi oldukça önemlidir. Annenin bu yaklaşım tarzı, çocukta “olumlu benlik” algısı ile diğer insanların da güvenilir ve destekleyici tutumlarını görerek “olumlu başkaları” modeli geliştirmesini sağlar. Aksi durumda annenin reddedici tavrı ve temel bakımı aksatması, çocuğun bağımsız hale gelmek istemesine ve bağlanma nesnesinden ayrılmasına yol açar. Bu durumda çocuk, “olumsuz benlik” modeli ile diğer insanları güvensiz ve uzak bulmasıyla da “olumsuz başkaları” modeli geliştirmesine neden olur (Main, 1990; Akt: İmamoglu, 2008). Ayrıca bakıcı ile çocuk arasındaki yakınlık

“içsel çalışan modeller” ile de açıklanmaktadır. İçsel çalışan modellerde bakıcının tepkileri önemlidir. Çocuk ihtiyaç duyduğunda bakıcısından yeterli desteği ve olumlu tepkiyi gördüğünde bakıcısıyla arasında güçlü bir bağ oluşur. Çocuğun zihninde bakıcısı güvenilir ve destekleyici olarak yer alır. Çocuğun ihtiyaçlarına bakıcısının duyarsız kalması ve gereken olumlu tepkiyi vermemesi durumunda ise, çocuğun bağlanma unsurunu reddedici, kendisini de değersiz biri olarak görmesine neden olur (Bowlby, 1973; Akt: Morsünbül ve Çok, 2011)

Bu bilgiler ışığında bakıldığında bireyin gündelik yaşantısında diğer insanlara karşı güvensiz bir bakış açısında sahip olduğu için sorunlarını kimseyle paylaşmamayı tercih ettiği söylenebilir. Literatürde yer alan tüm bu araştırmalar dışında çalışmamızın sonucunu destekler nitelikte başka araştırmalarda mevcuttur (Ayan, 2007; Arslan ve diğ., 2010).

Duygu farkındalığı, kişinin kendisini kolayca kaybedip öfkelenmesi, eleştiriler karşısında otomatik olarak kendisini savunmaya geçmesi ve ilişkilerde yaşanan sorunlar karşısında sakin kafa ile düşünerek öfkelenmemeye çalışması gibi ifadeleri içermektedir (İmamoğlu ve Aydın, 2009). Sorunlarını kimseyle paylaşmayan üniversite öğrencilerinin daha az duygu farkındalığına sahip olmalarının nedeni geçmişte yaşadıkları olumsuz olayların etkisiyle çevresindekilere karşı güven problemi yaşamaları bu nedenle de gündelik yaşantılarında duygularını kontrol etmekte zorlanmaları ile açıklanabilir. Bu kişilerin ilişki sürecinde diğerlerine karşı kolayca öfkelenmesi, olası sorunlar karşısında başkalarını suçlama eğiliminde olması nedeniyle çevresindekilerden uzaklaşarak yalnızlaştıkları ve sorunlarını bir başkasıyla paylaşmaktan uzak durdukları söylenebilir.

Sorunlarını kimseyle paylaşmayan üniversite öğrencilerinin başkalarına karşı daha az duygu farkındalığına sahip olmalarının bir diğer nedeni olarak kişilerarası ilişkilerin olumsuz yönü olarak görülen "kişilerarası duyarlılık" gösterilebilir. Kişilerarası duyarlılık kavramı, başkalarının düşünce ve davranışlarına karşı gereğinden fazla önem vermemek anlamına gelmektedir (Boyce ve diğ., 1991). Buna göre Boyce ve Mason (1996), kişilerarası duyarlılığı olan kişilerin, daha kolay kırıldıklarını, başka insanlar tarafından değer görmediklerine inandıklarını, kendilerini başkalarından küçük gördüklerini, çok basit ve sıradan sorunları büyütebildiklerini belirtmektedir. Ayrıca bu kişilerin, kişilerarası kaçınma ile engelleyici bir tutum ve davranış geliştirdikleri için kişilerarası ilişkilerinde problem yaşanmasına neden

olabileceklerini ifade etmektedirler. Bu nedenle çevresindeki insanlarla olumlu ilişki kuramayan bu kişilerin sorunlarını paylaşmaktan kaçındıkları söylenebilir. Ulaşılan literatür çalışmalarında “duygu farkındalığı” alt boyutunun sorun paylaşımı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren bir araştırma bulunamamıştır.

5.5 Üniversite Öğrencilerinin Çocukken Anne ve/veya Babaları Tarafından Aile İçi Şiddete Maruz Kalma Değişkenine Göre Öfke, Saldırganlık Ve Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar Anlamlı Düzeyde Farklılaşmakta Mıdır?

Araştırmamızın bu kısmında üniversite öğrencilerinin çocukken anne ve/veya babaları tarafından şiddete maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin bulgular değerlendirilmektedir.

Buna göre şiddete uğradığını belirten öğrenci sayısı $n=174$ (%36,3) olarak tespit edilmiştir. Şiddet geçmişinin olmadığını ifade eden öğrenci sayısı ise $n=306$ (%63,7) olarak bulunmuştur. Öğrencilerin hangi şiddet türüne maruz kaldığına yönelik yapılan analizde birden fazla türde şiddete maruz kaldığını ifade edenlerin sayısı $n=123$ (%25,6) olarak bulunmuştur. Tekli şiddet türünde ise en fazla maruz kalınan tür sözel şiddet ($n=44$, %9,2) olarak tespit edilmiştir. En az maruz kalınan şiddet türü ise cinsel şiddettir ($n=1$, %0,2). Maruz kalınan şiddetin sıklığına dair yapılan incelemede sözel şiddete maruz kalanların ortalama olarak ayda birkaç defa ($n=74$, %15,4); fiziksel şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa ($n=80$, %16,7); duygusal şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa ($n=55$, %11,5) ve cinsel şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa ($n=5$, %1) mağdur oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların şiddete maruz kaldıkları yaş dağılımına göre en yoğun 10-15 yaş aralığında iken ($n=93$, %19,4) şiddet mağduru oldukları; 18 ve üstü yaşlarda ise neredeyse hiç şiddete maruz kalmadıkları ($n=1$, %0,2) anlaşılmaktadır (Bkz. Çizelge 4.4, 5).

5.5.1 Şiddet öyküsüne göre;

Üniversite öğrencilerinin şiddet öyküsüne göre bazı alt ölçek ortalamalarında birbirinden ayrıştıkları anlaşılmaktadır. Buna göre şiddet öyküsü bulunan katılımcıların öfke sonrası düşünce, intikam düşünceleri, öfke hatıraları, nedenleri anlama, fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlık ile duygu farkındalığı alt ölçeklerinde

anlamli ve negatif yonde şiddet öyküsü olmayanlara göre ayrıştıkları anlaşılmaktadır (Bkz. Çizelge 4.10)

Bu veriler, çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin, şiddete maruz kalmayan öğrencilere göre daha fazla öfkeye ilişkin derin düşünce geliştirdikleri dolayısıyla daha yoğun bir biçimde öfke duygusu yaşadıkları, daha fazla saldırganlık davranışında bulunma eğiliminde oldukları ve kişilerarası ilişkilerinde daha az duygu farkındalığına sahip olduklarını göstermektedir.

Araştırma bulgularımıza göre çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi şiddete maruz kalan çocuklarda daha fazla öfke ve saldırganlık tepkilerinin görülmesinin nedeni çocuğun aile içi ilişkileriyle açıklanabilir. Çocukların ilk sosyal çevresinin ailesi olduğu ve model alacağı kişilerin en yakınındaki anne-babası olduğu düşünüldüğünde öfke ve saldırganlık tepkilerini ilk olarak anne-babasından öğrendiği sonucuna ulaşılabilir. Çocuk gerek anne-babasının birbirlerine karşı gerekse de kendisine karşı gösterdiği öfke ve saldırganlık tepkilerinin benzerini okulda arkadaşlarına, yetişkinlik döneminde ise eşine veya çocuklarına karşı gösterebilir. Nitekim literatürde yer alan bilgiler ve yapılan deneysel araştırmalar bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Özmen (2006), bireysel ve çevresel etmenlerin öfke ve saldırganlık tepkilerinin ortaya çıkmasına yol açtığını ifade ederek öfkeye dayalı ortaya çıkan davranışların öğrenilmesinde bireyin benlik algısının yanı sıra o anki durumu ve dış etmenlerin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Atkinson ve Hilgard (2014), saldırgan davranışların gözlem ve taklit yoluyla öğrenildiğini, davranışların ne kadar sık aralıklarla pekiştirilirse o denli kalıcı olduğunu, Arı (2006) bilhassa çocukların öfke duygularını ifade etme biçimlerini anne-babaları, öğretmen, arkadaşları ya da bazı film karakterlerini gözlemleyerek öğrendiklerini ifade etmektedir. Aktaş (2006), ailenin her ne kadar çocukların her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılandığı, beden ve akıl sağlıklarının korunduğu ve geliştirildiği bir kurum olsa da çocukların şiddeti ilk defa aile içinde öğrenmekte ve uygulamakta olduklarını belirtmektedir.

Daha öncede ifade edildiği gibi Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar (2014) da aile içerisinde anne babanın birbirlerine karşı duydukları öfke ve takındıkları saldırganca davranışların çocuklar için olumlu bir örnek olmadığını, anne-babaların sorunlarını öfke ve saldırganlık yoluyla halletmelerinin, çocuğun öfke ve saldırganlığı sorunları çözücü bir duygu durumu ve davranış şekli olarak öğrenmesine neden olduğunu

belirtmektedir. Yapılan çalışmalarda öfkenin ifade edilme biçiminde bireysel farkların olduğunun görülmesi öfkeyi ifade biçimlerinin öğrenme sonucu gerçekleşmiş olduğunu göstermekte dolayısıyla çocukların öfke sonucu göstermiş olduğu tepkileri ailesinden veya çevresindekilerden öğrendikleri ortaya çıkmaktadır (Hankins ve Hankins, 1988; Akt: Balkaya, 2001).

Özmen Kaymak (2004), aile içinde yaşanan öfke patlamaları ve saldırgan davranışların bütün aile bireylerini olumsuz yönde etkilediği ancak çocukların bu etkiye daha fazla açık olduklarını belirtmektedir. Nitekim ebeveynleri tarafından aile içi şiddete maruz kaldıklarını belirten çocukların şiddet ve saldırganlık davranış düzeylerinin şiddete maruz kalmayan çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998).

Kashani ve Confield'ın (1995) çalışması da aile içi şiddet ile öfke duygusu arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre 6-12 yaş aralığındaki çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada çocukların ailenin temel fonksiyonları ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu çocukların öfkelerini ifade etmeyi küçük yaşlarda öğrendiklerini tespit etmiştir.

Öztürk ve diğ. (2014), yaptıkları çalışmada aile içinde şiddete maruz kalan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Gümüş (2000), öfkeli anne-baba algısına sahip olan çocukların öfkeli anne-baba algısına sahip olmayan çocuklara göre saldırganlık düzeylerinin daha fazla olduğunu belirlemiştir. Erdoğan ve Oto (2004), sokakta çalışan çocuklarla yaptığı çalışmada aile içi şiddete maruz kalan çocukların şiddete maruz kalmayan çocuklara göre daha fazla saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde olduklarını saptamıştır. Masalçı (2000), çalışmasında babaların öfkeliyken sergiledikleri davranış biçimi ile çocuklardaki saldırganlık davranışı arasında bir ilişki olduğunu görmüştür.

Başbakanlık Araştırma Kurumu tarafından 1998’ de yapılan “Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet” konulu çalışmada ebeveynleri tarafından aile içi şiddete maruz kalan çocukların şiddet ve saldırganlık davranışı düzeylerinin şiddete maruz kalmayan çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öztürk ve diğ. (2014) tarafından yapılan çalışmada da aile içinde şiddete maruz kalan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Aile içi şiddete tanık olan çocuklar da ise bazı psikolojik sorunların ortaya çıktığı gözlenmiştir. “içe kapanma, durgunluk” ile “saldırılanlaşma, huysuzlanma” en çok görülen sorunların başında gelmektedir. Bu çocuklar kimi zamanda tanık oldukları şiddet olaylarının ardından “suskunluk dönemi” yaşamaktadırlar (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995).

Tüm bu araştırmalar, aile içi şiddetin en olumsuz sonuçlarından biri hatta en önemlisinin, aile içi şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşlarda şiddete yönelmeleri olduğu söylenebilir. Bu nedenle anne babaların şiddetten uzak durarak çocuklarına karşı olumlu davranışlarda bulunmaları ve iyi birer model olmaları gerektiği, aksi takdirde çocukların ileriki yaşlarında çevresindekilere karşı öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulunabileceği söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmamızı destekler nitelikteki bu araştırmalar dışında çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi şiddete maruz kalmış kişilerin öfke ve saldırganlık tepkilerinin, şiddete maruz kalmayan kişilere göre daha fazla olduğunu gösteren araştırmalarda mevcuttur (Aktaş, 2006; Ayan, 2007; Giddens, 2012; Öztürk ve diğ., 2015).

Çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalan üniversite öğrencilerinin şiddete maruz kalmayan öğrencilere göre kişilerarası ilişkilerinde daha az duygu farkındalığına sahip olmalarının nedeni, çocukluk dönemindeki duygusal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlanmamaları ile açıklanabilir.

Yeşilyaprak (2000), bireyin çocukluk dönemini gelişim dönemlerine uygun bir ortamda geçirmesinin, kendisinin sosyal ve psikolojik gelişimi açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. Ancak Köknel (1997), çocukluk döneminde anne-babaları tarafından dayak yiyen çocukların çevresindekilere karşı, kin, nefret ve öfke duyguları beslemekte olduğunu ve kişilerarası ilişkilerinde yaşadığı bu duyguların etkisiyle öfkesini başkalarına yansıtarak hayatını devam ettireceğini ifade etmektedir. Kashani ve Confield (1995) da aile içinde yaşanan şiddet olaylarından sonra oluşan olumsuz duygu ortamının, çocuğun kişilerarası ilişkilerinde sorun yaşamasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak, ilgili literatürde yer alan bu bilgiler dahilinde çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi şiddete maruz kalan bireylerin duygusal gelişimlerinin olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir. Yapılan araştırmalarda bu varsayımımızı

doğrular nitelikte olup olumsuz duygulara sahip bireylerin kişilerarası ilişkilerinde birtakım sorunlar yaşadıklarını göstermektedir (Dilmaç ve diğ., 2009; Kısaç, 1997; Yetim, 2001).

5.5.2 Şiddet türüne göre;

İntikam düşünceleri ve öfke hatıraları alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiş buna göre çoklu şiddet mağduru olanların şiddet görmeyenlere göre daha fazla intikam düşüncesi ürettikleri ve öfke hatırası biriktirdikleri tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.17)

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiş ve çoklu şiddet mağduru olanların şiddet görmeyenlere göre daha fazla fiziksel saldırganlığa sahip oldukları tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.17).

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde maruz kalınan şiddet türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiş ve dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde gruplar arasında herhangi bir fark tespit edilmemiştir (Bkz.Çizelge 4.17).

Bu veriler, çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi çoklu şiddet türlerinden (fiziksel, sözel, duygusal ve cinsel) özellikle fiziksel, sözel ve duygusal şiddete maruz kalan öğrencilerin, şiddete maruz kalmayan öğrencilere göre daha fazla intikam düşünceleri geliştirdikleri, öfke hatıraları biriktirdikleri dolayısıyla daha yoğun bir biçimde öfke duygusu yaşadıklarını ve daha fazla fiziksel ve dürtüsel saldırganlık davranışında bulunma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Dürtüsel saldırganlık alt boyutunda ise gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığını dolayısıyla öğrencilerin çocukken hangi tür şiddete maruz kalırlarsa kalsınlar dürtüsel saldırganlık davranışında bulunma düzeylerinin arttığını göstermektedir.

Nicolson ve Wilson (2004), aile içi şiddetin çocuklarda fiziksel yaralanmaların yanında bilişsel davranışsal ve duygusal boyutta yıkıcı etkiler bıraktığını ifade ederek aile içi şiddetin çocuğa vereceği zararların, tüm genetik hastalıkların toplamından daha fazla olduğunu belirtmektedir. Ayan (2007), aile içi şiddete maruz kalan çocuklarda sıklıkla öfke, tedirginlik, kişilerarası ilişkilerde sorun yaşama, antisosyal kişilik bozukluğu ve saldırgan davranışların gözlendiği ifade etmektedir. Uz (1989) tarafından aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada da aile içi şiddete maruz kalan çocuklarda davranış bozuklukları görüldüğü saptanmıştır.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu' nun 1998'de yaptıkları bir çalışmada aile içi fiziksel şiddete maruz kalan çocuklarda iç denetim yetersizliğinin başladığı ve çocukların dış denetime ihtiyaç duydukları belirtilmektedir. İç denetim yetersizliği yaşayan çocuklar daha çok başkalarının yönlendirmeleriyle hareket ettikleri için ilerleyen yaşlarında da bu durumu devam ettirebilirler. Bu tarz bireyler kişilerarası ilişkilerinde olası bir çatışma durumu karşısında duygularını kontrol etmede zorlanarak daha kolay öfkelenebilir ve saldırgan davranışlarda bulunabilir.

Yavuzer (1991) de fiziksel şiddete maruz kalan çocukların çevresindekilerle olan ilişkilerinde benzer şekilde saldırgan davranışlarda bulunabildiklerini belirtmektedir. Özellikle şiddete maruz kalan ve cinsel istismara uğrayan erkek çocukların anne-babalarının da kendi anne babaları tarafından aynı tarzdaki bir muameleye maruz kaldığını ifade etmektedir.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu' nun 1995'de ergenlik dönemi erkek çocukları üzerinde yaptıkları bir çalışmada otuz beş yıl boyunca sözel şiddetin yaşandığı bir ailede yetişen bir erkeğin babasının annesine gösterdiği baskı ve şiddeti kız kardeşine karşı göstererek saldırgan davranışlarda bulunduğunu gözlemişlerdir. Bilgin (2009), sokakta çalışan çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırmada fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet gören çocukların günden güne daha fazla suça yönelik davranışlarda buldukları belirlemiştir. Yine aile içi duygusal şiddete maruz kalan çocuklarda Mathias ve diğ. (1995), özgüven eksikliği, kaygı, depresyon, madde kullanımı, kendine zarar verici davranışlarda bulunma ve intihar girişimlerinin görüldüğünü belirtmektedir.

İlgili literatürde yer alan tüm bu çalışmalar, araştırma sonucumuzu destekler niteliktedir. Aratırma bulgularımız ile literatürde yer alan bu çalışmalar sonucunda, çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi fiziksel, sözel ve duygusal şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşantılarında daha fazla öfke ve saldırganlık tepkilerinde buldukları sonucuna ulaşılabilir.

5.5.3 Şiddete maruz kaldığı yaşa göre;

Üniversite öğrencilerinin şiddet mağduru oldukları yaş gruplarının alt ölçek puanlarında anlamlı farklılıklar yarattığı tespit edilmiştir.

İntikam düşünceleri alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur. Buna göre, göre mağdur olunan yaş gruplarının intikam düşünceleri alt ölçeğinde birbirinden ayrışmadığı görülmüştür (Bkz. Çizelge 4.18).

Öfke hatıraları alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur. Buna göre, mağdur olunan yaş gruplarının öfke hatıraları alt ölçeğinde birbirinden ayrışmadığı yani her yaş grubundaki öğrencilerin öfke hatıraları biriktirdikleri anlaşılmıştır (Bkz. Çizelge 4.18).

Fiziksel saldırganlık alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur. Buna göre, 10-15 yaş grubundayken şiddet mağduru olanların 6-10 ve 0-6 yaş grubundakilere göre daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.18).

Dürtüsel saldırganlık alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur. Buna göre, 10-15 yaş grubundayken şiddet mağduru olanların 6-10 yaş grubundakilere göre daha fazla dürtüsel saldırganlık gösterdikleri anlaşılmıştır (Bkz. Çizelge 4.18).

Duygu farkındalığı alt ölçeğinde mağdur olunan yaş grubunun anlamlı fark ürettiği bulunmuştur. Buna göre, 10-15 yaş grubundayken şiddet mağduru olanların 6-10 yaş grubundakilere göre daha az duygu farkındalığına sahip oldukları tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.18).

Bu veriler, çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin, şiddete maruz kalmayan öğrencilere göre daha fazla intikam düşünceleri geliştirdikleri ve daha fazla öfke hatıraları biriktirdiklerini ve öfkenin nedenlerini anlamakta zorlandıklarını; yaş grubuna göre gruplar arasında bir ayrışma olmadığını, dolayısıyla hangi yaş grubunda olursa olsun aile içi şiddete maruz kalan üniversite öğrencilerinin daha fazla intikam düşüncesine ve öfke hatıralarına sahip olduklarını ve öfkenin nedenlerini anlamakta zorlandıklarını göstermektedir.

Daha öncede belirtildiği gibi yapılan çalışmalar araştırma sonucumuzu destekler nitelikte olup aile içi şiddete maruz kalan çocukların, aile içi şiddete maruz kalmayan çocuklara göre ileriki yaşlarında öfke duygusunu daha yoğun bir şekilde yaşadıklarını göstermektedir (Kashani ve Confield, 1995; Dahlberg,1998; Gümüş, 2000; Ayan, 2007; Avcı ve Güçray, 2010).

Sukhodolsky ve diğ. (2001), bireyin öfkeye ilişkin derin düşünmesinin geçmiş yaşantısındaki bazı olayları hatırlamasına ve öfkesini yeniden hatırlamasına neden olabileceğini ifade etmektedir. McCullough ve diğ. (2001) ile Barber ve diğ. (2005), öfke hatıralarının öfke duygusunun yeniden kabarmasına ve bu olumsuz sürecin artmasına neden olabileceğini belirtmektedirler. Bireyin yaşamında mutsuz olmasına etki eden bu durumun kendisini intikam düşüncesine, bu düşüncenin de intikam arzusuna dönüşerek bireyi saldırgan davranışta bulunmaya yönelttiğini ifade etmektedir (Akt: Satıcı, 2014). Staub (2005), da benzer ifadelerle intikam duygusu yaşayan bireylerin aynı duygu, düşünce ve yaşantıları zihninde tekrar ederek zamanla içinde şiddet ve saldırganlığı barındıran “intikam alma” arzusu duymaya başladıklarını belirtmektedir. Yine Taylor ve diğ. (2007), bireyin aklında ve duygularında yer eden öfkenin, karşılık verme, intikam alma gibi duygu ve düşünceleri beraberinde getirebileceğini ifade etmektedirler. Tüm bu bilgiler ışığında çocukken anne ve/veya babası tarafından aile içi şiddete maruz kalan bireylerin geçmişte yaşadıkları şiddet olaylarının etkisiyle birlikte biriktirdikleri öfke hatıralarının, yetişkinlik dönemlerinde tekrar yaşanmasına neden olabilecek olumsuz durumlar karşısında yeniden alevlenerek bireylerde intikam alma arzusuna yol açtığı söylenebilir. Aile içi şiddete bağlı olarak her yaş grubundaki çocukta öfke hatıraları ve beraberinde intikam arzusunun aynı düzeyde artış göstermesinin nedeni, maruz kalınan şiddetin duygusal boyutta her yaş grubundaki bireyi aynı derecede etkilemesinden kaynaklanabilir.

Araştırma bulgularımıza göre, fiziksel, dürtüsel saldırganlık ile duygu farkındalığı alt boyutunda 10-15 yaş grubundaki çocukların 6-10 yaş grubundaki çocuklara oranla daha fazla fiziksel ve dürtüsel saldırganlığa maruz kaldıklarını ve daha az duygu farkındalığına sahip oldukları bulunmuştur. Bu sonuç çocukken aile içi şiddete maruz kalan 10-15 yaş grubundaki üniversite öğrencilerinin daha fazla saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde oldukları ve daha az duygu farkındalığına sahip olduklarını göstermektedir. Bunun nedeni ergenlik döneminin gelişimsel özellikleri ile açıklanabilir.

Fred'un psikoseksüel gelişim dönemleri içerisinde yer alan Latent dönem, (6-12 yaş) de insan davranışlarının kaynağı olan cinsellik ve saldırganlık davranışları yerini öğrenmeye, araştırmaya ve diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurmaya bırakmıştır (Selçuk, 2014). Genitaldönem (12-18 yaş) de ise; Freud, bu dönemde ortaya çıkan

sorunlar başarılı bir şekilde çözümlenemediği takdirde çocukların “kimlik bunalımı” yaşamasına yol açacağını belirterek bu durumdaki çocukların kendi kimliğini belirleyememenin verdiği boşluğu başka bir gruba aidiyet besleyerek doldurmaya çalışacaklarını ifade etmektedir. Zira bu dönemde çözüme kavuşturulamayan aile içi sorunlar, dönemin başarılı bir şekilde atlatılmasına engel olabilecektir bu durum da bireyin ileriki yaşlarında gündelik yaşantısındaki kişilerarası ilişkilerini olumsuz etkileyerek kendi duygu ve düşünceleri doğrultusunda hareket etmesine, dolayısıyla bağımsız davranışlar sergilemesine engel olabilecektir (Geçtan, 2014).

Ayan (2007) da ergenlik döneminde yer alan çocukların, içinde bulunulan dönemin özelliklerine has aile ve çevresine karşı daha fazla uyumsuz davranışlarda bulduklarını ifade etmektedir. Gordon (1999), bu dönemde ergenin karşılaştığı engellenme ve anlaşılama durumları karşısında daha fazla tepkisel davranarak şiddet eğilimi gösterebileceğini ifade etmektedir. Yine Çuhadaroğlu ve Çetin (2008) ergenin yaşadığı korku, kaygı, yalnızlık ve hayal kırıklığı gibi temel duyguların bu dönemde daha kolay bir şekilde öfke duygusuna dönüşebileceği için ergenin provokasyona açık hale gelebileceğini, Selçuk (2014), en sonucunda da, daha saldırgan ve daha bağınaz bir hale gelerek şiddeti yaşam biçimi haline getirebileceğini ifade etmektedir.

Dahlberg (1998), ergenlerin şiddet içerikli davranışlarda bulunmalarında aile içi şiddetin etkisini incelediği araştırmasında aile içi şiddet gören ergenlerin daha fazla öfke ve düşmanlık duyguları ile depresyon gibi rahatsızlıklar yaşadıkları tespit etmiştir. Ayan (2007), ilköğretim 6,7 ve 8. Sınıfta öğrenim görmekte olan 11-16 yaş aralığındaki çocuklarla yaptığı çalışmada çocukların %54’ ünün anne, %46’sının ise babaları tarafından aile içi şiddete maruz kaldıklarını ve bu çocukların daha fazla saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde olduklarını ifade etmektedir.

Çayboylu (2002), evden kaçan ergenlerle yaptığı çalışmasının sonucunda çocukların evden kaçana kadar yıllarca aile içi fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmekte ayrıca bu çocukların suç işleme, intihar girişimi, uyuşturucu kullanımı ve fuhuşa yönelme gibi kendine zarar verici davranışlarda bulunabileceklerini, bu anlamda yüksek risk grubunda olduklarını ifade etmektedir. Frias-Armenta (2002), araştırmasının sonucuna göre, aile içi fiziksel ve sözel şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşlarda alkol kullanımı, antisosyal davranış bozukluğu ve kendi çocuklarına karşıda öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulduklarını belirtmektedir.

Tüm bu bilgiler ve yapılan araştırmalar, çalışmamızın bulgularını destekler nitelikte ergenlik döneminde anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalan çocuklarda daha fazla öfke ve saldırganlık tepkilerinin görüldüğünü dolayısıyla kişilerarası ilişkilerinde daha fazla sorun yaşadıklarını göstermektedir.

5.5.4 Maruz kalınan şiddetin sıklığına göre;

Maruz kalınan şiddetin sıklığına dair yapılan incelemede sözel şiddete maruz kalanların ortalama olarak ayda birkaç defa; fiziksel şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa; duygusal şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa ve cinsel şiddete maruz kalanların ortalama olarak yılda birkaç defa mağdur oldukları tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.19, 20, 21).

Bu veriler, anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalan çocukların ayda birkaç defa sözel şiddete maruz kaldıkları, yılda birkaç defa ile de fiziksel, duygusal ve cinsel şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir (Bkz. Çizelge 4.19,20,21). Bir önceki başlıkta ortaya çıkan sonuç dikkate alınırsa üniversite öğrencilerinin en fazla 10-15 yaş aralığında aile içi şiddete maruz kaldıkları görülmekteydi. Bu yaş aralığına göre öğrencilerin şiddet görme sıklıkları değerlendirildiğinde çocukların ergenlik dönemi içerisinde 10 yaşından başlayıp 15 yaşına kadar her ay sözel, her yıl da fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldıkları sonucuna ulaşılabilir (Bkz. Çizelge 4.18).

Araştırma bulgularımız değerlendirildiğinde, anne ve/veya babası tarafından ayda bir defa aile içi sözel şiddete maruz kalan öğrencilerin daha fazla öfke ve saldırganlık tepkileri geliştirdikleri görülmektedir. Bunun nedenini çocukların anne ve/veya babaları tarafından daha sık hakaret, küfür, tehdit, aşağılama, bağıрма, küçümseme vb. gibi ifadelere maruz kalmaları ile açıklanabilir. Akın (2013), sözel şiddetin uygulanma amacının çocuğun korkutulması, sindirilmesi ya da cezalandırılarak kontrol altına alınmaya çalışılması olarak ifade etmektedir. Ancak ocuğun anne ve/veya babası tarafından sözel şiddete maruz kalması kendi başına bir sorun iken bu durumun ergenlik dönemi içerisinde ve sık aralıklarla tekrar ederek yaşanması çocuğun ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle ebeveynleri tarafından küfür ve hakarete maruz kalan çocukların olumlu benlik algısına sahip olmaları güçleşebilir ve sonuçta bu çocuklar ileriki yaşlarında kişilerarası ilişkilerinde etkili iletişim kurmakta zorlandıkları için daha fazla öfke ve saldırganlık

tepkileri geliştirebilir. Frias-Armenta (2002), aile içi sözel şiddete maruz kalan çocukların ileriki yaşlarda alkol kullanımı, antisosyal davranış bozukluğu ve kendi çocuklarına karşıda öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulduklarını belirtmektedir.

Araştırma sonucumuza göre, anne ve/veya babası tarafından yılda birkaç defa aile içi fiziksel şiddete maruz kalan öğrencilerin daha fazla öfke ve saldırganlık tepkileri geliştirdikleri ve bu kişilerin başkalarına daha az güvendikleri görülmektedir. Bunun nedeni anne ve/veya babaları tarafından her yıl dayak gibi fiziksel şiddet içeren davranışlara maruz kalan çocuklar, maruz kaldığı bu şiddetin etkisiyle gerek otorite figürüne karşı gerekse de sosyal hayattaki diğer kişilere karşı öfke, kin ve nefret duygusu besleyebilir. Bunun sonucunda da çevresine karşı saldırgan davranışlarda bulunabilir.

Çubukçu Dönmez (2012), çocuğu disipline etmek, cezalandırmak ya da öfke duygusunu boşaltmak gibi sebeplerle anne-babaların çocuklarını dövmek, yakmak, ısırarak vb yollarla fiziksel şiddet uyguladıklarını belirtmektedir. Yavuzer (1991), aile içi fiziksel şiddete maruz kalan çocukların çevresindekilerle olan ilişkilerinde benzer şekilde saldırgan davranışlarda bulunabildiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi fiziksel şiddete maruz kalan öğrenciler, başta ebeveynlerine karşı beslediği olumsuz duygular nedeniyle ileriki yaşlarında kişilerarası ilişkilerinde diğerlerine karşı da olumsuz duygular besleyebilir ve bunun sonucunda güvensizlik sorunu yaşayabilir.

Yine araştırma sonucumuza göre anne ve/veya babaları tarafından yılda bir defa aile içi duygusal şiddete maruz kalan öğrencilerin daha fazla öfke ve saldırganlık tepkilerinde buldukları görülmektedir. Çubukçu ve Dönmez (2012), duygusal şiddetin çocuğa karşı reddedici davranışta bulunmak, sevgi göstermemek, aşırı baskı yapmak, suçlamak, suça yönlendirmek, yalnız bırakmak, korkutmak ve yıldırarak gibi eylemler olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda anne-babasından yeterli derecede ilgi ve sevgi göremeyen çocuklar sağlıklı bir duygusal gelişim gösteremedikleri için daha fazla hırçınlaşarak çevresindekilere karşı daha fazla öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulunabilecektir. Aile içi duygusal şiddet gören bireylerin öfke ve saldırganlık tepkilerine yönelik yapılan literatür çalışmasında çocukken aile içi duygusal şiddet türüne maruz kalan bireylerde direk olarak öfke ve saldırganlık tepkilerinin olduğunu gösteren çalışmalara rastlanılmamıştır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde aile içi duygusal şiddet gören çocukların daha fazla suç

işleme davranışında buldukları gösteren çalışmalar mevcuttur. İlerleyen zaman diliminde duygusal hasara ve ruhsal travmalara neden olan bu şiddet türüyle ilgili Mathias ve diğ. (1995) tarafından yapılan araştırmada aile içi duygusal şiddete maruz kalan çocuklarda özgüven eksikliği, kaygı, depresyon, madde kullanımı, kendine zarar verici davranışlarda bulunma ve intihar girişimlerinin görüldüğünü belirtmektedir. Bilgin (2009), sokakta çalışan çocuklar üzerinde yaptığı çalışmasında aile içi duygusal şiddet gören çocukların günden güne daha fazla suça yönelik davranışlarda buldukları belirlemiştir. Yapılan literatür çalışmasında, çocukların anne ve/veya babaları tarafından maruz kaldıkları sözel, fiziksel ve duygusal şiddetin sıklığını gösteren bir çalışma bulunamamıştır.

5.6 Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğinin Sosyo-Demografik Özelliklerle İlişkisinin İncelenmesi

Öfke duygusunun ortaya çıkmasında etkili olan sosyo-demografik özelliklerin bulunabilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği'nin cinsiyet, şiddet öyküsünün bulunup bulunmadığı, maruz kalınan şiddetin türü, sözel şiddete maruz kalma sıklığı, duygusal şiddete maruz kalma sıklığı ve şiddete uğradığı yaş grubu ile anlamlı ve pozitif yönlü korelasyona sahip olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.23).

5.7 Öfke Duygusuna Etki Eden Faktörlere Yönelik Regresyon Analizinin İncelenmesi

Öfke duygusuna etki eden faktörlerin yordanabilmesi için üç modelli regresyon analizi kullanılmıştır. Birinci model sadece sosyo-demografik özellikler analize dahil edilirken ikinci modelde sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra saldırganlık ölçeğinin alt faktörleri ve üçüncü modelde ise diğer iki ana değişken grubunun yanında kişilerarası ilişki boyutları ölçeklerindeki alt faktörler analize dahil edilmiştir.

Öfke duygusuna etki eden faktörleri belirlemek adına yapılan ilk çoklu regresyon analizine göre sadece sosyo-demografik özelliklerin öfke duygusunun ortaya çıkmasında anlamlı bir katkı sunduğu tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.24). Ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunan sonuca rağmen sosyo-demografik özelliklerin tek

başına öfke duysunun ortaya çıkmasına ancak %4,4'lük bir katkı sunabildikleri bulunmuştur. Öte yandan, şiddet öyküsüne sahip olup olmama tüm sosyo-demografik özellikler kategorisindeki en önemli ve tek anlamlı ilişki üreten alt değişken olarak bulunmuştur. Sadece bu değişkenin tüm sosyo-demografik değişkenlere göre tek başına öfke duygusunun oluşumunu %60,8 oranda yordayabildiği bulunmuştur. Bir başka deyişle bir bireyin şiddete uğramış olması %60,8 oranında öfke duygusunu ortaya çıkaracağı değerlendirilmektedir.

İkinci regresyon modelinde sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra saldırganlık ölçeğinde yer alan alt değişkenler analize dahil edilmiştir. Analiz sonucuna göre bireyin şiddet görmesinin yanı sıra fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlığa eğiliminin bulunması öfke duygusunun ortaya çıkmasında ve devam etmesinde anlamlı katkı sunmaktadır. Şiddete uğrayan bir bireyin fiziksel, sözel ve dürtüsel saldırganlığı da sahip olması halinde öfke duygusunun %26,9 oranında açığa çıkacağını yordandığı bulunmuştur. İkinci modelde öfke duygusunun açığa çıkmasını yordayan değişkenlerin yordama oranlarına bakıldığında her dört değişkenin de pozitif yönlü katkı sundukları anlaşılmaktadır. Bireyin şiddet görmüş olması %53,3 düzeyinde etki ederken, sözel saldırganlığa sahip olma %22,7; dürtüsel saldırganlığa sahip olma %21,1 ve fiziksel saldırganlığa sahip olma %14,7 düzeyinde etki ettikleri tespit edilmiştir.

Üçüncü regresyon modelinde sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutları ölçeklerinde yer alan alt değişkenler analize dahil edilmiştir. Analiz sonucuna göre fiziksel ve sözel saldırganlık ile başkalarına güven alt ölçekleri pozitif yönlü öfke duygusuna katkı sunarken, onay bağımlılığının ise negatif yönlü olduğu yani öfke duygusunu azalttığı anlaşılmaktadır. Her dört değişkenin birlikte bulunması halinde öfke duygusunun anlamlı şekilde yordandığı tespit edilmiştir. Alt ölçeklerin son modeldeki dağılımları incelendiğinde sözel saldırganlığın %20; fiziksel saldırganlığın %13,4; başkalarına güvenin %22,6 oranda pozitif yönlü olarak öfke duygusu üzerinde etkili oldukları anlaşılmıştır. Öte yandan, onay bağımlılığı değişkeninin ise öfke duygusunun açığa çıkmasını %20,5 oranında azalttığı bulunmuştur.

Regresyon analizinden ortaya çıkan sonuç değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinin yaşadıkları öfke duygusu ile öfke duygusunun dışı vurumu olan saldırganlık davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna

göre öfke duygusu yaşayan bireylerin saldırganlık davranışının boyutlarından biri olan “fiziksel ve sözel saldırganlık” davranışında bulunabildikleri anlaşılmaktadır.

Öfke duygusunun kişilerarası ilişki boyutlarının “başkalarına güven” alt boyutu ile arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kişilerarası ilişkilerde daha fazla başkalarına güvenme eğiliminde olan bireylerin öfke duygusunu daha yoğun bir şekilde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise, kişilerarası ilişkilerde tarafların birbirlerine olan güvenlerinin ilişki sürecinin sağlıklı bir biçimde devam etmesi adına oldukça önemli olmasıdır. Ancak zaman içerisinde ilişkide ortaya çıkabilecek güven sorunu ve ardından yaşanabilecek hayal kırıklıkları, bu konuda hassas olan bireyleri duygusal açıdan daha olumsuz etkileyeceği için öfke duygusunun da daha yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olacağı söylenebilir.

Ancak öfke duygusunun kişilerarası ilişki boyutlarının “onay bağımlılık” alt boyutu ile arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bireylerin kendi duygu ve düşünceleri doğrultusunda gündelik yaşamlarını devam ettirirken karşılaşılabilecek olumlu olumsuz her türlü tepki karşısında başkalarından onay alma ihtiyacı duymadan kendini düşüncelerini ifade ederek savunabilmesi kendilerindeki özgüven duygusunu pekiştirerek olumsuz duygulara kapılmasına engel olabilecektir. Bu nedenle kişilerarası ilişkilerinde başkalarının onayına ihtiyaç duymayan, daha bağımsız düşünebilen ve kendi düşünceleriyle hayatına yön vererek başka insanların etkisi altında kalmayan bireylerin bu yönlerinin öfke duygularını azaltıcı etkisinin olduğu söylenebilmektedir. Son olarak da çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalan bireylerde öfke duygusunun daha güçlü bir biçimde ortaya çıkacağı ve bu duygunun bireyin günlük yaşantısında daha uzun süreli bir etkisi olabileceği değerlendirilmektedir.

5.8 Aracı Değişken Analizinin İncelenmesi

Öfke Duygusunun Saldırgan Davranışa Dönüşmesinde Kişilerarası İlişki Boyutlarının Rolünün İncelenmesi’ndiği bu araştırmada Kişilerarası İlişki Boyutları değişkeninin saldırganlık üzerindeki etkisinin incelenmesi adına aracı değişken analizi gerçekleştirilmiştir (Bkz. Çizelge 4.25).

Bu sonuca göre, öfkeye ilişkin derin düşüncenin "intikam düşünceleri" ile kişilerarası ilişki boyutlarının "duygu farkındalığı" alt boyutlarının katılımcılarda fiziksel saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında etkili oldukları ve varyansın %35'ini açıkladıkları tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 4.26).

Kısaç (1997), öfkenin kişilerarası etkileşim sonucu oluşan bir duygu olduğunu ifade etmektedir. Sukhodolsky ve diğ. (2001) ise öfkeye dair derin düşüncenin öfke duygusu hakkında bir düşünme biçimi olduğunu ifade ederek bireyin öfkeye ilişkin derin düşüncesinin geçmiş yaşantısındaki bazı olayları hatırlamasına ve öfkesini yeniden düşünmesine neden olduğu; McCullough ve diğ. (2001) ile Barber ve diğ. (2005), bu durumun da öfke duygusunun yeniden kabarmasına yol açarak zamanla intikam alma arzusuna ardından da saldırganlık davranışına dönüşebileceğini belirtmektedirler (Akt: Satıcı, 2014). Taylor ve diğ. (2007) de bireyin aklında ve duygularında yer eden öfkenin karşılık verme, intikam alma gibi duygu ve düşüncüyü beraberinde getirebileceğini belirtmektedir. Duygu farkındalığına gelince, duygularla ilişkili tepkilerin yer aldığı bu boyuttaki kişinin kendisini kolayca kaybedip öfkelenmesi, eleştiriler karşısında otomatikman kendisini savunmaya geçmesi veya ilişkilerde yaşanan sorunlar karşısında sakin kafa ile düşünerek öfkelenmemeye çalışması gibi ifadeleri içermektedir (İmamoğlu ve Aydın, 2009).

Bu bilgiler ışığında intikam düşüncesi ile duygu farkındalığının kişilerarası ilişki sonucu ortaya çıkan öfke duygusunun daha yoğun bir şekilde hissedilmesine yolaçarak bireylerde fiziksel saldırganlık davranışının ortaya çıkmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Berkowitz (1990), bireylerin davranışları üzerinde duygusal deneyimlerinin ve duygu yüklenmelerinin önemli bir etkisi olduğu için olumsuz bir duygu durumuna sahip olan bireylerin çoğu zaman saldırganlık davranışında bulunma eğilimine sahip olduklarını ifade etmektedir. Buna göre, kontrol edilemeyen öfke duygusunun kişilerarası ilişkileri bozucu etkisi olduğu düşünüldüğünde gerek intikam düşüncesinin gerekse duygu farkındalığının bireylerde fiziksel saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında güçlü bir etki yarattığı söylenebilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda intikam düşüncesi yaşayan bireylerin bu durumlarının kendilerinin yalnızca ruhsal iyilik durumunu etkilemekle kalmadığını, içinde şiddet ve saldırganlığı da barındırdığı için kişilerarası ilişkilerine olumsuz bir biçimde yansıdığını (Staub, 2005); yine kişilerarası ilişkilerde öfke kontrol problemi yaşayan

bireylerin sosyal beceri yönleri gelişmediği için diğer insanlarla etkili iletişim kurmakta sorun yaşadıklarını göstermektedir (Heerey ve Kring, 2007).

Kişilerarası ilişki boyutlarının moderatör olarak ele alındığı aracı değişken analizinden ortaya çıkan sonuç değerlendirildiğinde, öfkeye ilişkin derin düşüncenin intikam düşünceleri ile kişilerarası ilişki boyutlarının duygu farkındalığı alt boyutlarının bireylerde görülen fiziksel saldırganlık davranışını yordadığı görülmektedir.

Araştırmamızda elde edilen sonuçlara göre bundan sonra yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler ise şöyle sıralanabilir:

- Bu çalışma üniversite öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Öfke, saldırganlık ve kişilerarası ilişki boyutlarının her yaş grubundaki bireyi ilgilendirebileceği düşünüldüğünde, araştırma farklı yaş grupları ve farklı meslek gruplarındaki örneklemeler üzerinde uygulanabilir.
- Araştırmamızın bulgularında kişilerarası ilişkiler ile öfke ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bulgular göz önünde bulundurulduğunda bu üç kavramın birbirleri ile ilişkili olduğu düşünülerek kişilerarası ilişkilerinde öfke ve saldırganlık tepkilerinde bulunma eğilimi olan bireyler için daha etkili psikolojik danışma ve rehberlik hizmeti sağlanabilir.
- Araştırmanın sonuçlarına göre erkeklerin kızlara göre daha fazla intikam düşüncesi geliştirdikleri, fiziksel, sözel, dürtüsel saldırganlık davranışında buldukları; buna karşılık kızların saldırganlıktan kaçınma davranışında buldukları görülmüştür. Bu farklılığın nedenlerinin anlaşılması ve önleyici çalışmalar yapılabilmesi için ileriye dönük nitel çalışmalar yapılabilir. Üniversitelerde öğrencilerin ortak yaşantılarını destekleyen sosyal ve sportif etkinliklere daha fazla ağırlık verilebilir.
- Araştırmamızda anne ve/veya babaları tarafından çocukken aile içi şiddet maruz kalan üniversite öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeyleri daha yüksek düzeyde çıkmıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak çocukken anne ve/veya babaları tarafından aile içi şiddete maruz kalan

gruptaki öğrencilerin özelliklerine uygun bir psiko-eğitim programı hazırlanabilir ve gönüllü bireyler üzerinde uygulama yapılabilir.

- Araştırmamızda anne-babaları boşandılar/ayrılar grubu öğrencilerinin empati puanları arasında anlamlı farklılık görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak oluşan farkın azaltılması adına öğrencilerin empati becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim programları hazırlanabilir. Var olan çalışmalara beceri çalışmaları eklenerek geliştirilebilir.
- Araştırmamızın temel sınırlılığı, örneklemin yalnızca üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır. İlgili alana yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, üniversite öğrencileri üzerinde kişilerarası ilişki boyutlarının öfke ve saldırganlıkla ilişkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Daha somut sonuçlara ulaşabilmek adına farklı örneklem gruplarıyla yeni çalışmalar yapılabilir. Özellikle saldırganlık davranışıyla empati becerisinin anne-baba birlikteliğine göre değişkenlik göstermesiyle ilgili daha somut sonuçlara ulaşabilmek için farklı yaş kategorisindeki örneklem gruplarıyla yeni çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Adana, F., ve Arslantaş, H.** (2011). *Ergenlikte Öfke Ve Öfkenin Yönetiminde Okul Hemşiresinin Rolü*.ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 12(1): 57 - 62
- Adıgüzel, G.**, (2012). Üniweriste Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Empatik Eğilim, Duyguları İfade Etme Ve Öz-Anlayış Açısından İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya
- Akın, M.** (2013). Aile içi şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 27-41.
- Aktaş, A.M.** (2006). *Aile İçi Şiddet Kadının ve Çocuğun Korunması*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Albayrak, B., ve Kutlu, Y.** (2009). *Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler*. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(3), 57-69.
- Altıntaş, E. ve Gültekin, M.** (2005). *Psikolojik danışma kuramları*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Anderson RA, Bancroft J, Wu FC.**,(1992).*The Effects Of Exogenous Testosterone On Sexualityand Mood Of Normal Men. J Clin Endocrinol Metab;* 75:1503-1507.
- Anderson, C. A. ve Huesmann, L. R.** (2003). *Human Aggression: A Social Cognitive View*. In M. A. Hogg ve J. Cooper (Eds.), *The Sage Handbook Of Social Psychology*(pp.221-248). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Arı, R.** (2006). *Gelişim Ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aronson, E., Wilson,T. D. ve Akert, R. M.** (2012). *Sosyal psikoloji* (Çeviren: Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslan, C.** (2010). *Öfke ve Öfkeyi İfade Etme Biçimlerinin, Stresle Başa Çıkma ve Kişiler Arası Problem Çözme Açısından İncelenmesi*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10 (1), 7-43.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E., ve Saygın, Y.** (2010). *Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi*. İlköğretim Online, 9(1), 379-388.
- Arslanoğlu, C.** (2012). *Faklı Bölümlerde Öğrenim Gören Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri ve Saldırganlık İlişkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atkinson ve Hilgard.** (2014) *Psikolojiye Giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Avcı, D. ve Kelleci, M.,** (2015). “*Lise Öğrencilerinde Öfke, Saldırganlık ve Ruhsal Belirtiler Arasındaki İlişki*”. Literatür Sempozyum Psikiyatri / Nöroloji / Davranış Bilimleri Dergisi, 1(5). ss.34-42.
- Avcı, F.A.** (2009). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Arkadaş İlişkileri ve Cinsiyete Göre Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi*. Yüksel Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Avcı, R., Güçray, S. S.** (2010). *Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Aile Bireylerine İlişkin Problemler, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 10 (1): 45-76.
- Averill, J. R.** (1983). *Studies on anger and aggression: Implications for theories of emotion*. American Psychologist, 38, 1145-1160.
- Ayan, S.,**(2007), *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet (Sivas İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ayan, S.,** (2007). *Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri*. Anadolu Psikiyatri Dergisi. 8:206-214
- Aydın, B., İmamoğlu, S., Yukay, M.** (2005). *Üniversite Öğrencilerinin Öfke Yaşantıları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 21, 1–18.
- Aydın, B.**(1997). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları
- Balcıoğlu, İ.** (2001). *Şiddet ve Toplum*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Balkaya, F.** (2001). *Çok Boyutlu Öfke Envanterinin Geliştirilmesi ve Bazı Semptom Gruplarındaki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balkaya, F.** (2001). *Öfke: Temel Boyutları, Nedenleri Ve Sonuçları*. Türk Psikoloji Yazıları, 4 (7), 21-45.
- Balkaya, F.** (2005). *Bilgi İşleme Süreçleri Açısından Bağlanma Kuramının Yeniden Ele Alınması*. Türk Psikoloji Yazıları, 8, 17-39.
- Balkaya, F. ve Şahin, N.** (2003). *Çok Boyutlu Öfke Ölçeği*. Türk Psikiyatri Dergisi, 14(3), 192-202.
- Bandura A, Ross D, Ross AS.** (1961). *“Transmission Of Aggression Through Imitation Of Aggressive Models”*. Journal of Abnormal and Social Psychology, 63:575-582.
- Bandura, A.** (1961). *Psychoterapy As A Learning Process*. Psychological Bulletin, 58, 143-159.
- Bartholomew, K.** (1990). *Avoidance Of Intimacy: An Attachment Perspective*. Journal of Social Personality Relationships, 7 147-178.
- Baş, L.** (2010). *Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Ve Umutsuzluk Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.** (1995). *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*. No:86, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.** (1998). *Aile İçinde Ve Toplumsal Alanda Şiddet*. No:113, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Başoğlu, C.,**(1998). *Saldırganlık Davranışının Biyolojik Belirleyicilerinin Araştırılmasına Yönelik Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, GATA Haydarpaşa Eğitim Hastanesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, İstanbul.
- Bayhan, P., ve Işıtan, A. G. S.** (2010). *Ergenlik Döneminde İlişkiler: Akran Ve Romantik İlişkilere Genel Bakış. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20).
- Bebek H.** (2012). *Onay Bağımlılığı Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması*. NP Akademi; 1:30-35.

- Beck, A., T.** (1979). *Cognitive Therapy And The Emotional Disorders*. Boston: International University Press
- Bedel,A.** (2011). *Kişiler Arası Sorun Çözme Beceri Eğitiminin Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarına Etkisinin İncelenmesi*.Doktora Tezi,Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Konya
- Berkowitz, I.** (1989). *Frustration-Aggression Hypothesis; Examination And Reformulation*. Psychological Bulletin, 106(1), 59-73.
- Berkowitz, L.** (1990). On the formation and regulation of anger and aggression: a cognitive-neoassociationistic analysis. American. Psychological. 45: 494-503
- Berkowitz, L.** (1993). *Pain and Aggression: Some findings and implications*. Motivation and Emotion, 17, 277-293.
- Berman, W.H., Sperling, M.B.,** (1991). *Attachment And Distress In The Transition To College*. Journal Of Youth And Adolescence, 20: 427-440.
- Berndt, T.J., Kefe, K.** (1996). *Friends' Influence on School Adjustment: A Motivational Analysis*. In J. Juvonen ve K. R. Wentzel (Eds.), Social motivation: Understanding Children's School Adjustment. New York: Cambridge University Press
- Berscheid, E.** (1994). Interpersonal relationships, Annual Review of Psychology, 1, 3, 79129.
- Bettencourt, B. A. ve Miller, N.** (1996). Genderdifferences in aggression as a function of provocation: a meta-analysis. Psychol. Bull. 119: 422-47
- Bıyık, N.** (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Duygularının Kişisel ve Sosyal Özellikleri, Öfke Eğilimleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir
- Biaggio, MK,** (1989). *Sex Differences In Behavioral Reactions To Provocation Of Anger*. Psychol Rep, 64:23-26.
- Bilge, F ve Sayın, S.** (1994). *Uyum Düzeyleri Farklı Olan Üniversite Öğrencilerinin Öfke Düzeylerinin Cinsiyet ve Yaş Açısından Karşılaştırılması*. II. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bilimsel Çalışmaları. 27-29 Eylül 1993. Ankara: Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayını, 111-120.
- Bilge, F.** (1997). *Eğitim Bilimleri Öğrencilerinin Sürekli Kızgınlık Düzeyleri ve Kızgınlıklarını İfade Biçimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 13: 75-80
- Bilgin R.** (2009). *Diyarbakır'da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(27), 232-244.
- Booth A, Dabbs J.,**(1993). *Testosterone and men's marriages*. *Social Forces*72:463-477
- Bowlby J.** (1998). *Attachment And Loss, Vol. II. Seperation, Anxiety And Anger*. Australia, Pimlico.
- Boxer, P., ve Tisak, M. S.,** (2005). *Children' s Beliefs About the Continuity of Aggression*. Aggressive Behavior. Vol.00, 1-17.
- Boyce, P. ve Mason, C.** (1996). *An Overview of Depression-Prone Personality Traits And The Role Of Interpersonal Sensitivity*. Australian And New Zealand Journal Of Psychiatry, 30, 90-103.
- Boyce, P., Parker, G., Barnett, B., Cooney, M. ve Smith, F.** (1991). *Personality as a Vulnerability Factor to Depression*. British Journal Of Psychiatry, 159, 106-114.

- Bozgeyikli H.** (2001). *Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri İle Kişiler Arası İlişkilerde Farkında Olma Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bozkurt, K. O. Ç., ve Kavas, A. B.** (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık, Kişilerarası Problem Çözme Becerileri, Kişilerarası İlişki Tarzları Ve İletişim Beceri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi, 4(2).
- Bozkurt, S. ve Çam, O.** (2010). *Çalışan Ergenlerde Öfke Bileşenleri İle Ruhsal Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Nöropsikiyatri Arşivi, 47, 105-110.
- Bozoğlan, B., ve Çankaya, İ.,**(2012). *Psikolojik Danışmanların Duygularla Başa Çıkma Yollarının İncelenmesi*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD):13 (2), 15-27
- Breslin, J.H.** (2004). *Effectiveness Of A Rural Anger Management Program in Preventing Domestic Violence Recidivism*. Dissertation, Doctor of Philosophy, Capella University.
- Budak,S.** (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara
- Bulut. I.** (1990). *Parçalanmış aileden gelen çocukların davranış özellikleri hakkında bir araştırma*. Aile Yazıları 3, Birey, Kişilik ve Toplum, Bilim Serisi 5/III, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Bushman, B. J. ve Baumeister, R. F.** (1998). *Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence?* J. Pers. Soc. Psychol. 75: 219–29
- Buzlu, S.** (2011). *Geçmişten günümüze psikiyatri hemşireliği*. Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 19(3), 187-193.
- Camadan,F.**(2014). *Üniversite Öğrencilerinde Gözlenen Saldırganlık Eğilimlerinin Açıklanmasına Dönük Bir Model*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Campbell M.P.** (2004). *The Efficacy of an Anger Management Program for Middle School Students with Emotional Handicaps*. Dissertation, Doctor of Philosophy, Walden University.
- Campbell, M. ve S. Muncer.** (1994). *Sex Differences İn Aggression: Social Representation And Social Roles*. British Journal of Social Psychology, (33), 233-240.
- Carey, G.** (1996). *Family And Genetic Epidemiology Of Aggressive And Antisocial Behavior*. Aggression and violence: Genetic, neurobiological, and biosocial perspectives, 3-21.
- Carlson, N.** (1998). *Physiology of behavior*. (6th ed). Allyn and Bacon; Needham Heights, MA.
- Cengiz, M.** (2008), *Çocukların Aile İçi Şiddete Uğramasına Neden Olan Sosyo Ekonomik Faktörler*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Cenkseven, F.** (2003). *Öfke Yönetimi Becerileri Programının Ergenlerin Öfke Ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi*.Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 2(4), 153-167.
- Chen, P., Coccaro, E.F., ve Jacobson, K.C.** (2012). *Hostile Attributional Bias, Negative Emotional Responding And Aggression İn Adults: Moderating Effects Of Gender And Impulsivity*. Aggressive Behavior, 38, 47-63.
- Christiansen, K. ve Knussman, R.** (1987). *Androgen Levels And Components Of Aggressive Behavior İn Men*. Hormones and Behavior 21, 170-180.

- Collins NL., Feeney BC.** (2004). *Working Models Of Attachment Shape Perceptions Of Social Support: Evidence From Experimental And Observational Studies.* Journal of Personality And Social Psychology, 87(3): 363-383.
- Corey, M. S.** (2005). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamalar.* Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D.** (2000). *İnsan İnsana.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D.** (2015). *İnsan ve davranışı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışır, M.** (2009). *Yetişkin Bağlanma Kuramı Ve Duygulanım Düzenleme Stratejilerinin Depresyonla İlişkisi.* Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 1:240-255.
- Çamuroğlu, İ.M.,**(2014). *Üniversite Öğrencilerinde Kendine Zarar Verme Davranışı Ve İntihar Olasılığının, Çocukluk Örselenmeleri ve Saldırganlıkla İlişkisi.* Doktora Tezi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Çavlin Bozbeyoğlu. A., Koyuncu.E., Kardam. F., Sungur. A.** (2010). *Ailenin Karanlık Yüzü: Türkiye’de Ensest.* Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 13 (1), 9-10.
- Çayboylu, İ.** (2002). *2001 Yılı Aile Araştırma Raporu.* Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Çelik, H.,ve Kocabıyık, O. O.** (2014). *Genç Yetişkinlerin Saldırganlık İfade Biçimlerinin Cinsiyet Ve Bilişsel Duygu Düzenleme Tarzları Bağlamında İncelenmesi.* Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1).
- Çelik, H.,ve Otrar, M.** (2009). *Saldırganlık Envanterinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.* M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. 29:101-120
- Çetinkaya, Hakan** (1991). *Video Oyunlarının Çocuklarda Saldırganlığa Etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çobanoğlu, M.G.** (1993). *Sporda Saldırganlık Olgusu Ve Bu Olgunun Sportif Performans Üzerine Etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çubukçu, Z., Dönmez, A.** (2012). *İlköğretim Okul Yöneticilerinin Şiddet Türlerine Yönelik Görüşleri Ve Şiddetle Başa Çıkma Yöntemleri.* Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi 18(1), 37-64.
- Çuhadaroğlu Çetin, F.** (2008). *Youth and violence.* In M.D. Ulusoy (Eds.). *Political Violence, Organized Crimes, Terrorism And Youth*(ss. 11-21). Netherlands: IOS Press.
- Dahlberg, L. L.** (1998). *Youth Violence In The United States: Major Trends, Risk Factors And Prevention Approaches.* American Journal of Preventive Medicine, 14(4), 259-272.
- Dal, Ö. G. V.,ve Eroğlu, A. H.** (2015). *Farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin risk algularının tüketici davranışı açısından incelenmesi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma.* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2).
- Danışık, N. D.** (2005). *Ergenlerin Sürekli Öfke Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki.* Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Daniel SS, Goldston DB, Erkanli A, Joseph C. Franklin JC, Mayfield AM.** (2009). *Trait Anger, Anger Expression, And Suicide Attempts Among Adolescents And Young Adults: a prospective study.* J Clin Child Adolesc Psychol; 38(5): 661-671.
- Darcy, K., Davila, J. ve Beck, J. G.** (2005). *Is Social Anxiety Associated With Both Interpersonal Avoidance And Dependence?* Cognitive Therapy and Research, 29, 171-186.
- Deffenbacher, J. L and Swaim,R. C** (1999). *Anger Expression In Mexican American And White-Nonhispanic Adolescent.* Journal of Counseling Psychology, 46 (1), 6169.
- Deffenbacher, J.L., Lynch, R.S., Oetting, E.R., Kemper, C.C.** (1996). *Anger reduction in early adolescents.* Journal of Counseling Psychology, 43(2), 149–157.
- Derman, M. T.** (2011), *Farklı Sosyoekonomik Düzeylerdeki 10-11 Yaş Çocuklarına Uygulanan Empati Eğitim Programının Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi,* Yayınlanmamış doktora tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Dilmaç, B., Hamarta, H., ve Arslan, C.** (2009). *Analysing The Trait Anxiety And Locus Of Control Of Undergraduates In Terms Of Attachment Styles.* Educational Sciences: Theory ve Practice, 9(1),127-159.
- Dizman, H.** (2003). *Anne-Babası İle Yaşayan Ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dizmen, F.** (2006). *Farklı Okul Programlarındaki Lise Öğrencilerinin Kendini Açma Davranışlarının İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Dobson, K. S. ve Craig, K. D.** (1998). *Advances in Cognitive-Behavioral Therapy.* London: Sage Publications.
- Dykeman, B. F.** (1995). *The Social Cognitive Treatment Of Anger And Aggression In Four Adolescents With Conduct Disorder.* Journal of Instructional Psychology. (22). 194-203.
- Edwards, D.J.A.**(1990). *Cognitive Therapy and the Restructuring of Early Memories Through Guided Imager.* Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly, 4 (1), 33-50.
- Efiliti, E.** (2006). *Ortaöğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı Ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi.* Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Efron, R. P.** (1997) *Her An Öfkeli misiniz? (Öfkenizi Denetim Altında Tutabilmek İçin Bir Kılavuz),* (Çev . Semra Eren), Ankara: HYB Yayıncılık
- Enç, M.,**(1990). *Ruh Bilim Terimleri Sözlüğü.* Karatepe Yayınları, Ankara.
- Eraslan Çapan, B.** (2009). *Öğretmen Adaylarının Kişilerarası İlişkileri Ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki.* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt/Vol.: 9 - Sayı/No: 2 :127–142
- Erdoğan, İ.** (2002). *İletişimi Anlamak.* Erk Yayıncılık, Ankara.
- Erdoğan, M.Y, Oto,R.,**(2004). *Sokakta Çalışan Ve Çalışmayan Çocukların Atılma Ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılmaları.* Kriz Dergisi 12 (3): 11-23.
- Eroğlu, Erkan. S.,**(2009). *Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi;21

- Eron, L.D., Gentry, J.H. ve Schlegel, P.** (1994). *Reason To Hope: A Psychosocial Perspective On Violence And Youth*. Washington, DC: America Psychology Association.
- Erözkan, A.** (2005). *Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası Duyarlılık ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Muğla Üniversitesi SBE Dergisi,1 (14)
- Erözkan, A.** (2007). *Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerini Etkileyen Faktörler*. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 22: 135-150. 107.
- Erözkan, A.** (2009a). *Lise Öğrencilerinde Kişilerarası İlişki Tarzlarının Yordayıcıları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 543-551.
- Erözkan, A.**(2009b). *Üniversite Öğrencilerinin Kişiler arası İlişki Tarzları ve Mizah Tarzları*. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 26: 56-66.
- Ersoy, Ş.** (2001). *Çocuk Yuvasında Kalanlarla Ailesiyle Yaşayan Dokuz-Onbir Yaş Grubundaki Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erten, Y., Ardalı, C.** (1996). *Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları*, Cogito, 6–7, Kış-Bahar: 143–164.
- Felsten, G. ve Hill, V.** (1999). *Aggression Questionnaire Hostility Scale Predicts Anger In Response To Mistreatment*. Behavior Research and Therapy, 37, 87-97.
- Filiz, A.** (2009). *Saygınlık Yönetimi*. Kaynak Elektrik Dergisi 240.
- Freedman, J. L., Sears, D.O., ve Carlsmith., J.M.** (1993). *Sosyal Psikoloji*. (Çeviren A, Dönmez). İmge Kitapevi Yayınları. Ankara.
- Freud, S.** (2012). *Grup psikolojisi ve ego analizi* (Çeviren: Büşra Yücel). Alter Yayıncılık. Ankara
- Freud, S.,** (1994). *Psikanalize Giriş Dersleri*,(Çev. Selçuk Budak), Ankara: Öteki Yayınevi.
- Frias-Armenta, M.** (2002). *Longterm effects of child punishment on mexican women: A structural model*. Child abuse ve Neglect. Vol. 26, (4), 371386.
- Fromm,E.** (2016). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*: Say Yayınları. İstanbul.
- Gazda, G. M.** (1995). *Human relations development*. Boston. Simon and Schuster Company
- Geçtan E.** (2015). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul:Metis Yayınları
- Geçtan, E.** (2013). *Varoluş ve psikiyatri*. Metis Yayınları. İstanbul.
- Geçtan, E.** (2014). *Psikanaliz ve sonrası*. Metis Yayınları. İstanbul.
- Geçtan, E.** (2016). *İnsan Olmak*. Metis Yayınları. İstanbul.
- Gentry, W.D.** (2007). *Anger for Dummies*. Indiana: Wiley Publishing.
- Giddens, A.** (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları. İstanbul.
- Giffin, K. ve Patton, B. R.** (1997). *Basic Readings in Interpersonal Communication*. New York: Harper-Row.
- Gladue, B. A.** (1991). *Aggressive Behavioral Characteristics, Hormones, And Sexual Orientation İn Men And Women*. Aggressive Behavior, 17: 313-326
- Gordon, T.** (1999). *Etkili ana baba eğitimi*.(Çev. E. Aksay ve B.Özkan). Ya-pa Yayınları. İstanbul.

- Gülseren, Ü.** (2005). *Aile içi şiddet. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(8).
- Gümüş, T.** (2000). *Kendini Kabul Düzeyleri Farklı Genel Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündoğdu, R.** (2009). *Yaratıcı Drama Temelli Çatışma Çözme Programının Ergenlerde Öfke, Saldırganlık Ve Çatışma Çözme Becerisine Etkisi*. Doktora tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gündoğdu, R.** (2010). *9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke Ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), 257-276.
- Gürses, İ., ve Kılavuz, M. A.** (2011). *Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20(2).
- Hasta, D., ve Güler, M. E.** (2013). *Saldırganlık: kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1), 64-104.
- Hatunoğlu, A.** (1994). *Ana-Baba Tutumları İle Saldırganlık Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Heerey EA, Kring AM.** (2007). *Interpersonal Consequences Of Social Anxiety*. J Abnorm Psychol; 116:125-134.
- Herrmann, Don S. ve McWhirter, James J.** (2003). *Anger ve Aggression Management In Young Adolescents; An Experimental Validation Of The SCARE Program*. Education And Treatment of Children, 26(3): 273-302.
- Hovardaoğlu, S.** (1995). *Kişiler arası İlişkiler Ve Davranış Bozuklukları*. Kriz Dergisi, 3(1-2), 4-9.
- Huesmann, L. R.**(1987). *An Information Processing Model For The Development Of Aggression*. Aggressive Behavior, 14, 13-24
- Hyun MS, Nam KA, Kang HS.** (2006). *The Effects Of Cognitive Behavioral Anger Management Program On Self-Consciousness And Anger In Korean Military Man*. Taehan Kanho Hakhoe Chi; 36(6): 84-1076.
- Ilgar, M. Z., Coşgun S.** (2006). *Psikolojik danışma ve Terapi Kuramları*. Ilgar Eğitim-Danışmanlık ve Yayıncılık. Erzurum.
- İbilioğlu. O.A.** (2012) *Aile İçi Şiddet*. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 4(2):204-222
- İmamoğlu S.** (2003). *Öğretmen Adaylarının Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İmamoğlu, S.** (2008). *Genç yetişkinlikte kişilerarası ilişkilerin cinsiyet, cinsiyet rolleri ve yalnızlık algısı açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İmamoğlu, S.** (2009). *Kişilerarası İlişkiler*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- İmamoğlu, S. E.,ve Aydın, B.** (2009). *Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Geliştirilmesi*. Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 29, 39-64.
- Johansen, T.M.** (2005). *Predicting Treatment Outcomes Of An Anger Management Treatment Program Using The Stages Of Change Model*. Dissertation, Doctor of Philosophy, Chicago, Illinois.

- Kağıtçıbaşı,Ç.,ve Cemalcılar,Z.,(2014).** *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar.* İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karababa, A.,ve Dilmaç, B. (2015).** *Ergenlerde İnsani Değerlerin Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Biçimlerini Yordamadaki Rolü.* İlköğretim Online, 14(3).
- Karabıyık, Ç. (2003).** *Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordayan Bazı Değişkenler.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (1991).** *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Sanem Matbaacılık.
- Karataş, Z. (2008).** *Lise Öğrencilerinde Öfke Ve Saldırganlık.* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(3).
- Karataş, Z. (2012).** *Kontrol Odağının Yordayıcıları Olarak Saldırganlık Ve Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik.* Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(3). 245-260
- Kashani, J. H.,ve Confield, L. A. (1995).** *Psychiatric inpatient children's family perceptions and anger expression.* Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 3(1), 13-18.
- Kassinove, H. ve Sukhodolsky, D.G. (1995).** *Anger Disorders: Basic Science and Practice Issues. (Edt. Howard Kassinove) Anger Disorders: Definition, Diagnosis and Treatment.* New York: Taylor ve Francis Published.
- Kaya,N.,Kaya H.,Yalçın Atar, N., Turan,N., Eskimez Z., Palloş,A., Aktaş, A., (2012)***Hemşirelik ve Ebelik Öğrencilerinin Öfke ve Yalnızlık Özellikleri Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi 2012;9 (2): 18-26*
- Kelleci, M., Avcı, D., Erşan, E. E., ve Doğan, S. (2014).** *Bilişsel Davranışçı Tekniklere Dayalı Öfke Yönetimi Programının Lise Öğrencilerinin Öfke Ve Atılma Düzeylerine Etkisi.*Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi, 15(4).
- Kellner, M. H.,ve Bry, B. H. (1999).** *The Effects Of Anger Management Groups In A Day School For Emotionally Disturbed Adolescents.* Adolescence, 34(136), 645-651.
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö., ve Üstündağ, M. F. (2011).** *Bağlanma ve psikopatoloji.* Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3(2).
- Kesen, N.F., Deniz, M.E. ve Durmuşoğlu, N. (2007).** *Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17: 353-364.
- Keskin G, Çam O. (2005).** *Çocuk Cinsel İstismarına Psikodinamik Hemşirelik Yaklaşımı.* Yeni Symposium. 43:118-125.
- Kılıçarslan, İ.,(2000).** *Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kıran-Esen, B., Çelikkaleli, Ö. (2008).** *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Yetkinlik Düzeyleri ile Sürekli Öfke ve Öfke ifade Biçimlerinin İncelenmesi.* Türk PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik)Dergisi, 29, 37-46.
- Kırımoğlu, H., Yıldırım, Y., Temiz, A. (2010).***A study on trait anger-anger expression and friendship commitment level of primary school 2 nd stage students who play- do not play sports.* Interanational Journal of human sciences, 7 (2), 682-695.
- Kısaç, İ. (1997).** *Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Sürekli Öfke Ve Öfkeyi İfade Düzeyleri.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Kısaç, İ.** (1999). *Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Biçimi Düzeyleri*. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi, 1(1), 63-74.
- Kısaç, İ.** (2005). *Gençlerin Öfkelerini İfade Ettikleri Hedef Kişiler*. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25 (2), 71-81.
- Koç V.** (2008). *Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, Öfke Ve Depresyon*. Yüksek Lisans Tezi. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Anabilim Dalı. Ankara
- Kolko, D. J.** (1996). *Clinical Monitoring Of Treatment Course In Child Physical Abuse: Psychometric Characteristics And Treatment Comparisons*. Child Abuse Neglect, 20, 2343.
- Kopper, B.A. ve Epperson, D.L.** (1996). The Experience And Expression Of Anger: Relationships With Gender, Gender Role Socialization, Depression, And Mental Health Function. Journal of Counseling Psychology, (43), 158-165
- Kökdemir, H.** (2004). *Öfke ve öfke kontrolü*. Pivolka, 3(12), 7-10.
- Köknel, Ö.** (1995). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.
- Köknel, Ö.** (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.
- Köknel, Ö.** (1997). *İnsanı Anlamak*. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A.** (2011). *Ergenlik Psikolojisi*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K. and Peltonen, T.** (1988). *Is Indirect Aggression Typical Of Females? Gender Differences In Aggressiveness In 11- To 12-Year-Old Children*. Aggressive Behavior, 14, 403-414.
- Lee, Y.C., Sun, Y.C.** (2009). *Using Instant Messaging To Enhance The Interpersonal Relationship Of Taiwanese Adolescent: Evidence From Quantile Regression Analysis*. Adolescence 44 (173).
- Leibsohn, M. T.,** (1994). *Effects of Trait Anger on Alcohol Consumption and Consequences*. Journal of Child and Adolescent Substance Abuse, 3(3),17-32.
- Lench, H. C.** (2004). *Anger Management: Diagnostic Differences*
- Levent, B.** (2011). *Sınıf Öğretmenlerinin Kişilik Özelliklerinin İletişim Becerilerine Etkisi*. Doktora tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Lopez, F. G., Thurman, C. W.** (1993). *High-Trait and Low-Trait Angry College Students: A Comparison of Family Environments*. Journal of Counseling and Development, 71, 524-527.
- Lorenz, K.** (2008). *İşte İnsan (Saldırganlığın Doğası Üzerine)*. (Çev. Veysel Atayman, Evrim Tefik Güney). Cumhuriyet Kitapları. İstanbul.
- Lui, J.** (2004). *Childhood Externalizing Behavior: Theory and Implications*. Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 17, 3, 93-103
- Lyon, C. ve P. de Cruz** (1993) *Child Abuse* (London :Family Law).
- Marsh, L., McGee, R., ve Williams, S.** (2014). *School Climate and Aggression among New Zealand High School Students*. New Zealand Journal Of Psychology, 43(1), 28-37.
- Masalıcı, A. D.** (2000). *Aile İçi Etkileşimlerle Çocuğun Saldırganlık Düzeyi Ve Uygun Davranışının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Mathias J, Mertin P, Murray A.** (1995). *The Psychological Functioning Of Children From Backgrounds Of Domestic Violence*. Aust Psychol; 30:47-56.

- Mcdowell, E.**,(1993). *An Explatory Study Of Gta's Attitudes Tword Aspects Of Teaching Style*. Paper Presented At The Annual Meeting Of The Speech Communication Association 179 Th, Miami Beach, Fl, November (18-21) Erich No:Ed370147
- Milovchevich, D. K., Howels, N. and Drew, D.** (2001). *Sex and Gender Role Differences in Anger: An Australian Community Study*. *Personality and İnvidual Differences*, 31, 117-127
- Mischel, W.** (1999). *Personality coherence and dispositions in a cognitive-affective personality (CAPS) approach*. Ğçinde D. Cervone, Y. Shoda (Eds.), *SocialCognitive Bases of Consistency, Variability, and Organization*, (pp. 37–60). New York: Guilford
- Morris, C.G.** (2002). *Psikolojiyi anlamak*. (Çev: Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl). Türk Psikologlar Derneği Yayınları. Ankara.
- Morsünbül,Ü., Çok, F.** (2011). *Bağlanma ve İlişkili Değişkenler*. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3):553-570
- Mowat, J.G.** (2010). *He Comes to Talk to Me About Things': Supporting Pupils Experiencing Social And Emotional Behavioural Difficulties A Focus Upon Interpersonal Relationships*. *Pastoral Care in Education* 28 (3): 163-180.
- Nazlı, S.** (2000). *Aile Danışması*. Ankara: Nobel Dağıtım.
- Nickerson, K.F.** (2003). *Anger In Adolescents: The Effectiveness Of A Brief Cognitive Behavioral Anger Management Training Program For Reducing Attitudinal and Behavioral Expressions Of Anger*. Dissertation, Doctor of Philosophy, Capella University.
- Nicolson P, Wilson R.** (2004). *Is domestic violence a gender issue? Views from a British City*. *J Comm Appl Soc Psychol*; 14:266-283.
- Novaco, R. W.** (1975). *Anger control*. The Development and Evaluation of An Experimental Treatment Health and Company.
- Oral, N.**, (2006). *Yeme Tutum Bozuklugu İle Kisilerarası Şemalar, Bağlanma Stilleri, Kişilerarası İlişki Tarzları ve Öfke Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Oral, N.,ve Sahin, N. H.** (2008). *Yeme Tutum Bozuklugunun Kisilerarasi Semalar, Baglanma, Kisilerarasi Iliski Tarzlari ve Öfke ile Iliskisi*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 37.
- Öğülmüş, S.** (1995). *Okullarda (Liselerde) Şiddet ve Saldırganlık*. Yayınlanmamış Araştırma Raporu.
- Öğülmüş, S.** (2001). *Kişiler arası sorun çözme becerileri ve eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özbaş, D., Buzlu, S.**, (2011).*Geçmişten Günümüze Psikiyatri Hemşireliği*. İ.Ü.F.N. Hem. Derg; 19 (3): 187-193
- Özdoğan,B.**(1978). *Saldırganlığın Kökeni*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,11 (1)
- Özer, A. K.** (1994a). *Öfke, Kaygı Ve Depresyon Eğilimlerinin Bilişsel Alt Yapısıyla İlgili Bir Çalışma*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31), 12-25.
- Özer, A. K.** (1994b). *Sürekli Öfke (Sl-Öfke) Ve Öfke İfade Tarzı (Öfke-Tarz) Ölçeklerinin Ön Çalışması*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31), 26-35.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G., ve Baysan-Arabacı, L.** (2011). *Lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilim Düzeyleri Ve Etkileyen Faktörler*. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 53-60.

- Özmen, A.** (2004). *Seçim Kuramı Ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Özmen, A.** (2006a). *Öfke: Kuramsal Yaklaşımlar Ve Bireylerde Öfkenin Ortaya Çıkmasına Neden Olan Etmenler*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 39 (1), 39-56.
- Özmen, A.** (2006b). *Öfke İle Başa Çıkma*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Özmen, A.** (2006c). *Öfkeyle Başa Çıkma Eğitiminin Ve Etkileşim Grubu Uygulamasının İçerik Yönelik Öfke Üzerindeki Etkisi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30 (2), 175-185.
- Özmen, D., Özmen, E., Çetinkaya, A. ve Akil, İ. Ö.,** (2016). *Ergenlerde Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları*. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17: 65-73.
- Özmen, S. K.** (2004). *Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (2), 27-39.
- Öztürk, H. B., Ilgar, M. Z., ve Öztürk, E. E.** (2014). *Aile İçi Şiddetin Akademik Başarı Ve Saldırganlıkla İlişkisi*. İstanbul Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 115, 168.
- Öztürk, M.O.,**(2016). *Psikanaliz ve Psikoterapi*. Ankara:TPD Yayınları.
- Öztürk, O.** (2002). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*.(9.baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Palabıyıkoglu, R.** (1997). *Medya ve şiddet*.Kriz Dergisi, 5 (2): 123-126.
- Park I, Kim PY, Cheung R, Kim M.** (2010). *The Role Of Culture, Family Processes, And Anger Regulation In Korean American Adolescents Adjustment Problems*. Am J Orthopsychiatry; 80(2): 258-266.
- Plontik,R.**(2009). *Psikoloji'ye Giriş*. Kaknüs Yayınları. İstanbul.
- Power, M.,veDalglish, T.** (2008). *Cognition And Emotion: From Order To Disorder*. (2nded.). NY: Psychology Press
- Qian, Z., Tian, J., Yang, L., ve Zhang, D.** (2013). *Does Aggressive Trait Induce Implicit Aggression Among College Students? Priming Effect Of Violent Stimuli And Aggressive Words*. International Journal of Psychological Studies, 5(3), 1-11.
- Ramirez, J. ve Andreu, J.M.** (2006). *Aggression And Some Related Psychological Constructs (Anger, Hostility And Impulsivity). Some Comments From A Research Project*. Neuroscience and Bio-behavioral Reviews, 30, 276-291.
- Roberto, A.J. Meyer, G. Boster, F.J. Roberto. H.L.** (2003). *Adolescents' Decisions About Verbal And Physical Aggression: A Application Of The Reasoned Action*, Human Communication Research, (29), 135-147.
- Sala, G.** (1997). *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Öğrencilerinin Öfke İfade Etme Biçimlerinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Salovey, P., Grewal, D.** (2005). *The Science of Emotional Intelligence, Current Directions in Psychological Science* 14: 281-285.
- Satıcı, S.A., Can,G., Akın,A.,** (2015). *İntikam Ölçeği: Türkçeye Uyarlama Çalışması*. Anadolu Psikiyatri Dergisi; 16(Özel sayı.1):36-43
- Satıcı,S.A** (2014). *Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği: Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri*. Anadolu Psikiyatri Dergisi; 15:328-334

- Saymaz, İ.** (2003). *Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası İlişkileri Ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schuerger, J. M.** (1979). *Understanding And Controlling Anger*, Eisenberg S. Ve Patterson, L. E (Eds.) *Helping Clients with Special Concerns*, London: Houghton Mifflin Company
- Seidman SN.**,(2003).*Testosterone deficiency and mood in aging men: Pathogenic andtherapeutic interactions. World J Biol Psychiatry*; 4:14-20.
- Selçuk,Z.** (2014). Eğitim Psikolojisi.Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık
- Serdaroğlu,İ.C.** (2012). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Kişilerarası İlişki Boyutları İle Fen Ders Başarıları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Giresun
- Sezen, A.** (2012). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boşanma Davalarına Yansımaları*. Bilge Kadın Araştırma Merkezi, 17.10.2017 tarihinde <http://www.bilka.org.tr> alınmıştır.
- Sezgin, A. U.**, (1993). *Ensestlin Psikosoyal ve Adli Yönden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Estitüsü, İstanbul.
- Singer DG, ve Singer J.L.**, (1980).*Television Viewing and Aggressive Behavior in Preschool Children: a Field Study*. 1: Ann N Y Acad Sci. 347: 289303.
- Siyez, D. M.** (2010). *Kişilerarası İlişkilerin Başlangıcı ve Gelişimi*. Pegem Akademi Yayınları. Ankara.
- Snyder, J., Stoolmiller, M., Wilson, M., ve Yamamoto, M.** (2003). *Child Anger Regulation, Parental Responses To Children's Anger Displays, And Early Child Antisocial Behavior*. Social Development
- Sorias, D.** (1986). *Sosyal Beriler Ve Değerlendirme Yöntemleri*. Psikoloji Dergisi 5 (20): 25-26.
- Soykan, Ç.** (2003). *Öfke ve öfke yönetimi*. Kriz Dergisi, 11 (2), 19-27.
- Spielberger, C. D., Jacobs, G. A., Russell, S. F., ve Crane, R. J.** (1983). *Assessment of Anger: Th e state-trait anger scale*. In J. N. Butcher, ve C. D. Spielberger (Eds.), *Advances in personality assessment*. Hillsdale, N.J: Erlbaum. Vol. 2, pp. 159-187.
- Staub E, Pearlman LA, Gubin A, Hagemimana A.** (2005). *Healing, Reconciliation, Forgiving And The Prevention Of Violence After Genocide Or Mass Killing: An İntervention And İts Experimental Evaluation İn Rwanda*. J Soc Clin Psychol; 24:297-334.
- Stewart, D. E. ve Robinson, G. E.** (1998). *A review of domestic violence and women's mental health*. Archives of Women's Mental Health, 1, 83-89
- Strough, J., Patrick, J. H., Swenson, L.M., Cheng, S., ve Barnes, K.A.** (2003). *Collaborative everyday problem solving: Interpersonal relationships and problem dimensions*. Aging and Human Development, 56, 43-66.
- Sukhodolsky DG, Golub A, Cromwell EN.** (2001). *Development And Validation Of The Anger Rumination Scale*. Pers Individ Differ; 31:689-700.
- Şahin, H.** (2005). *Öfke ve Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergis i, 6(10), 1-22.
- Şahin, H.** (2006). *Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(26), 47-61.

- Şahin, N. H., Batıgün, A. D., ve Uzun, C.** (2011). *Anksiyete Bozukluğu: Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı Ve Öfke Açısından Bir Değerlendirme*. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 12(2), 107-113.
- Şahin, E.**, (2015). *Ergenlik Dönemindeki Bireylerde Saldırganlık Davranışı Ve Algılanan Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkiye Benlik Saygısı Düzeylerinin Etkisi*. Yüksel Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şevkin, B.**, (2008). *Müzakere (problem çözme) ve Arabuluculuk Eğitim Programının İlköğretim 4.-5. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözüm Stilleri ve Saldırganlık Eğilimleri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tabak, R.S.** (1999). *Sağlık İletişimi*. Literatür Yayınları. İstanbul.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C.** (1986). *The Social Identity Theory Of Intergroup Behavior*. In S. Worchel ve W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations*. Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Tambağ H., ve Öz F.** (2005). *Aileleri İle Birlikte Ve Yetiştirme Yurtlarında Yaşayan Ergenlerin Öfke İfade Etme Biçimleri*. Kriz Dergisi, 1(3), 11-21.
- Tangney, J.P., Baumeister, R.F., Ve Bone, A.L.** (2004). *High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, And Interpersonal Success*. Journal of Personality, 72(2), 271-324.
- Tatlıhoğlu, K., ve Karaca, M.** (2013). *Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme*. International Journal of Social Science, 6(6), 1101-1123.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O.** (2007). *Sosyal Psikoloji* (Çeviren: Ali Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Taymur, İ., ve Türkçapar, M. H.** (2012). *Kişilik: tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi*. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(2).
- Thornton, B., Pickus, J. ve Aldrich, M.** (2005). *Ways Of Coping In Relationship And Achievement Situations: Further Consideration Of Gender And Gender-Role Typing*. Journal of Worry and Affective Experience, 1(2), 60-71.
- Tiryaki, S.**, (1996). *Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi: Takım Ve Bireysel Sporlar Açısından Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Tok, Y.** (2001). *Cinsiyet Rollerine İlişkin Farklı Kalıp Yargılara Sahip Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Tolan, Ö., ve Duy, B.** (2015), *Kadın Merkezlerine Başvuran Kadınlarda Kişilerarası Tarzlar, Depresyon Ve Öznel İyi Olma (Diyarbakır İli Örneği)*. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 24, 390-414
- Tutkun, E., Güner, B. Ç., Ağaoğlu, S. A., Ve Soslu, R.** (2010). *Takım Sporları Ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Spor Ve Performans Araştırmaları Dergisi, 1(1).
- Tuzgöl, M.** (1998). *Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tümkaya, S., Çelik, M., ve Aybek, B.** (2013). *Ergenlerin Kişilerarası İlişkilerini Etkileyen Sosyal Yaşantı Değişkenlerinin İncelenmesi*. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, (24), 163-178

- Türk Dil Kurumu.** (1997). *Okul Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Tüzün, O.,ve Sayar, K.** (2006). *Bağlanma Kuramı Ve Psikopatoloji*. Düşünen Adam, 19(1), 24-39.
- Uluğtekin, S.** (1976). *Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana-Baba-Çocuk İlişkileri Ana-Baba Davranışları İle Çocuğun Saldırganlık Ve Bağımsızlık Eğilimi Arasındaki İlişkilerin Araştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Uz, C.** (1989). *Aile İçindeki Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, G.,**(2005).*Aile İçi Şiddet.Aile ve Toplum*, Yıl: 7 Cilt: 2 Sayı: 9.
- Valizadeh S, Ozouni Davaji RB, Nikamal M.** (2010). *The effectiveness of anger management skills training on reduction of aggression in adolescents*. Procedia Social and Behavioral Sciences; 5: 1195-1199.
- Vefikuluçay,D., Zeyneloğlu, S., Eroğlu, K., Lale Taşkın., L.** (2007).*Kafkas Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bakış Açıları*. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 26–38.
- Wagner, P., Flatcer, C. ve Gramzov, R.** (1992). *Shamed into Anger ? The Relation of Shame and Guilt to Anger and Self Reported Aggression*. Journal of Personality and Social Psychology, 4 (62) , 669-675.
- Wentzel, K.R.** (1999). *Social-Motivational Processes and Interpersonal Relationships:Implications for Understanding Motivation at School*. Journal of Educational Psychology 91 (1): 76-97.
- Wilson SJ, Lipsey MW.** (2007). *School-based interventions for aggressive and disruptive behavior update of a meta-analysis*. Am J Prev Med; 33(2): 130-143.
- Wood, J.J., Cowan, P.A., Baker, B.L.** (2002). *Behavior Problems and Peer Rejection in Preschool Boys and Girls*. Journal of Genetic Psychology, 163 (1), 72-89.
- World Health Organization.** (2002). *World Report On Violence And Health*. .Geneva,1-46.2
- Yalçın, R.Ü.,**(2016).*Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık Ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yavuz, Ş.** (2007). *Son Çocukluk Dönemi Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Benlik Algısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Yavuzer, H.** (2003). *Ana-Baba Ve Çocuk*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Yavuzer, Y.** (2009). *Saldırganlığı Önlemeye Yönelik Psiko-Eğitim Programlarının Lise Öğrencilerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Yazgan, S.** (2007). *Öfke Kontrolü İle Tolerans Düzeyi Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yeşilyaprak, B.**(2000). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Yetim, Ü.** (2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*. Bağlam Yayınları. İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H.** (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Yıldız, E. ve Erci, B.** (2011). *Anne Baba Tutumları İle Adölesan Saldırganlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(3), 6-11.

Yıldız, S. A. (2004). *Ebeveyn Tutumları Ve Saldırganlık*. Polis Bilimleri Dergisi, 6(3-4), 131-150

EKLER

- Ek 1** : Etik Onay Belgesi
- Ek 2** : Anket İzni Belgesi
- Ek 3** : Öfkeye İlişkin Derin Düşünce Ölçeği
- Ek4** : Saldırganlık Envanteri
- Ek5** : Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği
- Ek6** : Kişisel Bilgi Formu
- Ek7** : Bilgilendirme ve Onam Formu
- Ek8** : Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği İçin Kullanım İzni
- Ek9** : Saldırganlık Envanteri İçin Kullanım İzni.
- Ek10** : Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği İçin Kullanım İzni.

Ek 1: Etik Onay Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 28/12/2017-8205

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 88083623-044-8205
Konu : Muhsine TOPTAŞ'ın Etik Onay Hk.

28/12/2017

Sayın Muhsine TOPTAŞ

Enstitümüz Y1412.270033 numaralı Psikoloji Ana Bilim Dalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans programı öğrencilerinden Muhsine TOPTAŞ'ın "ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE KİŞİLERARASI İLİŞKİ TARZLARININ ROLÜ" adlı tez çalışması gereği "Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği", "Saldırganlık Envanteri", "Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği" ve "Demografik Bilgi Formu" ile ilgili anketleri 20/03/2017 tarih ve 2017/06 sayılı İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyon Kararı ile etik olarak uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Özet KANBÜRÖĞLU
Müdür

Evrak Doğrulamak İçin : <https://evrakdogrula.aydin.edu.tr/en/Vision.Dogrula/BelgeDogrulama.aspx?V=BE6PFVLY>

Adres:Beşyol Mah. İnönü Cad. No:38 Sefaköy , 34295 Küçükçekmece / İSTANBUL
Telefon:444 1 428
Elektronik Ağı:<http://www.aydin.edu.tr/>

Bilgi için: NESLİHAN KUBAL
Unvanı: Enstitü Sekreteri

Ek 2: Anket İzni Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 22/05/2017-9350

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : 54167746-044
Konu : Muhsine TOPTAŞ'ın Anket İzni Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 11/05/2017 tarihli ve 8661 sayılı yazı.

Enstitünüz, **Y1412.270033** numaralı Psikoloji Ana Bilim Dalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Muhsine TOPTAŞ**'ın "ÖFKE DUYGUSUNUN SALDIRGAN DAVRANIŞA DÖNÜŞMESİNDE KİŞİLERARASI İLİŞKİ TARZLARININ ROLÜ" adlı tez çalışması gereği "Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği", "Saldırganlık Envanteri", "Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği" ve "Demografik Bilgi Formu" ile ilgili anketleri Üniversitemizde uygulaması talebiniz uygun görülmüştür.

Bilgilerinize saygı ile rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. İbrahim Hakki AYDIN
Rektör V.

Adres: Beşyol Mah. İnönü Cad. No:38 Sefaköy, 34295 Küçükçekmece / İSTANBUL
Telefon: 444 1 428
Elektronik Ağ: <http://www.aydin.edu.tr/>

Bilgi için: Merve KOLİÇAN
Unvanı: Uzman Yardımcısı

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır

Ek 3: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği (ÖİDDÖ)

Lütfen doğru veya yanlış cevap olmadığını unutmayınız. Her bir cümleye katılma ya da katılmama durumunuzu eniyi şekilde gösteren numarayı işaretleyiniz. Her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız.		Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık	Her zaman
1	Geçmiş yaşamımda beni öfkeliendiren yaşantıları derin biçimde düşünürüm.	1	2	3	4
2	Bana yapılan haksızlıkları tüm detaylarıyla ölçüp biçerim.	1	2	3	4
3	Beni uzun süre kızdıran olayları uzun süre düşünürüm.	1	2	3	4
4	Bir tartışmadan sonra uzun süre intikam hayalim devam eder.	1	2	3	4
5	Uzun zaman önce başıma gelen bazı olayları düşündükçe öfkelenirim.	1	2	3	4
6	Bana zarar veren insanları affetmekte zorlanırım.	1	2	3	4
7	Bir tartışma bittikten sonra, o kişiyle hayalimde tartışmaya devam ederim	1	2	3	4
8	Uykuya dalmadan önce beni gerginleştiren ve kızdıran anılar aniden zihnimde canlanır.	1	2	3	4
9	Öfkeliendiğimde, zihnim bir süreliğine o öfkeyle meşgul olur.	1	2	3	4
10	Bazen zihnim belirli bir problemle meşgul olmasını önleyemem.	1	2	3	4
11	Beni öfkeliendiren olayları incelerim.	1	2	3	4
12	İnsanların bana neden kötü davrandıklarını düşünürüm.	1	2	3	4
13	Hayal ve rüyalarım şiddet içerir.	1	2	3	4
14	Yaşamımdaki belli şeyler için öfkelenirim.	1	2	3	4
15	Birisi beni sinirlendiğinde, ondan nasıl intikam alacağımı düşünmeden duramam.	1	2	3	4
16	Birileri beni tahrik ettiğinde, bunun neden benim başıma geldiğini merak ederim.	1	2	3	4
17	Küçük tatsız anıları hatırlamak bir süreliğine canımı sıkır.	1	2	3	4
18	Bir şey beni öfkeliendirdiğinde bu konuyu zihnimde tekrar tekrar düşünürüm.	1	2	3	4
19	Beni öfkeliendiren bir olaydan sonra, zihnimde o olayı tekrar canlandırırım.	1	2	3	4

Ek 4: Saldırganlık Envanteri

SALDIRGANLIK ENVANTERİ (SE)

Bu ankette belirtilmiş olan tüm açıklamalar, diğer insanlarla nasıl etkileşim kurduğunuz ve çeşitli durumlara nasıl karakteristik tepkiler verdiğinizi sizden istemektedir. Alttaki derecelendirme kriterlerini kullanarak sizin için **en doğru** cevabı seçiniz ve her bir sorunun karşısındaki boş kısma bunu kaydediniz.

1 = Bana **HİÇ** uygun **Değil**

2= Bana **BİRAZCIK** uygun

3= Bana **KISMEN** uygun

4= Bana **ÇOK** uygun

5= Bana **TAMAMIYLA** uygun

İfadeler	HİÇ Uygun Değil	Birazcık Uygun	Kısmen Uygun	Çok Uygun	Tamamıyla
1. Diğer insanlarla kavga ederim.	①	②	③	④	⑤
2. Sonradan pişmanlık duyacağım şeyleri, diğer insanlara göre daha sık yaparım.	①	②	③	④	⑤
3. Birisi bana haksızlık yaptığında sinirlenir ve karşı çıkarım.	①	②	③	④	⑤
4. Biri kabalaştığında, bence sessiz kalmak olay çıkarmaktan daha iyidir.	①	②	③	④	⑤
5. (Silah kullanmaksızın) yumruklarıyla ya da vücuduyla kavga etmesini bilen insanlara hayranlık duyarım.	①	②	③	④	⑤
6. Aynı işi çok uzun süre yapmak zorunda kalırsam, çok kolay sabrım tükenir.	①	②	③	④	⑤
7. Biri beni eleştirdiğinde karşılık vermeye ve itiraz etmeye çalışırım.	①	②	③	④	⑤
8. Biri benimle uğraşırsa, onun yolundan çekilmeyi ve belaya bulaşmamayı tercih ederim.	①	②	③	④	⑤
9. Biri beni ittiğinde veya sorun çıkardığında onu itmeyi ya da ona güzel bir yumruk atmayı denerim.	①	②	③	④	⑤
10. Çoğu zaman, çok aceleci davranırım.	①	②	③	④	⑤
11. Biri bana patronluk tasladığında sertçe karşı koyarım.	①	②	③	④	⑤
12. Biri kavga çıkarırsa ben de kavga ederim.	①	②	③	④	⑤
13. Çoğunlukla düşünmeden hareket ederim.	①	②	③	④	⑤
14. Bence sinir bozucu birine sorun çıkarılabilir.	①	②	③	④	⑤
15. Beklemek zorunda kaldığımda çok çabuk sabırsızlanırım ve huzursuz olurum.	①	②	③	④	⑤
16. Biri bana karşı terbiyesizleştiğinde veya kötü davrandığında ben de ona aynı şekilde karşılık veririm.	①	②	③	④	⑤
17. Başkaları, sabrımın çok kolay taşıdığını söyler.	①	②	③	④	⑤
18. Biri beni aşağılarsa ben de onu aşağılarım.	①	②	③	④	⑤
19. Karar vermek zorunda kaldığımda bunu genelde hızlı bir şekilde yaparım.	①	②	③	④	⑤
20. Kuyrukta beklerken önüme geçmeye çalışan birisine bunu yapmamasını kesinlikle söylerim.	①	②	③	④	⑤

Ek 5: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği

KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARI ÖLÇEĞİ (KİBÖ)

Aşağıdaki kendimize ve diğer insanlara yönelik algımız, bakış açımızla ilgili ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadeleri dikkatlice okuyup, ifadenin sizi ne kadar tanımladığını düşünerek, size en uygun olanına çarpı (X) işareti koyunuz. Katkılarınız için teşekkürler...

Aşağıdaki ifadeler “SİZİ NE KADAR TANIMLIYOR?”	Tamamen Tanımlıyor	Oldukça Tanımlıyor	Kısmen Tanımlıyor	Çok Az Tanımlıyor	Hiç Tanımlamıyor
1. İnsanların sözünde duracağına güvenirim.					
2. Kendimi iyi hissetmediğim zaman, bana ilgi ve şefkat gösterilmesinden hoşlanırım.					
3. Kendimi kolayca kaybedip, öfkelenebilirim.					
4. İnsanların benim hakkımdaki düşünceleri, benim duygularımı etkiler.					
5. Kimseye kolay kolay güvenmem.					
6. Karşımdaki insana duygularımı belli etmekte zorlanmam.					
7. Fikirlerimi söylemeden önce, başkalarının ne düşündüğünü bilmek isterim					
8. Tartışma durumlarında konuyu kişiselleştirmem.					
9. Benimle ters düşen insanlardan öç almak isterim					
10.Öfkelendiğimde ağzıma geleni söylerim.					
11.İnsanların hareketlerimi yanlış yorumlamalarından endişelenirim.					
12.Eleştirildiğim zaman otomatikman savunmaya geçerim.					
13.Bir kişi ile bir sorun yaşadığımda, sakin kafa ile düşünmeye, öfkelenmemeye çalışırım.					
14.Başkalarına güvenmenin beni sıkıntıya sokacağını düşünürüm.					
15.Öfkemi kolaylıkla kontrol edebilirim.					
16.Başkasının, haklı da olsa, beni eleştirmesine dayanamam.					
17.Bir başka insanın düşünce ve duygularından kolaylıkla etkilenirim.					
18.Bana dostça yaklaşılması, o kişi ile yakın ilişki kurmamı kolaylaştırır.					
19.Eğer bir insan ile geçmişte olumsuz bir yaşantım olmuş ise, o insan benim gözümde hep haksızdır.					
20.Karşımdaki insanların beni inciteceklerinden korkarım.					
21.Diğer insanların hedeflerini kabul etmektense, kendi hedeflerimi kendim belirlemeyi tercih ederim.					
22.Sırlarımı paylaştığım insanların, sırlarımı tutacaklarına güvenirim.					
23.İnsanların beni kullandıklarını düşünürüm.					
24.Ailemden başka hiç kimseye güvenmem.					

25. Kızdığım kişiyi kolaylıkla affedemem.					
26. Hoşuma gitmese de diğerlerini memnun edecek şekilde davranırım.					
27. Karşımdaki insanın bakış açısını anlamada zorluk çekmem.					
28. Herkesin karşı çıkacağını bilsem de, fikirlerimi ortaya koymaktan çekinmem.					
29. İnsanların beni önemsediklerini sanmam.					
30. Diğer insanlardan beklediğim tepkileri alamazsam, cesaretim kırılır.					
Aşağıdaki ifadeler “SİZİ NE KADAR TANIMLIYOR?”	Tamamen Tanımlıyor	Oldukça Tanımlıyor	Kısmen Tanımlıyor	Çok Az Tanımlıyor	Hiç Tanımlamıyor
31. İnsanların iyi niyetli olmadıklarını düşünürüm.					
32. Başkalarının benim hakkımdaki düşünceleri, kendimi değerlendirmemde son derece önemlidir.					
33. Karşı taraftan sevgi alamazsam kendimi çaresiz					
34. Bir insanı önemseydiğimi, ona ifade edebilirim.					
35. İhtiyacım olduğunda insanları yanımda bulacağımı					
36. Başkalarının önerileri, nasihatleri olmadan kendi kendime hedefler koymada zorlanırım.					
37. Konuşmalarım yapıcı ve olumludur.					
38. İnsanların yalan söylediklerine inanırım.					
39. Başkaları ile yakınlık kurmakta zorluk çekmem.					
40. Önemseydiğim kişilerin beni onaylamaması, canımı acıtır.					
41. Önemseydiğim kişilerin bana ne yapacağımı söylemesi, işimi kolaylaştırır.					
42. Olumlu duygularımı, karşımdaki kişiyle paylaşabilirim.					
43. Başkalarının benim gerçek düşüncelerimi bilmelerini istemem.					
44. Diğer insanlarla yakın ilişki kurduğumda kendimi iyi hissederim.					
45. Etrafımda benden daha güçlü ya da zeki insanlar olduğunda, kolaylıkla kendime güvenimi kaybederim.					
46. Duygularımı kontrol altında tutmak benim için oldukça zordur.					
47. Tanımadığım insanlar arasında kendimi gergin hissederim.					
48. Karşımdaki kişinin ihtiyaçlarını, göz önüne alırım.					
49. Karşımdakini olduğu gibi kabul etmede güçlük yaşarım.					
50. Yeni bir ortamda bile, insanlara güvenmek gerektiğini düşünürüm.					
51. Bir iş yaparken, karşımdaki kişinin de duygularını hesaba katarım.					
52. Problemleri durumlarda, başkalarını suçlama					
53. İnsanların sadece kendi çıkarları ile ilgilendiklerini düşünürüm.					

Ek 6: Kişisel Bilgi Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda kişisel bilgilerinizle ilgili bazı sorular bulunmaktadır. Uygulanan bu kişisel bilgi formunun sonuçları, toplu olarak değerlendirilecek ve sadece araştırma kapsamında kullanılacaktır. Araştırma sonuçlarının sağlıklı olabilmesi için soruları boş bırakmadan dikkatlice okuyunuz ve sorulara gerçekçi yanıtlar veriniz.

Vereceğiniz içten yanıtlar için şimdiden çok teşekkür ederiz.

1. Cinsiyetiniz?

- a) Kadın b) Erkek

2. Yaşınız ?

- a) 18- 20 b) 21-23 c) 24 ve üzeri

3. Bölümünüz?.....

4. Kaçınıcı Sınıftasınız?

- a) 1. Sınıf b) 2. Sınıf c) 3. Sınıf d) 4.Sınıf

5. Anne-babanızın durumu?

- a) Birlikte, ikisi de sağ b) Boşandılar/Ayrılar c) Anne sağ, baba vefat etti
d) Baba sağ, anne vefat etti e) İkisi de vefat etti

6.Siz dahil kaç kardeşiniz?

- a) Tek çocuğum b) 2 kardeşiz c) 3-5 kardeşiz d) 6 ya da daha fazla kardeşiz

7. Şu anda yaşadığınız yer?

- a) Ailemin yanı b) Akraba/Tanıdık yanı c) Yalnız
d) Arkadaşlarla e) Yurtta f) Diğer

(belirtiniz.....)

8. Babanızın öğrenim düzeyi nedir?

- a) Okur yazar değil b) Okur yazar c) İlkokul
d) Ortaokul e) Lise f) Lisans g) Lisansüstü

9. Annenizin öğrenim düzeyi nedir?

- a) Okur yazar değil b) Okur yazar c) İlkokul
d) Ortaokul e) Lise f) Lisans g) Lisansüstü

10. Annenizin mesleği nedir?

- a) Ev hanımı b) Memur c) İşçi d) Esnaf e) Diğer

(belirtiniz.....)

11. Babanızın mesleği nedir?

- a) İşsiz b) Memur c) İşçi d) Esnaf e) Diğer

(belirtiniz.....)

12. Ailenizin aylık gelir durumu?

- a) 0-1400 TL b) 1401-3000 TL c) 3001-4500 TL d) 4501-6000 TL e) 6001 TL ve üzeri

13. Bir sorunuz olduğunda ilk olarak kiminle paylaşırsınız?

- a) Anne b) Baba c) Kardeş d) Arkadaş e) Öğretmen f) Diğer

(belirtiniz.....)

14. Kendinize göre okuldaki başarı durumunuz nedir?

- a) Mükemmel b) Ortalama üstü c) Ortalama d) Ortalama altı e) Zayıf

15. Çocukken anne ve/veya babanız tarafından (sözel, fiziksel, duygusal, cinsel) şiddete maruz kaldınız mı? (Cevabınız “Hayır” ise diğer soruları cevaplamayınız.)

- a) Evet b) Hayır

16. Çocukken anne ve/veya babanızdan ne tarz bir şiddet gördünüz?

- a) Sözel şiddet (Bağırıp korkutma, küfür etme, tehdit etme, hakaret etme vs.)
b) Fiziksel şiddet (Tokat atma, sert bir cisimle vurma, tutarak hırpalama, tekme atma vs.)
c) Duygusal şiddet (Ayrımcılık, aşağılama, yok sayma, iletişim kurmama, sevgi göstermeme vs.)
d) Cinsel şiddet (Dokunma, okşama, teşhircilik, pornografik yayın vs.)
e) Çoklu Şiddet (sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet)

17. Çocukken hangi aralıklarla anne ve/veya babanızdan sözel şiddet gördünüz?

- a) Hergün b) Haftada birkaç defa c) Ayda birkaç defa d) Yılda birkaç defa

18. Çocukken hangi aralıklarla anne ve/veya babanızdan fiziksel şiddet gördünüz?

- a) Her gün b) Haftada birkaç defa c) Ayda birkaç defa d) Yılda birkaç defa

19. Çocukken hangi aralıklarla anne ve/veya babanızdan duygusal şiddet gördünüz?

- a) Hergün b) Haftada birkaç defa c) Ayda birkaç defa d) Yılda birkaç defa

20. Çocukken hangi aralıklarla anne ve/veya babanızdan cinsel şiddet gördünüz?

- a) Hergün b) Haftada birkaç defa c) Ayda birkaç defa d) Yılda birkaç defa

21. Aile içi şiddete hangi yaş aralığında maruz kaldınız?

- a) 0-6 yaş arası b) 6- 10 yaş arası c) 10-15 yaş arası
d) 15-18 yaş arası e) 18 yaş ve üzeri

Ek 7: Bilgilendirme ve Onam Formu

BİLGİLENDİRME VE ONAM FORMU

Değerli Katılımcı;

Sizden katılmanız istenilen “Öfke Duygusunun Saldırgan Davranışa Dönüşmesinde Kişilerarası İlişki Boyutlarının Rolünün İncelenmesi” konulu araştırma İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Dr. Öğr.Üyesi Engin Eker'in danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu araştırmanın yapılmasındaki amaç, üniversite öğrencilerinin öfke ve saldırganlık tepkileri ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Araştırmada sizlerden elde edilen veriler bireysel olarak değil, genel olarak bilimsel amaçlı analiz edilecektir. Dilerseniz demografik bilgi formuna adınızı ve soyadınızı yazmayabilirsiniz. Araştırmaya katılım tamamen bilgi amaçlı olup, araştırma sonucunda elde edilen bireysel sonuçlar, kişisel bilgileriniz ve iletişim bilgileriniz üçüncü şahıslar ile paylaşılmayacaktır. Araştırmaya katıldıktan sonra, uygulanmakta olan ölçekler esnasında herhangi bir nedenle araştırmadan çekilmekte tamamen özgürsünüz. Araştırma kapsamında 3 adet ölçek ile 1 adet kişisel bilgi formu uygulanacaktır. Ölçeklerdeki ifadelerden size en uygun olanının karşısına (x) işareti koyarak işaretleyiniz. Yine kişisel bilgi formundaki soruları okuduktan sonra size en uygun gelen şıkkı işaretleyiniz.

Araştırmaya yaklaşık 40 dakikalık bir süre ayırmanız istenmektedir. Lütfen bütün soruları içtenlikle cevaplayınız. Boş soru bırakmamaya çalışınız. Çalışma hakkında ayrıntılı bilgi almak isterseniz m.aysuntoptas@gmail.com adresinden araştırmacıyla iletişime geçebilirsiniz. Değerli zamanınızı ayırıp araştırmaya katkıda bulunduğunuz için çok teşekkür ederiz.

Muhsine TOPTAŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi

Psikoloji Bölümü Genel Psikoloji
Programı

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ek 8: Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği İçin Kullanım İzni

Gönderen:AhmetAkın<aakin@sakarya.edu.tr>

Gönderildi:3Ocak2017Salı16:06

Kime:m.aysuntoptas

Konu:Re:Tezim için Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeği...

Merhaba Muhsine, ölçek ektedir iyi çalışmalar dilerim. Prof. Dr. Ahmet Akın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilimdalı

3Oca201713:53tarhinde"m.aysuntoptas"<m.aysuntoptas@windowslive.com>yazdı:

Merhaba Hocam,

Ben İstanbul Aydın Üniversitesi psikoloji bölümü yüksek lisans öğrencisiyim. Tezimde kullanabileceğim ölçekleri araştırmak amacıyla danışman hocamın tavsiyesiyle sizin Psikolojide Kullanılan Güncel Ölçme Araçları adlı kitabınızı aldım. Kitabınızın 2.cildinde tez konuyla ilgili olan **Öfkeye İlişkin Derin Düşünme Ölçeğini** izninizle kullanmak istiyorum. Ricam etsem ölçeği bana göderebilir misiniz? Şimdiden çok teşekkür ederim. Saygılar...

Ek 9: Saldırganlık Envanteri İçin Kullanım İzni.

Gönderen:Dr.MustafaOtrar<motrar@marmara.edu.tr>

Gönderildi:4Ocak2017Çarşamba10:26

Kime:'m.aysuntoptas'

Konu: RE: Tez çalışmam için Saldırganlık Envanteri....

Merhabalar,

Kaynak göstermek kaydı ile ölçeği kullanmanızda hiçbir sakınca yok. Kolaylıklar dilerim.

Dr. Mustafa OTRAR Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Ölçme ve Değerlendirme Başkanı Göztepe Kampüsü 34722

Göztepe-İSTANBUL

Tel:02163454705-257

Faks:02163388060

e-posta:motrar@marmara.edu.trURL:www.mustafaotrar.net

From:m.aysuntoptas[mailto:m.aysuntoptas@windowslive.com]**Sent:**Tuesday, January 3, 2017 2:59PM

To:motrar@marmara.edu.tr

Subject:Tez çalışmam için Saldırganlık Envanteri....

Merhaba Hocam,

Aydın Üniversitesi psikoloji bölümü yüksek lisans öğrencisiyim. Tez çalışmamda kullanılmak üzere Doç. Dr. Ahmet AKIN'ın Psikolojide Kullanılan Güncel Ölçme Araçları kitabından **Saldırganlık Envanteri**'ni buldum. İzniniz olursa bu envanteri tezimde kullanmak istiyorum. Sizden ricam etsem envanteri bana göderebilir misiniz? Şimdiden çok teşekkür ederim. Saygılar...

Ek 10: Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği İçin Kullanım İzni.

Gönderen:m.aysuntoptas<m.aysuntoptas@windowslive.com>

Gönderildi:7Ocak2017Cumartesi21:55

Kime:SevalErden

Konu:Ynt:Tez çalışmam için Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği...

Elbette hocam. Çokteşekkür ederim. Saygılar...

Gönderen:SevalErden<seval.erden@marmara.edu.tr>

Gönderildi:5Ocak2017Perşembe19:21:40

Kime:m.aysuntoptas

Konu:Re:Tez çalışmam için Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği...

Merhaba Muhsine,

Ölçeğimi kullanmandan memnuniyet duyarım.

Ölçeğin ve ölçekle ilgili bilgilerin yer aldığı makaleyi ekliyorum.

Sizden ricam teziniz bittiğinde sonuçları benimle de paylaşmanız olacaktır.

İyi çalışmalar dilerim

2017-01-05 15:43,m.aysuntoptasyazmış:

Merhaba Hocam,

Ben İstanbul Aydın Üniversitesi psikoloji bölümü yüksek lisans öğrencisiyim.Tez çalışmamda kullanabileceğim ölçekleri araştırırken Doç. Dr. Ahmet AKIN'ın Psikolojide Kullanılan Güncel Ölçme Araçları kitabından **Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği**'ni buldum. İzininiz olursa ölçeği tez çalışmamda kullanmak istiyorum. Sizden ricam etsem ölçeği bana göderebilir misiniz? Şimdiden çok teşekkür ederim. Saygılar...

--

Doç.Dr.Seval ERDEN Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Muhsine TOPTAŞ

1977 yılında Kars/Sarıkamış'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Edirne'de tamamladı. 2002 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2005 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak göreve başladı.

2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında T.C Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Bölümü'nde yüksek lisansa başladı.

İletişim Bilgileri

E-posta: m.aysuntoptas@gmail.com